

SÉD 35.

VESZPRÉMI KRITIKAI LAP

VII. évfolyam, 2021. 6. szám

séd

Veszprémi kritikai lap

2021. 6. szám

Megjelenik évente hatszor

Szerkesztik:

Demel Eszter, Gécz János,
Gopcsa Katalin, Perlaki Claudia

E szám szerkesztője:
Gécz János

Szerkesztőségi titkár:
Horváth Brigitta

Olvasószerkesztő:
Vonderviszné Kapor Ágnes

Korrektor:
Sövényházi János

Lapterv: Somody Péter
Tördelés: Dénes Tamás
Fotó: Gáspár Gábor

Felelős kiadó:
Gelencsér András rektor
Kiadja a Pannon Egyetem

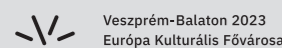
E-mail:
seed.veszpreem@gmail.com

Nyomda: OOK-Press Kft., Veszprém

ISSN 2416-0628

Megjelenik Veszprém Megyei Jogú
Város Önkormányzata
és a Veszprém-Balaton 2023
Európa Kulturális Fővárosa program
támogatásából

 VEZSPRÉM
A KIRÁLYNÉK VÁROSA

 Veszprém-Balaton 2023
Európa Kulturális Fővárosa

Folyóiratunk elektronikus formában
elérhető az alábbi címen:
<https://epa.oszk.hu/03500/03506>

SZÁMUNK SZERZŐI

Asztalos István *középiskolai tanár*

Borbíró Aletta *kritikus, doktoranduszhallgató*

Falcsik Mari *költő*

Fürj Katalin *drámapedagógus, középiskolai tanár*

Haász János *író, újságíró*

Hancz Karolina *alkalmazott*

Herth Viktória *művészettörténész*

Horváth András *tanár*

Kanyár Erika *középiskolai tanár, közíró*

Katona Lajos Tamás *geológus*

Kovács Gáborján *művelődéstörténész*

Krámer György *Harangozó Gyula-díjas táncművész, koreográfus*

Lovizer Lilla *latin–magyar–történelem szakos középiskolai tanár*

Lukács Elek *zenetanár, karnagy*

M. Tóth Antal *ny. egyetemi tanár, orvos, zenekutató*

Mesés Péter *szerkesztő-műfordító*

Molnár Erzsébet *előadóművész*

Mórocz Anikó *újságíró*

Nyakas Krisztián *zenész*

Órsi Ágnes *újságíró*

Palágyi Sylvia *régész*

Petrik Iván *író, történész*

Rainer Pál *régész*

Rostetterné Nagy Rita *karvezető, zenetanár*

Tevesz Mária *művészettörténész*

Vonderviszné Kapor Ágnes *középiskolai magyartanár, művészettörténész*

- 2 Falcsik Mari
Erős füzet
Ujj Zsuzsi: *Első füzet*. Budapest, Liget Galéria. 2021. november 1. – december 10.
- 3 Mórocz Anikó
Hommage à Barcsay
Hommage à Barcsay. Művészetek Háza, Modern Képtár – Vass László Gyűjtemény. 2021. október 1-től 2022. január 31-ig.
Kurátor: Hegyeshalmi László
- 4 Palágyi Sylvia
Komoly kőfaragások

a séd

az alábbi helyeken kapható:

- Egyetemi Könyvtár és Levéltár
Veszprém, Wartha Vince utca 1.,
- Pannon Egyetem B épület, porta
Veszprém, Egyetem utca 10.,
- Veszprém Megyei Jogú Város
Önkormányzata Polgármesteri Hivatala
Veszprém, Óváros tér 9.,
- Hangvilla
Veszprém, Bruszniai Árpád u. 2.,
- Utas és Holdvilág Antikvárium
Veszprém, Szabadság tér 13.,
- Laczkó Dezső Múzeum
Veszprém, Erzsébet sétány 1.
- Eötvös Károly Megyei Könyvtár
Veszprém, Komakút tér 3.,
- Művészetek Háza
Veszprém, Vár utca 29.,
- Agóra Városi Művelődési Központ
Veszprém, Táborállás park 1.,
- Szaléziánium –
Érsekségi Turisztikai Központ
Veszprém, Vár utca 31.

Folyóiratunk minden páros
hónap első hetében jelenik meg.
Lapzárta: minden páratlan hónap 20-án.

Tartalom

- 6 Herth Viktória
Tűz és víz, meg a fény
Balaton színek. Bokros Júlia kiállítása. Művészetek Háza, Magtár Galéria. 2021. szeptember 25. – 2021. október 31.
- 7 Herth Viktória
Szekrény mögül kiállítótérbe
Csendkiállítás. Válogatás a városi önkormányzat tulajdonában lévő képzőművészeti alkotásokból. Művészetek Háza, 2021. november 10.
- 9 Lukács Elek
A szólista, a karmester és a varázsló
A görög Beethoven. Baráti Kristóf és a Mendelssohn Kamarazenekar koncertje. Hangvilla, 2021. szeptember 25.
- 10 M. Tóth Antal
Egyházzene a felvilágosodás századából
Az Orfeo zenekar és a Purcell kórus hangversenye. Vezényelt: Vashegyi György. Hangvilla, 2021. szeptember 30.
- 11 Lukács Elek
Rekvium a Covid-interregnum idején
Innen és túl. Veszprém Város Vegyeskara és az Orlando Énekegyüttes koncertje. Árpád-házi Szent Margit-templom, 2021. október 29.
- 12 Nyakas Krisztián
Két órában 100 év zenetörténete
Kovács Attila jazztörténeti előadása a Pannon Egyetemen, 2021. október 7.
- 13 Rainer Pál
Medvetáncoltató egy aradi vértanú nyeregkapóján
- 16 Katona Lajos Tamás
Városi barlangok
- 19 Hancz Karolina
A Rozé, Rizling és Jazz Napok – látogatószemmel
- 20 Őrsi Ágnes
Városunk építőmestere, Csomay Kálmán nyomában
Városismereti séta a kulturális örökség napján. A programot az Eötvös Károly Megyei Könyvtár szervezte, a sétát vezette: Palkó-né Jádi Melitta. 2021. szeptember 18.
- 20 Molnár Erzsébet
„Az irodalom utcája az utca irodalma”
Irodalmi séta. A Művészetek Háza programja, 2021. október 5.
- 21 Borbíró Aletta
A hely szelleme
Fenyvesi Ottó: *Paloznak Overdrive*; 66. Kötetbemutató. Szeged, Grand Café. A szerzővel Virág Zoltán beszélgetett. 2021. november 9.
- 21 Horváth András
„Folyamatos jelen”
Fenyvesi Ottó *Paloznak overdrive* című kötetéről.
- 22 Haász János
Egyetlen szenvedély
Géczi János *A napcsíkos darázshoz* című kötetének bemutatója. Budapest, Írók boltja. 2021. október 12.
- 23 Kanyár Erika
Poézis és filozófia
Búzás Huba: *Évszázadok feje fölött.* Művészetek Háza, 2021.
- 23 Kanyár Erika
Korszellem és személyes sors
Szatmári-Nagy Anikó: *Búzás Huba költői élete.* Napkút Kiadó, 2021.
- 23 Mesés Péter
Petőfit olvasni nem kell félnetek
- 24 Petrik Iván
A kulturális ellenállás dokumentumai a Laczkó Dezső Múzeumban
- 24 Tevesz Mária
Könyvbemutató festményekkel
Édes Imrém! Lelkem, Márikóm! Gróf Mikó Imre és felesége, Rhédey Mária grófnő leveleskönyve 1848–1849-ből. Kötetbemutató. Laczkó Dezső Múzeum, 2021. szeptember 29.
- 25 Őrsi Ágnes
Levonul a napszeker
Olvasólámpa Can Togay Jánossal. Az irodalmi beszélgetés moderátora Kilián László. Művészetek Háza, Dubniczay-palota, 2021. november 17.
- 26 Lovizer Lilla
„Az írás nem okozója a gyötremnek, hanem gyötremből születik”
William Goldman: *Tortúra* – pszichothriller. Rendező: Tasnádi Csaba. Veszprémi Petőfi Színház, Latinovits–Bujtor Játékszín, 2021. szeptember 28.
- 26 Rostetterné Nagy Rita
Az ismeretlen Händel
A Capella Savaria és a Purcell kórus koncertje. A Filharmónia 2. bérleti hangversenye. Hangvilla, 2021. november 6.
- 27 Lovizer Lilla
„El kell, hogy viseljék. A saját érdekükben.”
Agota Kristof: *A nagy füzet.* Pannon Várszínház, Hangvilla, 2021. október 9.
- 31 Kovács Gáborján
Hamupipőke a Kabóca Bábszínházban
Hamupipőke. Az adaptáció írója: Szántó Viktória. Rendező: Sramó Gábor. Kabóca Bábszínház, 2021. november 7.
- 32 Kovács Gáborján
Szólít a szörny
Szólít a szörny. Patrick Ness – Siobhan Dowd eredeti ötlete nyomán készült – regénye alapján írta Vidovszky György. Rendező: Vidovszky György. A szombathelyi Weöres Sándor Színház és a Mesebólt Bábszínház közös produkciója a Kabóca Bábszínház együttműködésével. Latinovits–Bujtor Játékszín, 2021. november 9.
- 32 Asztalos István
Nem mese ez, gyermek!
- 36 Vondervisztne Kapor Ágnes
Lélek, jelenlét
Alice Kódországban. Ladik Katalin performansza. *HÍD* – Vajdasági alkotók Veszprémben. Hangvilla, 2021. november 19.
- 39 Kovács Gáborján
HÍD – Vajdasági alkotók Veszprémben
- 46 Fűrj Katalin
Amit néznek, amit látnak
OMMA. Rendező-koreográfus: Josef Nadj. *HÍD* – Vajdasági alkotók Veszprémben. Hangvilla, 2021. november 21.
- 47 Krámer György
Vérvörös és fekete-fehér
- 48 Weöres Sándor filcrajza

Számunkat Gáspár Gábor fényképeivel illusztráltuk.

Erős füzet

Ujj Zsuzsi: *Első füzet*. Budapest, Liget Galéria. 2021. november 1. – december 10.

Ujj Zsuzsi nekem nélkülözhetetlen örök alapemberem. Gyakorlati kapcsolatunk alig egy-két arcba-összetűzés és mail – érzelmi-szellemi kapcsolódásunk az első érintkezésünk óta szakadatlan, megszakíthatatlan. Szeretet első látásra.

Maszk- és testfő Ujj Zsuzsi fotói

Az 1980-as évek végének magyarországi alternatív, különleges művészi karakterrel megáldott, a kísérletező és alkotói lendülettel, kitartással, különleges látásvilággal rendelkező Ujj Zsuzsi a 1980-as évek végén saját fotósorozatok létrehozásával hívta fel magára a figyelmet. A Magyar Örökség díjra is jelölt Ujj Zsuzsi művészi munkásságának Chobotky-díjjal ismertetése.

Séd, 2021. 3. sz., 37. old.

Ujj Zsuzsi nekem alapvető nőemberdalok és nőemberképek szerzője, többszörösen kifordított értékrendtől feszülő, csupaszigaz daloké és képeké. Nélkülözhetetlen, élethosszi betevő. És tényleg: rögtön a gátátszakításakor, az *Első füzet*tal egy életre rendesen betesz az *önöm-ün-fam* retusált archetípusának. Új kanonizálás lett szükséges miatta e téren, ha nem is mindjárt, és ha nem is mindjárt hazai földről indulva.

Eredetisége már művészettörténeti toposz. Összetéveszhetetlenül sajátos szövegeit kölcsönvett dallamokra írja – stílusirányt teremt velük. Kongeniális képeit kölcsönként fotóapparátusokkal festi – műfajt teremt velük. Az ujjzsuzsizmusz minden alkotása, legyen az fotó, szöveg, zene – igen, a zene is, a máséból magává tett dallamalapra rászegecselt katonán ritmus és fahang, amit nincs az a mainstream Bori, aki fölidézni tudna – száz kilométerről fölismerhető. De még ez a jellegzetessége is az őseredetiség *per se* magabizása: minek annyit verzionálni, bármi külsődlegeséget cifrázgatni, mikor a mindig-egy dráma pofán csapó igazsága megismételhetetlenül egyedi.

Lehetne ez a mindig-egy a „szerelem”. Vagy a teljes-forró önazonosság és szomorú-gyanakvó távolság fura kettősséggel hordozott „én”. Vagy a „nő” – hisz nálunk Zsuzsi indítja be a ma már széles sávon aktív nőművészetet. De a kulcsszó ugyanígy

lehetne a „test”, a „lét”, a léti látélet. Végül is leginkább mindez együtt: az egy- és ezerarcú állandó dráma maga a „vanás”, testben, szerelemben, énbén – nőként, emberként. Hiszen, ha csak a nőművészet kiemelést megnézzük közelebbről: ez a szenvedéssel teli, kvázi-narcisztikus testfőlmutatás Zsuzsi első megihletőjének, a fotóperformanszokig vezető revelációja kiváltójának, Hajas Tibornak épp így sajátja.

Legyen mindegyik tanúnk az *Első füzet*. A kiadvány és – az acb Galéria közreműködésével, a MissionArt Galériával együttműködve – a Liget Galériában azonos címen november 1-én megnyitott, december 10-ig látható kiállítása.

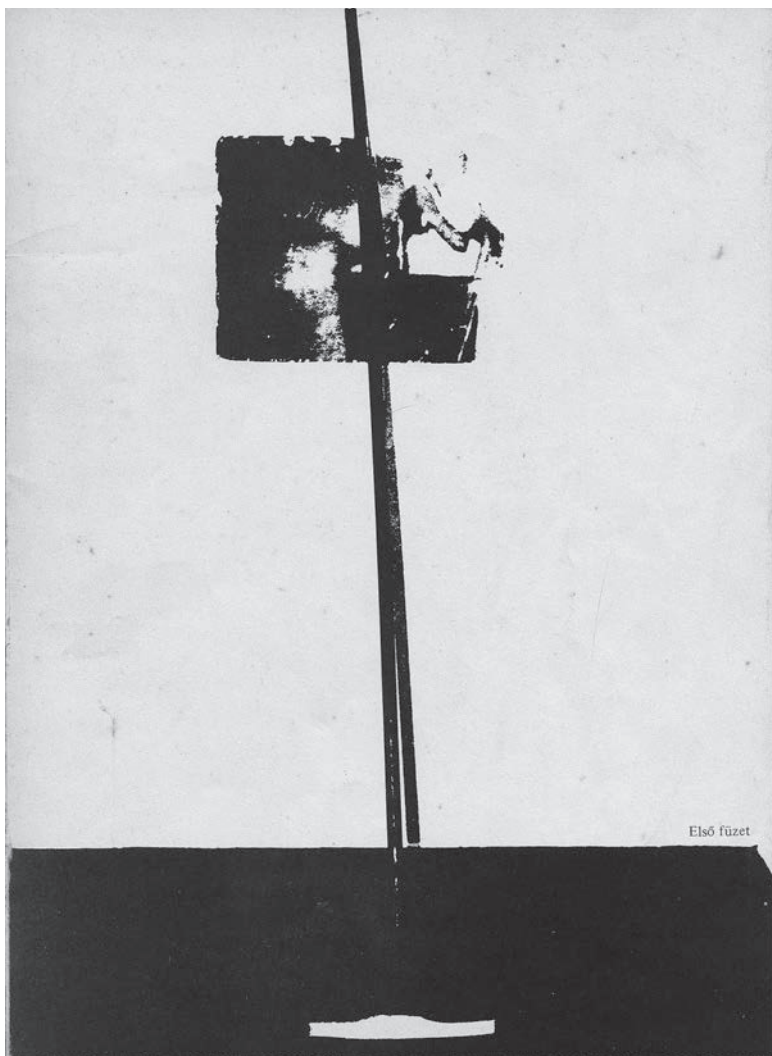
Dalszöveg + kotta és fotóperformansz együtt, két önálló testként egybefonódva jelenik meg Zsuzsi 1987-es fényképezőművészi debütálását kísérő kiadványában. A dalok szövegét elképzelve anélkül olvasni, hogy közben a belső fül ne hallja Zsuzsi nazális monokrómját.

Legsoltárabb dala – nekem – a *Nekem a szárnyamat már senki sem szegheti*, amiben a boszorkány hitet tesz istennője, Saját Tehetsége mellett, amit akár szerelem nélkül, egyedül élve is követni akar, egészen addig, mígnem ebben az énekben is hitet tesz milliószor megénekelte istene, a Szerelem mellett.

Legoltárabb képe – végül nekem is, a személyesebb vonzalmak irányába megkísérelt akaratos részrehajlásaim ellenére – a Tate Gallery által világhíressé tett, a sztárolt, az ikonikus *Trónusos*, amin a

Önarckép tükörrel, 1985

nőistennő mint *femina patiensis*, megszenvedett zombiként regnál a saját – és minden nő – szenvedései és reményei fölött.

Hogy mivel győzött meg a már szinte mainstream *Trónusos?* Banális ügy, de nagyon emberi: a reménnyel. A desperatív létlátletben rögzült reménnyel. A trónus csontváztestű királynője, igaz, nagyon herceg-büszke zombi, de akkor is: már majdnem halott – és még mindig úgy tágul a karikásra beütött szeme, mint Giulietta Masina reményt csillantó utolsó könnyes kipillantása a *Cabiria éjszakai záróképéből*: a férfi, akit a szerelmeknek hittem, kifosztott, megpróbált megölni. *Persze*. De ha nem haltam meg, hát, itt vagyok: itt ülök, nem tehetek egyebet. Ha alig élek, remélek. S míg eljön az új hímsátán, aki leránt innen és új kintánba visz, uralkodom fájdalombirodalmamon, én, a megszenvedett. Őrzöm az életlángot majdnem-halálra kínzott légersóványon, csontig kifosztva Reményországban, ki lehetne hitelesebb uralkodója nálam.

Ebből az üzenetből a füzet majd' mindegyik fotója hordoz valamit: zömükre jellemző a bánatos-büszke, olykor már-már számonkérően provokatív vagy egyszerűen csak kérdő kinézés a pucér-énből. Az önmaga lényegét saját teste átváltoztatásával – jelen kiállítás képein szinte teljes realizmusában – kereső alkotó testfésztése egyszerre emlékeztet etióp törzsi harcosra, kisminkelt éjszakai görltre, bohócra és kiszolgáltatott, megvert nőre. Kiemelkedik közülük mozgalmasságával, dupla-egy alakjával a kétalakos akciókép: az előbb a járdaszigeten ácsorgó, majd az úttesten fekvő zombinő.

A festés nélküli végletes őszinteséget választó képek közül szintén két alakjával és cselekményességével ragadja meg a figyelmet a páros kép az Eszter-dal balján. Ezen a főszereplő és egy másik nőalak – mondjuk Eszter – szinte egybeforrva ülnek félig-meddig egymás ölében, Zsuzsi a kamerába nézve, keze a társa szájára tapasztva. A fotóról valami nagy-nagy aktív összetartás sugárzik, amibe egymás vállalása, akár megmentése is belefér.

A jelenlegi kiállítás betekintést enged a füzet háttér munkájába: a könyvmakett képeiből, az akkori nagyításokból, illetve azokból a sorozatokból tár elénk fényképeket, amelyekből a füzetbe bekerült fotók kiválasztottak.

A kiállítás képei a fotó részleteit, eredeti gazdagabb tónusait őrző alapállapotot mutatják, és nem azt a tusrajz-tusfestményszerű, tömörebb felületeket létrehozó, keményebbre vett kidolgozást, amiben az alkotó szándéka szerint a grafikus hatást fokozó módon mutatkoznak a füzet képei.

Az *Első füzet*ből rendezett *Első kiállítás* anno egy pesti művészeti, még jobban mondva művészforradalom volt a sok közül. Egy „késő újhullámos” veszprémi underground csaj egyéni menete. Magánakció, a kevés fölismerő támogató – mindenekelőtt Várnagy Tibor – segítségével. Akár a Bizottság-bulik, a Vető, a Gasner, a Halas, a Hajas – de ezt a névsort ma már mindenki ismeri. A Zsuzsié már valóban majdnem késő: boldogult harmincas korunkban, 1987-ben áll elő ezzel a mivel is, amit akkor még, a vájt fülűeket leszámítva, a művészetfogyasztók körében sem akartak vagy tudtak a nevével nevezni. Szinte láthatatlanul robbant, hogy aztán nemzetközi kiterjedésű hullámaival rezegjen vissza a hazai földre.

És most megünnepeljük a 34. évfordulóját. Méltó és igazságos. A férfi, akivel élek, 34 éve kivételes kincseként félti-őrzi-csomagolja-költözteti az *Első füzetet* – csak vigyázva szabad bárkinek kézbe venni. Most melléteszem az én kivételes kincsemet: az acb Galéria által megjelentetett és a Hurrican Press által rizográffal kivitelezett száz számozott példányból a Zsuzsitól ajándékba kapott dedikált füzetemet. Az egyiket akár be is keretezhetnék – ha az önkifejezés szabadságának benne megnyilvánuló foka elviselné a gesztust. De ez a gátlásoktól mentes, alkotóját minden kategorizálásból újra és újra kiszabadító „szamizdat füzetecske”, három és fél évtized ide vagy oda, máig nem tűri a vibrálását korlátozó kereteket.

Falcsik Mari

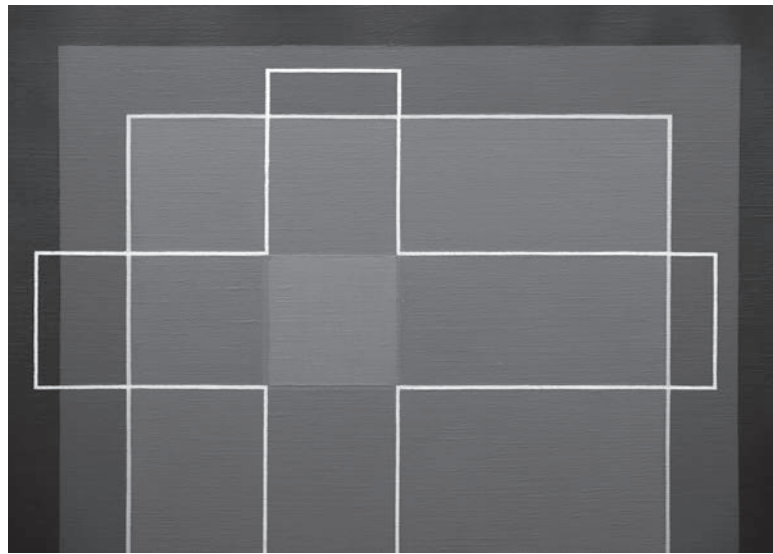
Hommmage à Barcsay

Hommmage à Barcsay. Művészetek Háza, Modern Képtár – Vass László Gyűjtemény.
2021. október 1-től 2022. január 31-ig. Kurátor: Hegyeshalmi László

Barcsay Jenő a 20. század megkerülhetetlen képzőművésze, a magyar konstruktív festészet iskolateremtő mestereként folyamatos hivatkozási alap. Hatása harminchárom évvel a halála után is elementáris.

A művészethez közel lépő ember a világ bármely pontján bizvást kezébe veszi Barcsay *Művészeti anatómia* kötetét, ami az e témájú akadémiák alapműve. Számos idegen nyelven és sok kiadásban jelent meg ez a tudományos alaposságú szakkönyv, amelynek képtáblái önálló művészi rajzok. Az első kiadás 1953-ban látott napvilágot. Barcsay rajztudását Leonardo da Vinciéhez hasonlították, s feltehetően azért cipelte haza és kezdte rajzolni az iskolai csontvázat, hogy ne kelljen a kor szellemének megfelelő megrendeléseket elvállalnia. Ez a hozzáállás, a saját művészetének való alárendelődés a magánéletében is meghatározó volt, hisz sosem házasodott meg, a széles családot, a meleg emberi közösséget tanítványai jelentették számára.

Egyéni, senki máséval össze nem téveszthető stílusa az anatómiai atlasz megjelenésekor már létezett: szigorú szerkezeti elemekkel és élénk koloritokkal a konstruktívizmus egy sajátosan magyar változatát alakította ki, kiterjesztve figyelmét a keretezésre is. Tanítványai között ott volt az a Klimó Károly, aki október 1-én megnyitotta a veszprémi Vass Gyűjtemény *Hommmage à Barcsay* kiállítását. Klimó Károly is kiemelte mestere etikai tartását, aki a Rákosi-diktatúra idején is bátran ragaszkodott művészi függetlenségéhez: a háború előtt inkább egy iparitanonc-iskolában tanított, csak hogy ne kelljen elfordulnia az önmaga elé állított mércétől, s erős hajlama, képessége volt a művészi megújulásra.

Mély tisztelet, hódolat, azaz hommage. Barcsay 1988-ban bekövetkezett halála után Gyarmathy Tihamér megrázó erejű, *In memoriam Barcsay* című képe láttán – ami tán épp Barcsay földi maradványainak sírba tételét ábrázolja – Vass László műgyűjtő kérte fel az alkotótársakat Hommage à Barcsay műveik elkészítésére. A művészettörténeti jelentőségű vállalásra olyan művészek válaszoltak, mint például Bak Imre, Balogh László, Véra Cardot, Deim Pál, Fajó János, Gyarmathy Tihamér, Haász István, Hajdú László, Hencze Tamás, Hetey Katalin, Konok Tamás, Lantos Ferenc, Marosán Gyula, Maurer Dóra, Vera Molnár, Nádler István vagy Paizs Péter. Voltak, akik Barcsay vörös-földbarna színeit ragadták meg, míg mások saját területükről merítkezve készítették el hommage-alkotásaikat.

Az 1990-es szentendrei hommage-kiállítás után Barcsay születésének centenáriumán, 2000-ben rendezett hasonló témájú tárlatot a veszprémi Művészetek Háza Csikász Galériája, ahova a Vass Gyűjtemény darabjai mellett a szentendrei Barcsay Múzeum kollekciójából is válogattak. A 2021. évi anyag kizárólag Vass László gyűjteményének műveiből állt össze, amelyek az átkeretezéssel új hangulatot közvetítenek.

Barcsay éber figyelemmel tekintett a világ változásaira, aminek vetülete az alkotásain jelent meg, művei pedig beépültek a világ alakuló, formálódó művészetébe. Ezt a művészi aurát ismerték fel azok a fiatalok, akiknek példát szolgáltatott Barcsay. A hiteles művészi pálya azonban nemcsak a tanítványok törekvéseit formálta, hanem Vass László magángyűjteményének jellegzetes karakterét is. „Amikor kezdő gyűjtőként az idős Barcsay műtermében megláttam kései alkotásait, mélyen elgondolkodtam: egy ilyen idős ember megelégszik azzal, hogy ezekkel az egyszerű motívumokkal fejezze ki magát” – emlékezett a kezdetekre Vass László, akinek nemzetközi kitekintései során is igazodási pontként maradtak meg a Vass Gyűjtemény első helyiségében ma is látható Barcsay-művek.

S hogy miért nem mindegy, hogy Barcsay képén hol húzódik a vízszintes csík, ami fölött szürke, alatta fekete szín látható, s mitől kerül a kép egyensúlyba? Minimális ábrázolása ellenére mitől jelent minőséget? Ezek azok a kapaszkodók, amik mentén Vass László teljes gyűjteményét felépítette, a múzeum létrehozásával pedig felhelyezte Veszprémet a nemzetközi művészeti térképre.

Mórocz Anikó

Komoly kőfaragások

A római Forum Romanum oszlopait nemrégiben Korinek Gergely idézte meg a Dubniczay-palota Várgalériájában rendezett kiállításán (Séd 33. 2021/4. 17–18.). Ez alkalommal a klasszikus oszlopok „kistestvéreit” mutatjuk be, egy olyan kis csoport kőfaragványait, amelyek a provinciális emlékszenvedésben csak a Balaton-felvidékről ismertek, unikumnak tekinthetők. Az öt oszlopfő mindegyike a Laczkó Dezső Múzeum gyűjteményébe tartozik, s jelenleg a balcai római kori villa kőtárában látható.

Séd, 2021. 5. sz., 3. old.

Séd, 2021. 4. sz., 17. old.

Korinek Gergely kiállítását már több hónapja lebontották, mégis az általa megfestett Róma városi oszlopok, örömteli nyugtalanságot okozva, gondolataimban azóta is velem vannak. A Rómában látott „komoly kőfaragások” hatása alól egyébként Vas István és mások sem tudták kivonni magukat.

Vas István *Forum Romanum* című versciklusának *Ívek, oszlopok...* című verse így kezdődik:

„Ti ívek, oszlopok, komoly kőfaragások
Miféle pára száll ma is belőletek...”

Majd később:

„Már hűvös és kemény formátok átderengtet
A pöre tanterem első latin szaván,
S megsejtven velem a szépségben a rendet...”
„Ó, rend és képzelet, komoly latin kezesség...”

És a vers záró sora:

„Örök, kemény arány, édes-szigorú szépség.”

Mi is fogta meg Vas Istvánt ezekben a kőfaragásokban? Komolyságuk, hűvös és kemény formájuk, a rend, a kemény arány, végül az édes-szigorú szépség. Ezek a kulcsszavak akár egy-egy építészettörténeti lexikon oszlopokra vonatkozó címszavában is szerepelhetnének. A Major Máté-féle szakszótárban például az oszloprend „az antik építészetben kiérlelt formaegyüttes”, amelyben az egyes elemek kötött rendben, meghatározott arányösszefüggések szerint kapcsolódnak egymáshoz.

Az alaptípusok egyike a korinthuszi oszloprend, ahol az oszlopfőt akantuszlevelek koszorúja övezi, amelyből abakuszt (fejlemez) tartó, csigavonalban felcsavarodó indák nőnek ki.

Bizonyára igaza van Géczy Jánosnak abban, hogy például Balácán „mindenük megvolt, ami a rómaiaknak szükséges...” (Géczy János: *Baláca*), legalábbis provinciális szinten és egy kicsit másképpen. Természetesen voltak oszlopaik is, amelyek a bejáratok mellett vagy a különböző udvarokat körülölelő folyosók alapfalai fölött vagy mellvédjein álltak, más méretezésben, nem túl szigorúan vett szerkesztési elvek alapján. A klasszikus előképekhez képest gyengébb, sok esetben átértelmezett kivitelben készültek.

A Balaton-felvidék kedvelt kőanyaga a római kortól a középkoron át, egészen napjainkig a permi vörös homokkő. Római kori

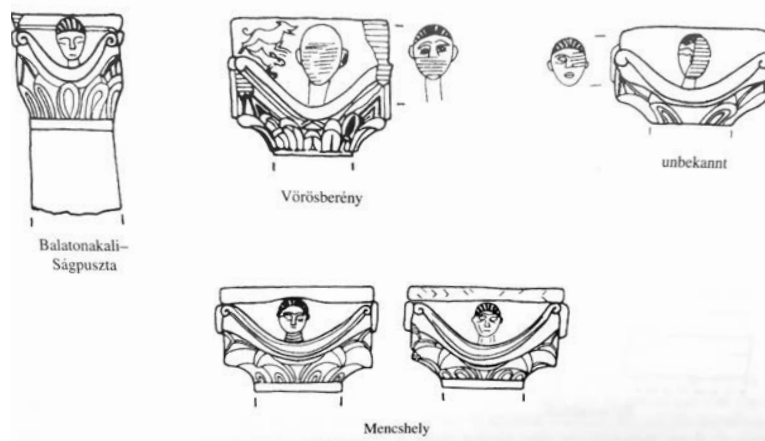
bányákat azonosítottak Balatonalmádiban, Alsóörsön és Balatonrendesen. A római kori településeken eleinte küszöbkövek, ajtófélfák készültek ebből a kőanyagból, majd a 3-4. században egyre inkább vörös homokkövekből faragták ki az úgynevezett leveles oszlopfők túlnyomó részét. Az igényesebb megmunkálást kívánó oltárokhoz, síremlékekhez már az 2. századtól kezdve felhasználták ezt a helyben kínálkozó nyersanyagot.

A korinthuszi típusú oszlopfők egy egészen sajátos, különleges, némiképpen átfogalmazott csoportja jelenik meg a 4. században a Balaton-felvidéken. Ezek az ún. maszkos oszlopfők, amelyeknek sem Pannóniában, sem más provinciában nem találjuk párhuzamait. Öt oszlopfőből áll ez a csoport. Közülük egynek a lelőhelye ismeretlen (ltsz.: 66.248.1.), a többi Balatonakali-Ságpusztáról (ltsz.: 55.283.9.), Balatonalmádi-Vörösberényből (ltsz.: 65.437.1.), ill. kettő Mencshely-Berki-kútról (ltsz.: ÓR 2004. 3.1-2.) került elő. Az oszlopfők közül egyedül a mencshelyi példányok származnak ásatásból.

Az oszlopfők közös jellemzője a húsos levélkoszorú, valamint a hangsúlyosan megfaragott, ívelő, két végén visszapöndörödő, a néha már csak jelzesszerűen ábrázolt abakusz sarkait alátámasztó inda. Íveibe kerülnek azután a maszkok vagy inkább fejbrázolások. A fejtető legtöbbször eléri a fejlemez, de rá is kerülhet arra. Az ábrázolt fejek oválisak, hajuk hátrafelé fésült, fülkük csak néhány esetben látszik. A fejek leghangsúlyosabb része a szem és az orr. A szájak ábrázolása, úgy látszik, az előzőekhez képest kevésbé volt fontos, szinte csak jelzesszerű. Hogy nők vagy férfiak voltak-e az ábrázoltak? Mindkettő lehetséges.

A maszkos oszlopfők megközelítőleg kocka alakúak és – egy kivétellel – nagyjából azonos méretűek. (A mencshelyi oszlopfők mérete: 31,5 x 31,5 x 18-21,5 cm.) Az öt oszlopfő közül csak kettőnek történt meg az anyagvizsgálata. Az egyik mencshelyi, s a balatonakali-ságpusztai minta Balatonalmádi keleti, római korban működő bányájához köthető, annak ellenére, hogy a két lelőhely geográfiailag a balatonrendesi kőfejtőhöz esik közelebb.

A nyersanyag beszerzésébe a megrendelőnek valószínűleg nem sok beleszólása lehetett, bár kétségtelen, hogy a vörös homokkövek között vannak színbeli (vörös, vörös-barna, lilászörs) és színmélységbeli (világos- és sötétvörös) különbségek. A kőfaragómestereknek viszont lehettek kedvenc bányáik. De hány

Maszkos oszlopfők a Balaton-felvidékről (Rajz: Trexlerné Szlezák Judit)

műhely terméke ez az öt oszlopfő? Több műhely jellegzetességeit vagy csak egy műhelyben tevékenykedő több mester keze nyomát hordozzák? Leginkább a balatonalmádi-vörösberényi oszlopfő különül el a többitől. Ez elsősorban a fejlemez teljes hiányában és a középen élesen bemetszett levelekben mutatkozik meg, s akkor még nem beszéltünk a csak úgy mellékesen megfaragott apró állatfigurákról sem. A balatonakali-ságpusztai oszlopfőt mérete s megnyúlt levelei különböztetik meg a másik négy köemléktől.

A Balaton-felvidéki „kistestvérek” tehát alig emlékeztetnek a nagy birodalmi, sőt görög példákra, a klasszikusnak mondható korinthuszi oszlopokra. Sajátos kifejeződései viszont a helyi, provinciális igényeknek, a mesterek variációs készségének és szakmai tudásának.

Palágyi Sylvia

Felhasznált irodalom:

Ertel, Christine – Palágyi Sylvia – Redő Ferenc: *Die Skulpturen des Stadtgebietes von Salla und Mogetiana sowie des Balaton-(Plattensee-)Oberlandes in den Komitaten Zala und Veszprém*. CSIR Ungarn Bd. VIII. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999.

Palágyi Sylvia – Csirke Orsolya – Futó János – †Hlavay József – Raucsik Béla – Szabó Adrienne – Vassányi István: *Mining Data from Roman Sandstone Quarries*. *Acta Archaeologica* 57. 2006. 395–422.

Maszkos oszlopfő Mencshelyről (Fotó: Oszkó Zsuzsa)

Tűz és víz, meg a fény

Balatoni színek. Bokros Júlia kiállítása. Művészetek Háza, Magtár Galéria. 2021. szeptember 25. – 2021. október 31.

Szeretnék olyan energikus és csillogó szemű lenni 90 évesen, mint Bokros Júlia, akinek szeptemberben nyílt születésnapi kiállítása a Dubniczay-palotában. A Művészetek Háza ezzel köszöntötte az ország egyik legjobb keramikumművészt.

„A tűz uralkodik felettünk” – mondta a művésznő a veszprémi televíziónak a kiállítás megnyitójakor készült interjúban. Az általa alkalmazott redukciós égetés lényege, hogy a kemencéből ki kell vonni az oxigént, s különböző kormozó anyagokat kell beledobni, ezeken múlik, hogy milyen színű lesz a tárgy. És a tűz melegségén. Villámgyorsan kell cselekedni, egy ember nem is tudja elvégezni ezt a munkát. Éveken keresztül a férje segített a művésznőnek, Bokros László grafikus- és festőművész. Neki köszönhető, hogy Júlia keramikus lett, az ő unszolására kezdett bele, s azt is ő tanácsolta: „olyat kell kitálatni, amit más nem tud!”

Bokros Júliának sikerült olyat kitálatnia. A pécsi Zsolnay-gyár ezozimázával próbálkozott, de más lett belőle. Hasonlít, mégsem ugyanaz. Hogy milyen a művésznő által használt máz, valójában senki nem tudja, ez az ő titka mind a mai napig.

Munkái a legkülönbözőbb színekben pompáznak. A kifejezés nem költői fordulat, szemképráztató a végeredmény. Hol vörösben, hol zöldben és – meglepő módon, mert e technikában nem megszokott – kékből csillognak Bokros Júlia tárgyai. Csillognak, mert a mázas felszínt

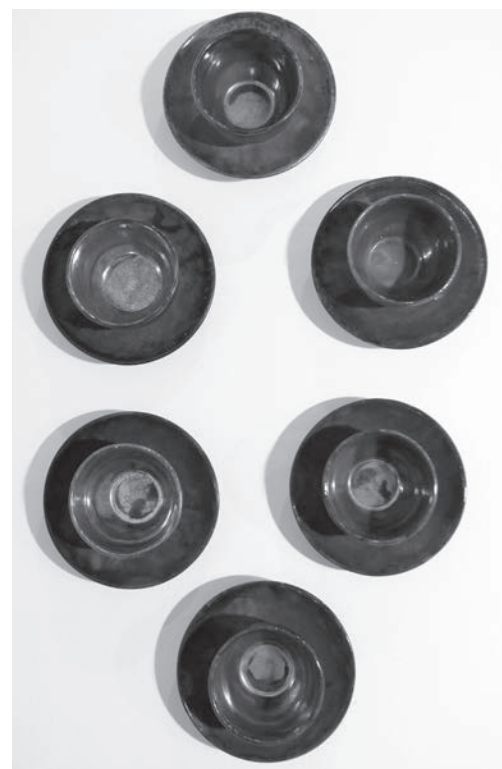
súroló fény tovább alakítja a látványt. A megvilágítástól függ, hogy halvány rózsaszín vagy vérvörös villanásokat fedezünk fel rajtuk, hogy feketének vagy kéknek látjuk a tárgyat.

A címben szereplő tűz és fény már magyarázatot kapott. Hogy jön ide a víz? Bokros Júlia faliképeinek témája szinte mindig a Balaton, a víz, halakkal, növényekkel, hullámmással, örvényléssel. Bár milyen meglepő, a kemény kerámián a szín, a fény képes megteremtteni a víz alatti élet misztikus látványát, sőt, még a mozgását is. Amikor a Balaton felszínét ábrázolja, úgy érezzük, az ezüsthidat ejtette fogságba.

A művésznő mesélte, hogy ősi elődei e technikában a mók, arabok. A mázra értette, én képzeletben még messzebbre mentem, amikor tárgyainak alakját is megfigyeltem. Némelyik tálkájának formája olyan, mint ősi sírleletek, minden műviséget, túl tökéletesített szabályosságot nélkülöző. A gépi profizmus helyett a kéz egyediségének nyomát viselik.

A veszprémi kiállításon faliképek, kispasztikák, használati tárgyak és objektumok szerepeltek. Olvastam egy értékelést, azt írta a szerző, letisztult formavilág jellemzi a művésznőt. Valószínűleg igaza van, bár én mást értek letisztultság alatt. Számomra éppen az a vonzó Bokros Júlia tárgyaiban, hogy képlékenynek tűnnek. Úgy érzem, ha hozzájuk nyúlunk, alakíthatnánk rajtuk. Más művei pedig olyanok, mintha most vette volna ki a kemencéből, nem merném megérinteni őket, mert még forróak.

Bokros Júlia személyiségéből árad a harmónia, így nem meglepő, hogy műveiből szintén a harmónia sugárzik felénk. Képes volt az elmúlt csaknem 50 év alatt, amióta keramikusként dolgozik, a föld, a tűz, a víz, a fény erőit saját szándékai szolgálatában megszeli.

Herth Viktória

2016-ban kapott megbízást a Művészetek Háza, hogy készítse el az önkormányzati intézményekben található képzőművészeti alkotások kataszterét. Addig valójában senki sem tudta, milyen és hány alkotás van a város birtokában.

Szekrény mögül kiállítótérbe

Csendkiállítás. Válogatás a városi önkormányzat tulajdonában lévő képzőművészeti alkotásokból. Művészetek Háza, 2021. november 10.

Séd, 2021. 1. sz., 22. old.

Volt, ahol a szekrény mögül került elő akvarell, volt, ahol a keretből kiesve, raktárban gyűrődött, vagy nem is gondoltak arra, hogy művészetnek számít a sokszorosított grafika. Ugyanakkor sok intéz-

ményben méltó helyen, szemlátomást megbecsüléstől övezve találtuk az alkotásokat.

A fellelt 523 mű fele festmény, harmada grafika, és mintegy 60 kislasztika, dombormű, kerámiatárgy került nyilván tartásba. Nagy részük most is ugyanott található, mint 2016-ban, de voltak alkotások, amelyek a Művészetek Háza birtokába kerültek. Részben azért, mert Veszprém kultúrája szempontjából fontosnak minősítette őket a szakmai bizottság – amely fel is értékelte a műveket –, részben azért, hogy méltatlan helyükről kimentsük őket.

Ezekből az alkotásokból nyílt november elején kiállítás a Dubniczay-palota Magtárában. A tárlat, mivel a *Csendnapok* része, a *Csendkiállítás* címet viseli, így a bemutatott épp két tucat mű speciális tematika mentén válogatódott.

A fizikai csendet leginkább tájképeken lehet „meghallani”, amelyek az önkormányzati tulajdonú festmények között szép számmal vannak. Nem véletlen: a tájkép a legalkalmasabb (hasonlóan a csend-élethez), hogy a díszítő funkciót ellássa, mondjuk egy igazgatói irodában.

A '60-as, '70-es években Veszprém-ben élt Csizmadia Zoltán csaknem 30, Alföld ihlette festményével találkozhatunk a városban, s ott vannak még a csodaszép kerámia faliképei, amelyek hajdanában a Dubniczay-palotában a házasságkötő termet díszítették. Bojtor Károly évtizedekig élt városunkban, jellegzetes tompa színvilágú, gyakran misztikus, vallási tartalmú képei eleganciát és bölcsességet árasztanak.

Veszprém festője Ircsik József, jellegzetes vedutáiból, a sötét kontúrok közötti tiszta színelületekből a rend, a szabályosság sugárzik. Edvi Illés Panni pár évig

lakott városunkban, idilli, realista akvarelljei, amelyeken Veszprém jellegzetes zugait örökítette meg, a '60-as évek kordokumentumai.

Vágfalvi Ottó kevés formával, változatos színekkel ábrázolta képein a Balaton színeváltozásait. Szerencsére csaknem 20 festménye van az önkormányzat tulajdonában.

A megyében élt két művészetpedagógus-óriás, a pápai A. Tóth Sándor és a várpalotai Nagy Gyula festőként is értékeset alkotott. Az idén elhunyt Fülöp Lajos is pedagógus volt és tájképfestő. A *Csendkiállítás*on az egyik legszebb, összefogott, kubisztikus szerkezetű, gazdag színvilágú, Balaton-felvidéki tájat ábrázoló festménye látható.

Bognár Zoltán linómetszetei hol a népművészet alapmotívumaihoz nyúlnak vissza, hol archaikus elemeket dolgoznak fel. Készített portrészorozatot híres művészekről, ezek a Lovassy-gimnáziumban (ahol tanított) lévő emlékszobájában tekinthetők meg.

Ikonikus művésze volt városunknak Szilágyi László. „A '90-es években is a '80-as évek újvad festését művelte – de a saját egyéniségén abszolút átszűrve, nem pedig egy régi történetnek a folytatását művelte” – írta róla találóan Bordács Andrea művészettörténész.

Bartha László festő, könyvillusztrátor, díszlettervező külföldön ismertebb, mint itthon. Veszprémhez a Petőfi Színház révén kapcsolódik, több színdarabhoz ő tervezte a díszletet fél évszázada.

Hencze Tamás művészi nagyságát nem kell bizonygatni. A megyei könyvtárból került a Művészetek Házába 1997-ben készült színtanyomat-sorozata: jelek és gesztusok körtánca.

A Badacsonytomajon élt Udvardi Erzsébet Arany János balladái illusztráló sorozatának egy része ma is a megyei könyvtár régi szárnyának folyosóját díszíti. A *Csendkiállítás*on is látható egy közülük: lényegre törő kompozíció jellemzi, és a jellegzetesen „udvardis” vegyes technika a csipkétől a meg-megcsillanó arany fényéig.

Bárdy Margit virágakvarellje egyszerű és elegáns, Bán Magdolna naiv festő *Szüülőházam* című képe a kiállítás megnyitón jelen lévők szerint az Európa Kulturális Fővárosa program emblémája is lehetne.

A legcsendesebb festmény az én képzetemben Egy Erzsébet *Szék és árnyéka* című képe. A tonettszék és a ráterített drapéria árnyéka torzzá török a padló-fal derékszögében.

Három szobrász képviseli a plasztika műfaját: R. Kiss Lenke, Veszprém büszkesége, a klasszikus szobrászat mestere, Lugossy László, aki egy nonfiguratív, szimbolikus acélszobrával van jelen. Erdey Dezső műveit özvegye ajándékozta a városnak. A kiállításon három bronzszoborra látható, köztük a méltán híres *Vízhordó* kis változata. (Az eredetiről, a budapesti Városligetben felállított szoborról a közel-múltban épp a *Séd*-ben olvashattak.)

Az 523 műalkotásból 24 szerepel a *Csendkiállítás*on. Kevésnek tűnik, de tudjuk, a kevesebb néha több. A tárlat kurátoraként igyekeztem úgy válogatni – a csendasszociációk mellett –, hogy azok a művészek, akiknek több (néha kifejezetten sok) alkotása van Veszprém-ben, szerepeljenek. Ugyanakkor megjelenjenek a legnagyobbak, a nemcsak helyben híres művészek. Mert érthető módon a műalkotások leltárának készítése során nem bukkantunk sem Rembrandt-, sem Picasso-képekre. Köztünk élt, köztünk élő alkotók művei díszítik intézményeinket.

Herth Viktória

Erdey Dezső: A bábézkodó fiú (bronz; 28 x 23 x 15 cm)

Nem, a cím nem egy, a zenészvilágba transzportált népmese címe, és még csak nem is egy rossz vicc főszereplőit idézi. A három személy egy az egyben az est sztárfellépője, Baráti Kristóf Kossuth- és Liszt-díjas hegedűművész. A művész a koncert folyamán egyaránt bebizonyította, hogy topkategóriás világlklasszis hegedűművész, és hogy rendkívül jól tud karmesterként varázsolni a zenekar élén.

A szólista, a karmester és a varázsló

A görög Beethoven. Baráti Kristóf és a Mendelssohn Kamarazenekar koncertje. Hangvilla, 2021. szeptember 25.

orszerű meg

Séd, 2021. 5. sz., 25. old.

Séd, 2021. 5. sz., 27. old.

Nem egyedülálló példa, hogy a világlklasszis szólisták pályájuk közepén-végén karmesteri pálcát ragadnak. Magyarországon ennek kifejezetten nagy hagyománya van, gondoljunk akár Kocsis Zoltánra, Vásáry Tamásra, Berkes Kálmánra vagy akár a Mendelssohn Kamarazenekar vezetőjére, Kováts Péterre. Nemzetközi szinten is megjelenik ez a fenomén: Plácido Domingo, Daniel Barenboim, Leonard Bernstein – és a listát lehetne még folytatni. Véleményem szerint ennek a jelenségnek az lehet az oka, hogy a szólista úgy érzi, elérte mindazt, amit hangszeres művészként elérhet. A fejében megszólaló zenét nemcsak szólistaként, hanem zenekarvezetőként is meg szeretné osztani a közönséggel. Ezek a nagy kaliberű művészek valóban kiváló, az egyszerű tanult zenész által elérhetetlen művészi magasságokban járnak, és ezt a minőséget kívánják a zenekari zenészeken keresztül kifejezésre juttatni.

Azonban nem véletlenül létezik a karmester mint „szakember”. A karmester szerteágazó feladatait igen nehéz lenne ebben a rövid írásban összefoglalni, azonban az általam kritikusként vélt pontokra rá szeretnék közelíteni. A dirigens – talán vitán felül álló módon – legfontosabb feladata a próba. A próbákon instruálja a muzsikásokat, osztja meg velük az adott szerző és a saját gondolatait. Nemcsak megtanítja a művet, hanem koncepciót ad és szélesebb kontextusba helyezi a lejegyzett hangokat, ezzel gazdagítva előbb a zenészeket, később közvetett módon a közönséget is. Különböző módszertanok léteznek arra, milyen módon lehet egy zenekari próbát megtartani, azonban fontos, hogy a karmester élő kapcsolatot alakítson ki a zenészekkel. Utóbbiaknak tudniuk kell, hogy számíthatnak rá, a megfelelő időben megkapják a megfelelő utasításokat.

Elengedhetetlen módon elérkeztünk a bevezető gondolataimat indukáló karmesteri feladathoz, a vezényléstechnikához. Egyetemi karvezetés-tanulmányaim vége felé tanárom, a Kossuth-díjas Szabó Dénes az alábbiakat mondta egy vezénylésigyakorlat-órán (szabadon idézve): „a karvezető sikere nagyjából úgy oszlik meg, hogy 80 százalék próbatechnika, 15 százalék vezényléstechnika és 5 százalék szerencse”. Bár a próbatechnikához képest a vezényléstechnika 15 százaléka nem tűnik soknak, mégis fontos szempontokra utal. Egy technikailag felkészült karnagyot vagy karmestert nem pusztán jobban eső érzés figyelni, de egy ilyen művész a zenészek játékát is nagyban megsegíti. Ezzel szemben a technikailag képzetlenebb vezénylő nehezítheti a játékosok dolgát.

A koncert első felében Johann Sebastian Bach (1685–1750) BWV 1042-es jegyzékszámú *E-dúr*, majd Felix Mendelssohn-Bartholdy (1809–1847) híres *e-moll hegedűversenyét* hallgathattuk meg. Az első rész ráadásaként két Bach-szólódarab, sorrendben a BWV 1004-es d-moll partitából a *Sarabande*, majd a BWV 1006-os *E-dúr partitából* a *Gavotte en rondeau* szólalt meg Baráti előadásában. A szünet után Ludwig van Beethoven (1770–1826) *4. szimfóniája* csendült fel.

Itt említeném meg, hogy a koncert az „A görög Beethoven” címmel futott. Egy rövid kutatás után találtam rá a címadás mértékére Batta András egy írásában:

„A *4. szimfónia* közvetlenül az *Eroica* bemutatója és a *Fidelio* első megfogalmazása után keletkezett, az *5. szimfónia* komponálásával egyidejűleg, illetve annak szünetében, 1806-ban. Emezeknél könnyebben, gyorsabban, zökkenőmentesebben készült, és Robert Schumann szerint úgy aránylik hozzájuk, mint óriásokhoz egy »karcsú, görög leány«. A »karcsú, görög leányra« azonban minduntalan rávetődik az óriások fenyegető árnya, s úgy érezzük, hogy a szimfónia mögött félelmetes, nyugtalanító erő rejtőzik.”¹

Összességében nagyon szép és élményt adó koncertet hallgathattunk. Az este folyamán felcsendülő művek közül a két szóló Bach-kompozíció szólt a legmagasabb minőségben. Baráti Kristóf fület gyönyörködtető hangot tud kicsalni hegedűjéből. Nagyon kevesek képesek ennyire éneklően játszani, az emberi hangot ennyire tisztán visszaadni. De persze a művész játékának nem csak a hangszíne ennyire különleges: technikai felkészültsége tökéletes, muzikalitása páratlan. Valóban kevesek képesek ezt a magas szintet elérni.

Baráti és a Mendelssohn Kamarazenekar leginkább a Bach-hegedűversenyben volt összhangban, azonban a Mendelssohn-hegedűverseny kicsit nehézkesnek hatott. Az első tételben egyértelműen túl hangos volt a fúvósosztag, míg a zárótétel tempóját Baráti elképesztően gyorsra vette (amit ő persze kristálytisztán, precízen és muzikálisan oldott meg). A sebességet a zenekar sokszor nem tudta követni, a trombiták többször is húzták vissza a tempót.

A Beethoven-szimfónia kettős érzéseket hagyott bennem. Lenyűgöző és megdöbbentő volt látni, hogy Baráti partitúra nélkül állt ki vezényelni (hozzátéveszem, a Bach-hegedűversenyen kívül minden mást fejből játszott!). A két gyors tempójú saroktételt, ami határozott, karakteres vezénylési technikát igényelt, kifejezetten jól oldotta meg a karmester. A két belső tétel hallgatása és szemmel követése közben azonban az a kérdés fogalmazódott meg bennem, hogy a fúvósok hogy tudnak erre játszani. Kevés egyértelmű avizót kaptak, a mozdulatok sokkal inkább hasonlítottak varázsláshoz, mint irányításhoz. A koncert után néhány zenekari zenészt megkérdeztem erről, akik amellet, hogy kiemelték, mennyire megtisztelő és jóleső érzés Baráttal együtt zenélni, megerősítettek engem abbéli kételyemben, hogy az ominózus tételekben valóban nehezen lehetett követni a dirigens.

Baráti Kristóf jelenleg 42 éves. Rendkívül hosszú, több évtizedes karrier áll előtte. Távol álljon tőlem, hogy az általam is tisztelt és igen nagyra tartott művészt kioktassam vagy kéretlen tanácsot adjak a számára, azonban kellően fiatalnak és a művészet iránt teljes mértékben elkötelezettnek és alázatosnak tartom ahhoz, hogy képes legyen vezénylésbéli hiányosságait pótolni. Egy, a számára is elfogadott és tisztelt karmestertől bizton tudna tanulni.

Lukács Elek

Jegyzet:

- 1 Batta András 1981. Ludwig van Beethoven: 4. szimfónia. *A hét zeneműve*, 3. p. 14.

Egyházzene a felvilágosodás századából

Az Orfeo zenekar és a Purcell kórus hangversenye. Vezényelt: Vashegyi György.
Hangvilla, 2021. szeptember 30.

A Nemzeti Filharmónia 2021/22-es veszprémi évadának első hangversenyén 18. századi osztrák egyházzene szólt. Joseph Haydn (1732–1809) C-dúr *Te Deum* után Johann Georg Albrechtsberger (1736–1809) *Misereréjét*, majd Michael Haydn (1737–1806) *Szent Ferenc-miséjét* adta elő a Purcell kórus és az Orfeo zenekar.

A hangverseny közvetlen előzménye az volt, hogy az idén nyáron Vashegyi György szakmai irányításával Budapesten létrejött a Haydneum – Magyar Régizene Központ. A zenei egyesület fő törekvése a barokk, a bécsi klasszikus és a kora romantikus zenei korszakok magyar vonatkozású műveinek a felkutatása, terjesztése, népszerűsítése és előadása. Az október 4-i budapesti ünnepi nyitó koncertjük teljes programját bemutatták Pécsen és Veszprémben, az Európa Kulturális Fővárosa cím korábbi és leendő tulajdonosa zeneszerető közönségének.

A koncert előtt Vashegyi György elmondta, hogy a 18–19. század fordulóján létrejött történelmi veszprémi püspöki (ma érseki) kottatár a korszak egyik legnagyobb és leggazdagabb hazai egyházzenei forrásgyűjteménye, amely különösen jelentős a magyar és a Magyarországon működő zeneszerzők vonatkozásában.

A hangversenyt Joseph Haydn 1799/1800-ban Ferenc császár második felesége, a nápolyi-szicíliai származású Mária Terézia császárnénak komponált *Te Deum*ával (Hob XXIIIc, Nr. 2.) kezdték. A vegyes karra és zenekarra írt dicsőítő zenemű háromrészes: az első, hosszabb C-dúr Allegro rész (*Te Deum laudamus – Téged Isten dicsérünk, Téged Úrnak ismerünk*) után a *Te ergo quesumus* (Arra kérünk, megváltónk, maradj velünk) szövegnél rövid c-moll Adagio szakasz következik. A kórusdráma utolsó, Allegro moderato része ismét az ünnepélyes C-dúrban tündököl, az égi és a földi hatalmat dicsőíti, az erő iránti feltétlen hűséget, a megalázottak kiszolgáltatottságát, szorongását, a kegyelemért és a békéért könyörgést fejezi ki. A mű az *In te Domine speravi* (*Te vagy, Uram, én reményem*) szavakra írt felkavaró kettős fűgával zárul. A Purcell kórus, az Orfeo zenekar a mű előadásával megalapozta az egész koncert magas színvonalát és ünnepélyes hangulatát.

Johann Georg Albrechtsberger neve és életműve ma alig ismert, pedig a kor egyik legjelentősebb orgonaművésze, egyházi zeneszerzője és zenepedagógusa volt. Tanítványai közé tartozott Beethoven, Hummel, a pécsi egyházzenesz Lickl János és a bécsi klasszikus stílus legkiválóbb magyar képviselője, Fusz János is. Egyházi komponistaként saját kora nagyra értékelte. Az 1780-ban énekszólístákra, vegyes kórusra és zenekarra írt h-moll *Miserere mei, Deus* (Könyörülj rajtam, Isten) művet a szerző az 51. Dávid-zsoltár szövegére komponálta. A bűnbánat és a megújulás örök emberi szándéka széles hangulati skálán jelent meg. A szólisták, a francia Hélène Guilmette szoprán, a norvég Marianne Beate Kielland mezzoszoprán, az osztrák Bernhard Berchtold tenor és a svájci Stephan MacLeod basszbariton a nemzetközi zenei élet legelső vonalához tartozó oratórium-énekművészek.

A szünet után egyetlen mű hangzott el, Joseph Haydn öccse, Michael Haydn *Szent Ferenc-miséje* (*Missa sub titulo Sancti Francisci Seraphici*, Klafsky I:23, MH 826), amely – hasonlóan Joseph Haydn *Te Deum*ához – a császár második felesége, Mária Terézia felkérésére, egy névnapi ünnepségre 1803-ban született. Talán a császári megrendelőnek is volt szerepe abban, hogy a *Szent Ferenc-misére* kevésbé az egyház által előírt keresztényi alázat és áhítat, az egyetemesség és az egyszerűség, a nihil profanum (semmiféle világi) elv szigorú betartása a meghatározó. Sokkal inkább a pompa, az emelkedettség, az ünnepélyesség, az egyes szöveg-

részek tartalmának gazdag kifejtése, a bensőséges emberi kapcsolatok árnyalt világa és a túlradó, érzelmileg is hangsúlyozott vallásosság. A hosszú, mintegy 40 perces kompozíció – szemben a 19. század második fele legnagyobb egyházzenei műveivel tartott Michael Haydn legtöbb művével – nem elsősorban liturgikus használatra készült.

A mű első része az ünneplés és a hála kifejezése. A háromrészes Kyrie (*Uram, irgalmazz*) záró kórusfűgája után a Gloria (*Dicsőség*) tételben is övék a főszerep, a *Laudamus Te* (*Dicsőítünk Téged*) szavaknál az énekes szólisták is belépnek, és a vegyes karral felváltva áldják az Urat. Ez után a szokatlanul hosszú, háromnegyedes metrumú *Domine Deus* tételben a hangulat bensőségesé, személyessé változik: az énekes szólisták főleg az „unigenite” (egyszülött), az „Agnus Dei” és a „Filius Patris” szavaknál a kórossal felváltva (*responsoriumszerűen*) adnak hálát. A tétel fokozottan halkuló „irgalmazz nekünk” könyörgéssel zárul. A *Quoniam tu solus Sanctus* (*Egyedül te vagy a Szent*), a szopránzórló melizmás áriája után a hangulat mind jobban felforrósodik, és a tétel pompás „*Cum Sancto Spiritu*” kettős fűgával és kinyilatkoztatásszerű Amennel zárul.

A Credo („hiszek”) a zenés misék legkritikusabb része. Igen nagy zeneszerzői (és előadói) feladat az elhangzó hitigazságok hiánytalan felmondása, a szöveg pontos értelmezése és az események hiteles zenei megjelenítése. Michael Haydn utolsó, méltatlanul ritkán előadott zenekaros miséje ebből a szempontból is remekmű. Talán a 18–19. század fordulójának egyik legjobb egyházzenei alkotása. Számomra a mintegy tízperces, drámai ívű hitvalló tétel állandó, szinte romantikus feszültségével, hangulati hullámzásával az egész este csúcspontját jelentette. Az első három perc többnyire homofon felsorolás, minimális zenei kísérettel. Az „*Et incarnatus est*” (*Megtestesült*) résznél minden megváltozik: csodálatos csellószóllóval kísért énekes együttes adja tudunkra, hogy a Megváltó „emberré lett”. A bibliai történet drámai fordulatokkal megy tovább: „*Crucifixus sub Pontio Pilato ... passus et sepultus est*” (megfeszítették, meghalt, eltemették). Most azonban marad az áradó csellódallam és az énekes kvartett vigasztaló zsolozsmája. A kórus a vonóskar száguldó futamaival kísérve tovább skandalálja a hit elveit, lezárva a tételt egy Amen-sorozattal. A szokatlanul rövid Sanctus, Benedictus tételek után az Agnus Dei (Isten Báránya) hegedűszóllója, majd a felszabadult „*Adj nekünk békét*” óhajtás zárta Michael Haydn miséjét.

Hálások lehetünk a Purcell kórusnak, az Orfeo zenekarnak és karnagyuknak, Vashegyi Györgynek a kiváló hangversenyért, amelyen megismerhettük a felvilágosodás századának három egyházzenei remekművét.

M. Tóth Antal

Rendhagyó kórushangversenyt tartottak az Árpád-házi Szent Margit-templomban halottak napja tiszteletére. Rendhagyó volt, mert nem a megszokott környezetben, a Hangvilla koncerttermében csendült fel a koncert Veszprém Város Vegyeskara és az ország egy neves szimfonikus zenekara tolmácsolásában. Rendhagyó volt, mert az Orlando Énekegyüttes is csatlakozott a szervezőkhöz. És rendhagyó volt azért is, mert nem egy nagyszabású oratórium szólalt meg, hanem több kisebb kompozíció, melyek elmélyülését szépirodalmi alkotások is segítették.

Rekviem a Covid-interregnum idején

Innen és túl. Veszprém Város Vegyeskara és az Orlando Énekegyüttes koncertje. Árpád-házi Szent Margit-templom, 2021. október 29.

Veszprém Város Vegyeskara a harmadik hullám lecsengése után, késő tavasszal kezdte újra a kórusmunkát. Nyár elején szép koncertet tartottak *Napfényes karácsony* címmel, melyre a felkészülés a hosszas kihagyás után meglepően gyorsan haladt. Az emberiséget sújtó vírus sajnos „elvitte” a régóta tervezett nyári kirándulást Ljubljanába, ugyanis a 21. *Europa Cantat* fesztivált online formában tartották csak meg. A nyári szünet után egy szeptember eleji edzőtáborral kezdődött újra a munka, melyet egy zene világnapi koncert és egy galántai kirándulás követett. A kórus átalakult az elmúlt időszakban, a hosszú szünet után páran nem tértek vissza, néhány új énekes csatlakozott.

Az Orlando Énekegyüttes töretlen erővel dolgozik a régi-zene népszerűsítésén, műsorukon ritkán találunk a barokk kornál később született műveket. Ez az évtizedes elköteleződés egy olyan stílár pontosságot eredményezett, amelynek következtében a Vikman Pál vezette együttes méltán veszi fel a versenyt a legnagyobb régizenei előadókkal. A kisebb létszámú kórust talán kevésbé tépázta meg a vírushelyzet, a nyaranta megrendezett veszprémi *Régi Zenei Napok* keretében, Dörgicsén, Szentbékállán és Tihanyban a müncheni Bach kórus magjával vagy épp Vörösberényben a 15. *Ars Sacra* fesztivál keretében is hallgathattuk éneküket.

A koncert harmadik főszereplője a gyenesdiási illetőségű fiatal orgonista, Hocz Veronika volt. Veronika a Padányi mellett a veszprémi konzi utolsó kifutó évfolyamában is tanult, ahol orgonatanára Kővári Péter volt. Jelenleg a Pécsi Tudományegyetem Zeneművészeti Intézetének orgonaművész- és zeneismeret-tanár szakos hallgatója, főtárgytanárai Kovács Szilárd Ferenc és e sorok írója.

A koncertet Veszprém Város Vegyeskara kezdte. A *Hullik a fáról sárga levél* kezdetű, Henry Purcell (1659–1695) által komponált kánont énekelte a kórus a – kissé elrontott – bevonulás közben. Ezt követően Halmayné Badacsonyi Márta szavalta Ágoston Julián (1909–1969) *Főhajtás* című versét. Hans Leo Hassler (1564–1612) barokk zeneszerző *Őszi fák* című ötszólamú madrigálját követően a Kossuth-díjas, mind a mai napig a pécsi egyetemen tanító Tillai Aurél (1930) *Immár a nap leáldozott* címet viselő katolikus énekkeldolgozása csendült fel. Golarits Miklós tolmácsolásában Falu Tamás (1881–1977) rövid, *Út vége* című versét hallhattuk, majd a szintén Kossuth-díjas Sapszon Ferenc (1952) feldolgozásában a *Ha vándorútam a nap leszáll* kezdetű protestáns ének szólalt meg. Veszprém Város Vegyeskara a tőle megszokott színvonalon tolmácsolta a műveket, a választott műsor igényességéért Erdélyi Ágnes művészeti vezetőt illeti a dicséret.

Farsang-Törös Krisztina előadásában szólalt meg Juhász Gyula (1883–1937) *Szimpozion* című verse, amit Hocz Veronika játéka követett. Dietrich Buxtehude (1637–1707) *e-moll chaconne*-ja hangulatában tökéletesen illett a koncert műsorába, Veronika igényesen oldotta meg a technikás darabot.

Az Orlando Énekegyüttes műsorát Áprily Lajos (1887–1967) *Útravaló* című verse vezette fel, melyet Gáspár Zsuzsanna adott elő. A kórus Manuel Cardoso (1566–1650) *Missa pro Defunctis – Introitus*, Tomás Luis de Victoria (1548–1611) *Versa est in luctum* és Josquin des Prez (1450–1521) *Missa L'homme armé – Agnus Dei* című művét énekelte. Talán a templomtérben lévő hidegebb levegő, talán valami más miatt, de jelen koncerten sajnos hullámmó volt a kórus teljesítménye. Mindegyik műben érezhető volt némi megbillenés, de a tapasztalt énekesek mindig meg tudták oldani a kialakult helyzeteket. Pozitívumként emelném ki Molnár Zoltán gregorián éneklését, szép hangon, kifejezetten stílusosan interpretálta az egy-szólamú részeket.

A koncert legvégző blokkjának kezdetén Formán Bence előadásában hallhattuk Pilinszky János (1921–1981) *Egyenes labirintus* című versét, majd ezt követően Kodály Zoltán (1882–1967) *Pange lingua* című kompozíciója szólalt meg Veszprém Város Vegyeskara és Hocz Veronika előadásában. A veretes orgonabevezető után szépen, méltó módon szólaltak meg a kórustételek. A koncert lezárásaként Johann Sebastian Bach (1685–1750) *Már nyugosznak a völgyek* kezdetű korálfeldolgozása volt hallható a két kórus előadásában. Az Orlando a templomtérben, a vegyes kar pedig a karzatról énekel, ami a nagy távolság és visszhang miatt egy kis lassulást okozott. Azonban a temetések is énekelte korál szép lezárása volt az alkalomnak.

A korábbi évek halottak napi koncertjeihez képest kicsit talán minimalistának, vagy talán „óvatosnak” is nevezhető műsor mégis meghitt pillanatok tudott eredményezni. A koncert után több elégedett hangot is lehetett hallani a közönség soraiból. Az elmúlt másfél év szenvedései után a sok elhunyt szerettünk és ismerősünk előtt a koncert fellépői méltó módon tudtak tisztelni.

Lukács Elek

Két órában 10 év zenetörténete

Kovács Attila jazztörténeti előadása a Pannon Egyetemen, 2021. október 7.

A jazzt az átlag zenehallgató olyan művészetnek tartja, amely nem könnyen befogadható, nem populáris, épp ezért az itthoni átlagos rádiók nem is játszanak ilyen zenét, pedig ez a legszabadabban értelmezett, igazi muzsika, amit zenész kitalálhatott.

Janoska-sti

Hosszú, Janoska Esterházy Körömröki Menedékhely Hangfűlé, 2020. augusztus 15.

Az Amerikai Egyesült Államok egyik legjelentősebb zenei stílusának, a jazznek a történetét meséli el a Janoska Esterházy Körömröki Menedékhely Hangfűlé, 2020. augusztus 15-én. A koncert a jazztörténeti előadást a Pannon Egyetemen, 2021. október 7-én követi.

Séd, 2020. 5. sz., 10. old.

Szárnybontogatás

Nyitány a jazz történetéhez
Csermák Antal Zeneiskola
2020. február 17.

A jazz történetét meséli el a Szárnybontogatás című koncert a Csermák Antal Zeneiskolában, 2020. február 17-én. A koncert a jazztörténeti előadást a Pannon Egyetemen, 2021. október 7-én követi.

Séd, 2020. 2. sz., 25. old.

Mozart és a fortepiano

Órffy Zsuzsanna és Berecz Mihály koncertje
Hangfűlé, 2020. december 11.

A Mozart és a fortepiano című koncertet Órffy Zsuzsanna és Berecz Mihály adták elő a Hangfűléen, 2020. december 11-én. A koncert a klasszikus zene történetét meséli el.

Séd, 2020. 1. sz., 24. old.

Rezes világszene

A Rezes Világszene című koncert
Hangfűlé, 2020. június 20.

A Rezes Világszene című koncertet a Hangfűléen adták elő, 2020. június 20-án. A koncert a rezesvilágszene történetét meséli el.

Séd, 2020. 1. sz., 25. old.

A jazz maga az improvizációra épül, arra az elméletre, hogy a hangszerek nem csak azt a célt szolgálják, hogy a megírt dallamokat szigorúan, kotta szerint kell eljátszani. Hosszú utat tett meg a törzsi, ritmushangszereken játszott és énekelt afrikai etnozene a modális jazzig, de elég volt neki erre 100 év. Kellett hozzá per sze az Európából Amerikába vándorolt népek folkzenéje és hangrendszere éppúgy, mint az amerikai feketék jellegzetes poliritmikus, vá laszolgató zenéje, mely stílusjegyekből aztán kialakult az offbeates, blue note-os előadás mód. A jazzes lüktetésben a hangsúlyok kicsit eltolódnak, és a hangok között is kialakulnak olyan csúszkálós átmenetek, amelyek kicsit megzavarják a tisztán dūr vagy moll hang nemhez szokott európai fület. Olyan új stílus jött létre, ami ugyan használja a klasszikus európai zene hangrendszerét és harmóniáit, de a feje tetejére állítja azokat. Összegezve: a kultúrák egymásra hatásának nincs híresebb és ne mesebb példája, mint a jazz kialakulása.

Mindezekről s a jazz történetének er ről az igen intenzív 100 évről kaphattunk minden részletre kiterjedő és igényes, zenei idézetekkel teletűzdelt előadást Kovács Attila veszprémi zongoraművész, komponista és jazz-zenésztől. Elindultunk hát a történetmesélésben a behurcolt afrikai emberektől, akiknek, ha a hangszerét is elvették, kénytelenek voltak a fehér ember hangszerét kézbe venni, s eljutottunk a törzsi zenétől a munkadalok, bluesokon, spirituálékon és gospeleken át először a ragtime-ig a század tízes éveire, 1920-tól a jazzig. A ragtime még az európai kultúrát is „megfertőzte”, s erre példaként Debussyt hozta fel Attila az előadáson, akitől játszott is egy zenei idézetet. Az 1910-es évek a New Orleans-i jazz kezdete, a dixieland időszaka is volt. Az évente megrendezett jazzfesztiválok rendszeres utcai fellépői a marching bandák, a menetzenét játszó zenekarok voltak, melyek fúvósai kollektíven improvizáltak a zenei alapra. Ez a dixieland kialakulásának időszaka. Mindeközben Jenkins megyében, Georgia államban tömegével tanították az elárvult fekete gyerekeket zenére is. Ez volt a klasszikus jazz létrejöttének nagy kora, Louis Armstronggal, Ella Fitzgeraldtal, még jócskán bluesgyökerekkel, de ez a zenei világ eljutott New Yorkig, Chicagóig, megfertőzte egész Amerikát, George Gershwin is magát, aki jócskán merített ebből a műfajból.

Jazz age-nek, jazzkorszaknak hívjuk ezt az időszakot, amelyre a nagyzenekari hangzás és a jump blues zenekarok (kis létszámú blueszenekarok) megjelenése egyaránt jellemző. Megjelenik a boogie-woogie. Duke Ellington, Glenn Miller elég ismert nevek ebből a korából a jazznek. Közben hallgatjuk Kovács Attila minden részletre kiterjedő, zeneszámokkal megtűzdelt előadását, szinte látjuk magunk előtt azt a kort, érezzük azoknak a zenéknek a lüktetését, az éjszakai szórakozóhelyek hangulatát, ahol ez a műfaj kinőtte magát. Attila úgy szövi egymásba a jazz nagy kor-

szakainak történetét, hogy csak kapkodjunk a fejünket. Pillanatok alatt eljutottunk a szvingkorszakig, ami már a jazz második nagy időszaka, és az 1930–1940 közötti időt öleli fel. Központja New York, műfajában pedig összeszedettebb, riffalapú, kevesebb improvizációval és megkomponáltabb zenei részekkel rendelkezik. Erősen hat rá a kor tánczenei világa. S ebben a korban születnek az úgynevezett jazzstenderdek is, melyek ma már minden jazzt játszó zenész alaprepertoárjában szerepelnek. A kor jazz-zenéje tehát közelít a mindenki által befogadhatóbb tánczenéhez, de mindeközben minőségéből semmit nem veszít. Hallhatunk is pár példát hirtelen Erroll Garnertől, Duke Ellingtontól, Cole Portertől Kovács Attila interpretálásában.

A jazz klasszikus időszakának itt vége. Megjelenik a modern jazz, a bebop. Ez már egy sokkal individuálisabb világ. Kisebb zenekarokkal, több egyéni improvizációs lehetőséggel. Kitérül a világ, kevésbé foglalkoznak a zenészek a közönség ízlésével, és többet az önmegvalósítással, tehetségük és tudásuk kibontakoztatásával. Virtuóz, gyors, igazán művészi zene ez. Charlie Parker, John Coltrane, Coleman Hawkins, Max Roach, Teddy Wilson nevét említi Attila mint kiemelkedő előadókét. Egyedi hangzású, kiegészítő hangokkal teli harmóniamenetekre végzett vég nélküli hangszeres improvizációk kora ez. Példaként Coltrane *Giant Steps* hangzik el, majd az este folyamán az egyetlen Kovács-szerzemény, egy négy harmóniára épülő improvizáció, melynek J. S. Bach az ihletője, s a harmóniak azonosak a mű címével: *B-A-C-H*.

Mivel ennek a kornak a jazzi nem igazán népszerű, óhatatlanul megérett az újjászületésre. Miles Davis ekkoriban lép a színpadra és válik a jazz egyik legmeghatározóbb stílusformálójává. Az ő stílusa a cool. Hűvösebb, lazább, megfontoltabb zene születik, gyakran nem megszokott hangszerelési megoldásokkal (például zongora helyett fúvósokkal). Ebben az időben alakul ki a modális jazz is George Russelnek köszönhetően, az aranykor az '50-es évek végén pedig Dave Brubeck nevéhez köthető, akinek leghíresebb darabját, a *Take Five*-öt Attila el is zongorázta.

Zseniális zenék voltak ezek már akkoriban, de a közönség valahogy még ezt sem emésztette olyan könnyen. S erre jött a bebop, a gospel és a soul keverékéből kialakult hardbop, szintén Miles Davis nevével fémjelvezve. Majd a bebop, a hardbop és a modális jazz fúziójával a postbop. Charlie Parker, Bill Evans, Wayne Shorter, Herbie Hancock világa ez már, de Davis mindvégig jelen van. Két híres Hancock-szerzemény meg is szólal, a *Watermelon Man* és a *Cantaloupe Island*.

Az este utolsó jazztörténeti szakasza a fúziós jazzről szól. A jazz szvinges lüktetése itt már eltűnik. Profin kidolgozott groove-ok, nagy ívű improvizációk jellemzik ezt a kevert stílust, és olyan művészek neve fűződik ehhez a korhoz, mint a már korábban említett Herbie Hancock, aztán Joe Zawinul, Chick Corea és Billy Cobham. Említést tett még Kovács Attila a freejazzről, ami már tényleg egy nehezen emészthető válfaja a jazznek, valamint a latin jazzről is, amiben a latin zenei világ nagyon hangsúlyosan megmaradt. Az előadás végén kaptunk egy kis ízelítőt még Cobham és Zawinul egy-egy szerzeményéből, egy latin klasszikusból, a *The Girl from Ipanemából*, majd kaptunk még két ráadást jutalmul a visszatapsért. Nagyon tanulságos és nagyon sűrű este volt. Ha így tanítanak középiskolában a jazz történetét, több rajongója lenne a műfajnak.

Nyakas Krisztián

Medvetáncoltató egy aradi vértanú nyeregkápáján

Ez a Kiss Ernő honvéd altábornagynak tulajdonított mütárgy is látható a Laczkó Dezső Múzeum október 6-án megnyílt időszak kiállításán, amely a *Lészen ágyú!* címet viseli, s amely a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum 1848–1849-es ereklyéit mutatja be.

A sepsiszentgyörgyi múzeum épülete jelenleg felújítás alatt áll, s hogy mütárgyai addig se porosodjanak a raktárban, állították össze az ottani kollégák ezt a vándorkiállítást, amely eddig már Budapesten a Hadtörténelmi Múzeumban és Szegeden a Móra Ferenc, valamint Kecskeméten a Katona József Múzeumban is látható volt.

A tárlat vezérdarabja az országszerzte közismert dalban is megénekelte, Gábor Áron által öntött „rézagyúk” egyetlen megmaradt, a kézdivásárhelyi Rudolf kórház udvarán 1906-ban, vízvezeték-fektetés közben előkerült ágyúcsöve, rekonstruált lafettára szerelve. Az egykori székely határőr és tüzér tizedes, az ezermester ágyúöntő civilben az asztalosmesterséget folytatta. Látható egy általa készített kerek, intarziás asztalka is. A Kökös és Uzon közötti csatában (1849. július 2.) hősi halált halt honvéd tüzér őrnagyról nem maradt fent hiteles arckép. A közismert (a tárlaton is szereplő) 1880 táján, rokonainak arcvonásait felhasználva, utólag készült róla.

Az ágyú mellett további nagyméretű mütárgyak Sepsiszentgyörgy városa és a sepsiszentgyörgyi szabócéh 1848-as nemzeti színű címeres zászlai. Utóbbin a magyar címer sávjai nem a szokásos vörös-fehér, hanem a zöld-fehér színeket mutatják. A címerre helyezett Szent Korona is nemzeti színeinkben pompázik.

Sepsiszentgyörgy város zászlaja, 1848

A mütárgyak közül közismert '48-as személyiségekhez köthetők Deák Ferenc Széchenyi Istvántól kapott pipája, Bem tábornok botja, Kiss Ernő állítólagos nyerge, Damjanich aradi bitófája egyik darabjából készített ékszer, Kossuth Lajos cigaretta-szipkája és ravataláról származó babérlevél.

A többi mütárgy jó része is személyhez köthető, de ők országosan nem közismertek, inkább csak a Székelyföld vagy a szabadságharc kutatói előtt ismeretesek. Ezek részben katonai ruházat vagy felszerelés darabjai: pl. szotyori Nagy Ferenc

Részlet Kiss Ernő aradi vértanú állítólagos nyergéről

Székely népfölkelő lándzsája, 1848

huszár századosi csákója, Csiky Domo-
kos százados gyalogos hadnagy-főhad-
nagy csákója, Pótsa János huszár őrnagy
zsinóröve, dálnoki Miklós Péter hadnagy
puskája, Zathureczky István tarsolya és 3.
osztályú Magyar Katonai Érdemrendje.
Továbbá emléktárgyak, börtönemlékek: pl.
Nagy Dániel őrnagy karperece és fafeszü-
lete, árkosai Pap Ferenc fakupája és villája,
Zeigler Rudolf bilincset utánozó fa karpere-
ce, Rákótzty-Parchetich Zsigmond ezredes
vasbilincse stb.

A jeles személyiségekhez kapcsolt
mútárgyaknak mindig igen nagy divatjuk
volt. Esetünkben több mint másfél évszázad
elmúltával egyes tárgyak hitelességé-
nek eldöntése – adatok hiányában – már
lehetetlen. Véleményem szerint a népi-
es jeleneteket ábrázoló csontlemez berak-
ásokkal díszített nyereg korábbi '48-nál.
Ettől persze még használhatták a szabad-
ságharcban is. A dúsgazdag földbirtokos
Kiss Ernő birtokában nyilván számos ló-
felszerelés, így nyereg is lehetett. Feltehe-
tően ennél jóval extrább kivitelű darabok
is. Kérdéses, hogy a délvidéki kötődésű,
1848/49-ben is főleg ott működő tábor-
noknak volt-e kapcsolata a Székelyfölddel.

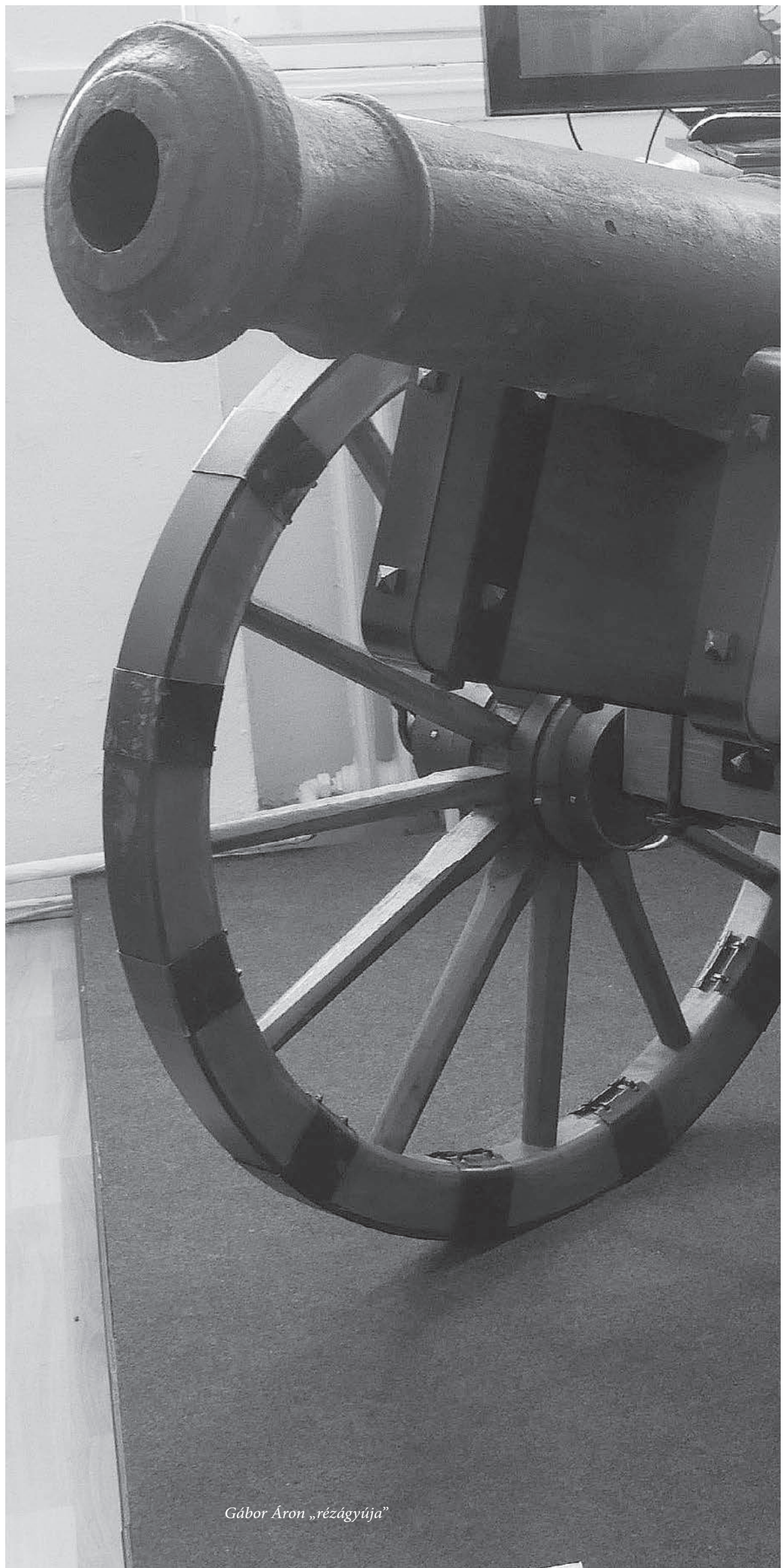
Problémás a Mihály Elek gyalogos
hadnagyhoz kötött 1837 M vállszíjas tiszt
tölténytáska (kártus). Ilyet ugyanis csak a
huszártisztek viseltek. A Szentiványi Káz-
mér honvéd őrnagyhoz kapcsolt 1869 M
és 1892 M honvéd gyalogos századosi csá-
kók – bár ő 1872-ig szolgált a kiegyezés
utáni M. Kir. Honvédségben is, de alezre-
desként – aligha tulajdoníthatók neki.

A kiállításon bőséges információt
olvashatunk a Székely Nemzeti Múzeum
történetéről, gyűjteményeiről, a korabe-
li tüzérség szervezetéről, löveganyagáról,
Gábor Áronról, az általa készített ágyú-
ról, az ágyúöntés folyamatáról, a Székely-
föld szabadságharc alatti eseményeiről,
a megmaradt egyetlen Gábor Áron-féle
ágyúcső előkerüléséről és hányatott sorsá-
ról, Gábor Áron kultuszáról. Az ágyúk ké-
szítéséről animáció is látható.

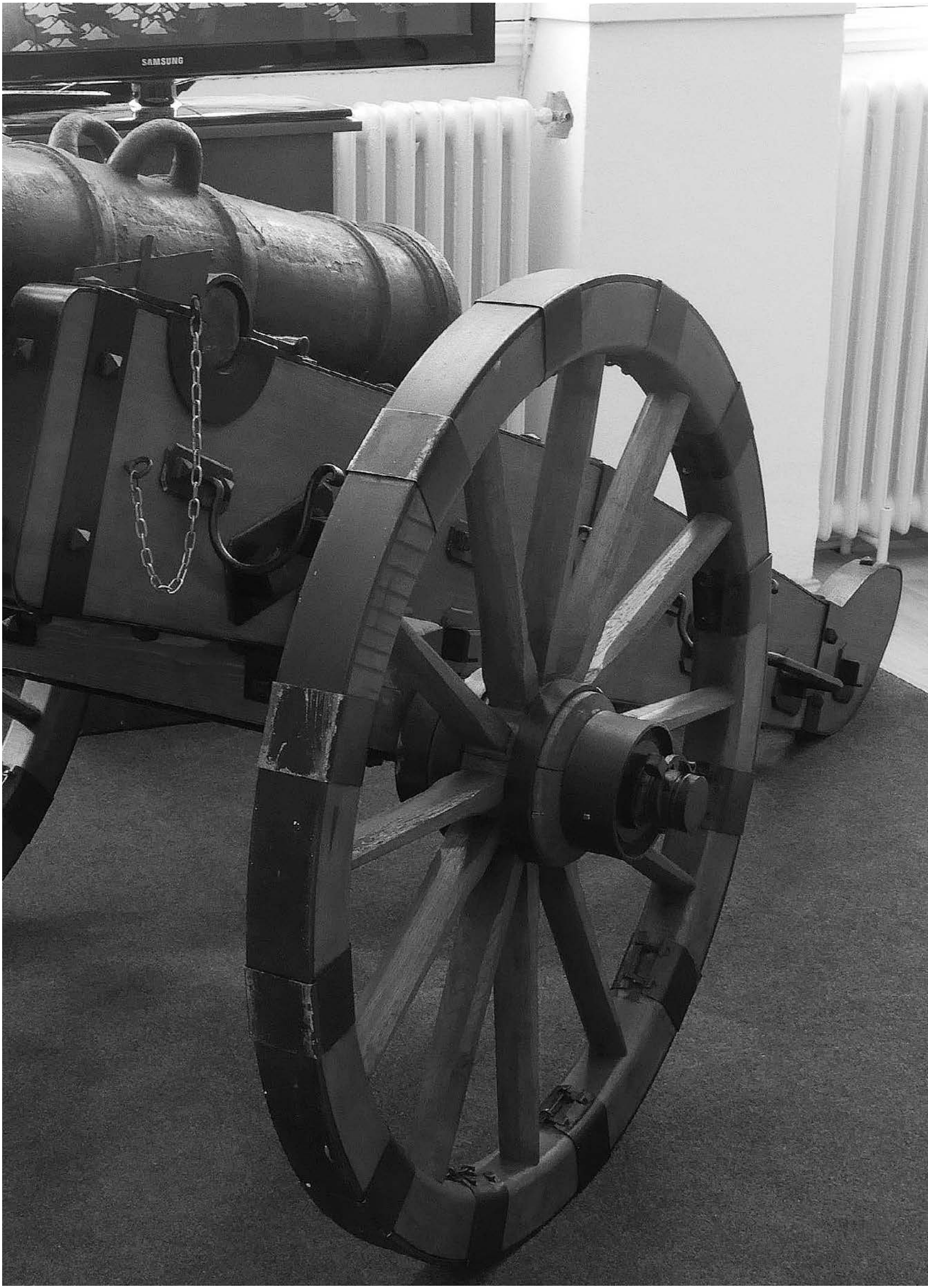
A kiállítás kurátorai Tóth-Bartos And-
rás (Sepsiszentgyörgy) és Závodi Szilvia
(Hadtörténeti Múzeum, Budapest) történé-
szek, veszprémi koordinátora Fogl Kriszti-
án Sándor történész volt. Az angol nyelvű
tárgyfeliratokat Sallay Gergely történész ké-
szítette. A kiállítás január 15-ig látogatható
Veszprémben, majd Nyíregyházán, a Jósza
András Múzeumban lesz megtekinthető.

(Lényegében teljesen hasonló kiállítá-
s a Laczkó Dezső Múzeum 1848/49-es
anyagaiból 2018-ban Veszprémben is lát-
ható volt, jelen sorok írójának rendezésé-
ben. Ezek közül egy-két darab a mostani
kiállításon is szerepel.)

Rainer Pál

Gábor Áron „rézágyúja”

Már általános iskolai földrajzórán is találkozunk a barlang fogalmával, de miután az ember természeténél fogva fél a sötétben, és önként nem szeret a föld alá menni, az emberek többségében fel sem merül a kérdés, hogy a környékükön van-e barlang, és azt kutatják-e.

Városi barlangok

Séd, 2020. 4. sz., 11. old.

Séd, 2020. 6. sz., 25. old.

Hogy miért éppen most jött el annak az ideje, hogy a *Séd* folyóirat olvasói megismerkedjenek a Veszprém környéki barlangokkal? A Nemzetközi Barlangtani Unió kezdeményezésére a 2021-es évet a barlangok és karsztok évének nyilvánították. Írásomnak nemcsak az a célja, hogy közöljek néhány adatot a környékbeli barlangokkal kapcsolatban, hanem az is, hogy népszerűsítsem a barlangászatot, ezt a lassan feledésbe merülő és központilag nem támogatott kiváló sportot és kutatási metódust, valamint hírt adjak róla, hogy Veszprémben idestova 28 éve működik a Veszprémi Egyetemi Barlangkutató Egyesület (később VEBE).

Ezt a rövid cikket Eszterhás Istvánnak, hazánk egyik legnagyobb barlangászáinak ajánlom, aki 2020. augusztus 2-án, 79 éves korában hunyt el. Egy különszám sem lenne elég ahhoz, hogy munkásságát bemutassam, de annyit mindenképpen meg kell említenem róla, hogy a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat Vulkánszpeleológiai Kollektívájának volt a vezetője, és Európán-szerre közel 3500 barlangban járt és kutatott.

A barlang, a barlangász és a szpeleológia

Barlangoknak nevezzük a két méternél hosszabb, ember által járható, a Föld szilárd kérgében természetesen kialakult üregeket. Magyarországon minden barlang ex lege védett, kezelőjük minden esetben a területileg illetékes nemzeti park.

A barlangok feltárói, kutatói és túravezetői a barlangászok, akik ezt a tevékenységüket teljesen ingyen, társadalmi munkában végzik. Barlangász bárkiből lehet, aki alázattal viszonyul a természeti értékekhez, szeret felfedezni olyan helyeket, ahol még nem, vagy csak nagyon kevesen jártak, és akiben kellő mennyiségű kalandvágy van.

A barlangokat sokféleképpen lehet csoportosítani, így a látogathatóságuk szerint is. Az első csoportba azok a barlangok tartoznak, melyek szabadon látogathatók, ilyen például a bakonybéli Odvaskői-barlang. A második nagy csoportba a lezárt barlangokat soroljuk. Ezek között vannak olyanok, melyekben szervezett

keretek között barlangi túrákat lehet tenni. Ilyenkor be kell fizetni a részvételi díjat a nemzeti parknak, és indulhat is a föld alatti kaland. Veszprémhez a legközelebb eső túrázós barlang a Szentgáli-kőlik-barlang, amelynek a feltárását 1999-től a Veszprémi Egyetemi Barlangkutató Csoport végzi, és a túrákat is ők vezetik. A lezárt barlangok között vannak olyanok, amelyek csak a barlangot kutató csoport közreműködésével és túraengedéllyel látogathatók; ilyen például a Csatár-hegyi-barlang. Végül vannak olyan lezárt barlangok, amelyeket csak kutatási céllal lehet látogatni. Ezekbe csak azok a személyek mehetnek be, akik a feltárást végzik, például azért, mert különleges és védendő a barlang élővilága, formakincse, vagy azért, mert komoly technikai tudást igényel a túra teljesítése.

A barlangok kutatásával a szpeleológia foglalkozik, ami a geológia egyik segédtudománya. A kutatás kiterjed a barlang kialakulására, formakincsére (pl. a cseppkövekből vett minták a lokális klíma változásaira adnak magyarázatot), a járatrendszerének a feltárására, élővilágára, klímakutatásra, régészeti, őslénytani és közettani vizsgálatokra.

A Bakony barlangjai

A Balaton-felvidéken, a Bakonyban és a Keszthelyi-hegységben ezernél is több nyilvántartásba vett barlang található (a továbbiakban összefoglalóan bakonyi barlangokként hivatkozunk rájuk). Hogy miért ismerünk ennyi barlangot a környéken, annak öt lényeges oka van: 1. a terület fő tömegét jól karsztosodó kőzetek építik fel; 2. viszonylag sok a csapadék, ami a karsztosodás egyik alapfeltétele; 3. a kontinentális éghajlatnak köszönhetően a hőmérséklet-ingadozások is segítenek az üregek természetes tágulásának; 4. a térség a földtörténet során többször változó feszültségtérbe került, aminek köszönhetően hatalmas vetőrendszerek alakultak ki, és ezek mentén is barlangok nyíltak fel; 5. nem utolsósorban pedig sok barlangász élt és él a környéken, akik a mai napig kitartóan keresik a víznyelőket, és a már meglévő barlangokat a kitöltő üledék kitermelésével bővítik tovább.

A bakonyi barlangok között nagyon ritka az olyan eset, amikor tisztán egyetlen környezeti tényező hozta létre az üreget vagy rendszereket. A hegyvidéket az elmúlt 20-25 millió év során sok tektonikai hatás érte, aminek következtében a kőzetek eltörték, és

A veszprémi barlangok elhelyezkedése: 1. Csatár-hegyi-barlang, 2. Tekerés-völgyi-kőfülke, 3. Kádártai-forrásbarlang. A pontozott vonal a város közigazgatási határát jelzi, a fehér vonal 1 km

repedések, hasadékok jöttek létre. Ezeket a beszivárgó csapadék, a karsztvíz vagy a vulkáni utóműködésnek köszönhető meleg vizek tovább tágították. Persze azt sem szabad elfelejteni, hogy amit a víz előzőleg rombolt, máshol vissza is építi, hiszen a beszivárgó csapadékvíz a mészkő oldásával telítetté válik, majd később a barlangon belül cseppköveket épít. Ezenkívül azt is meg kell említeni, hogy a barlangok többségét a felnyílást követően újra betemetik a beszivárgó vagy éppen beömlő vizek üledékei, amelyeket a barlangászoknak kell kiásni.

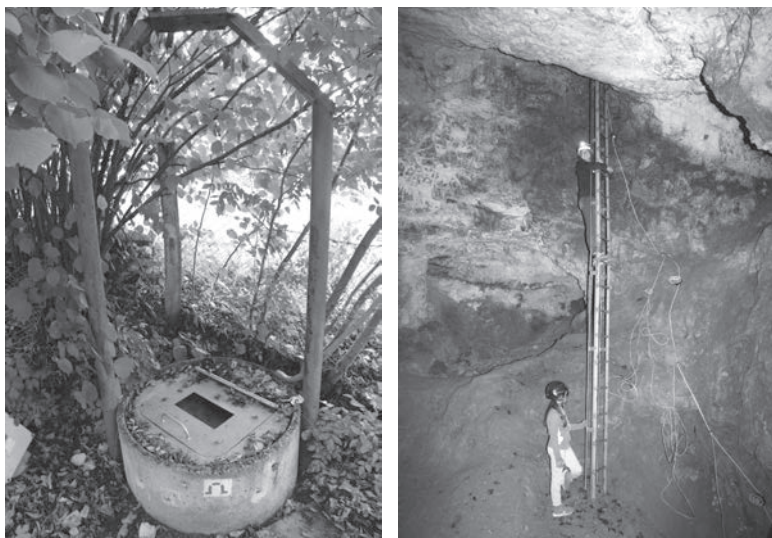
A bakonyi barlangok többsége nem éri el a 100 méteres járathosszt, de korántse gondolja senki, hogy annál értékesebb egy barlang, minél nagyobb, hiszen egy barlang védettségi fokát a benne élő állatok, a formakincs vagy az őslénytani, régészeti leletek határozzák meg. Jelenleg a Bakonyban a leghosszabb barlangrendszer a Tapolcai-barlangrendszer (15 km), és a 10. leghosszabb barlang a Háromkürtő-zsomboly (360 m).

Veszprémi barlangok

A város közigazgatási határain belül három barlang található, melyek közül kettőt csak kívülről, a harmadikat pedig csak engedéllyel lehet látogatni. Ezek a barlangok még a magyarországi barlangokhoz képest is kicsik, de ahogy Halász Árpád barlangkutató geológus mondta: „A kis barlangok a nagy dolgok hordozói”.

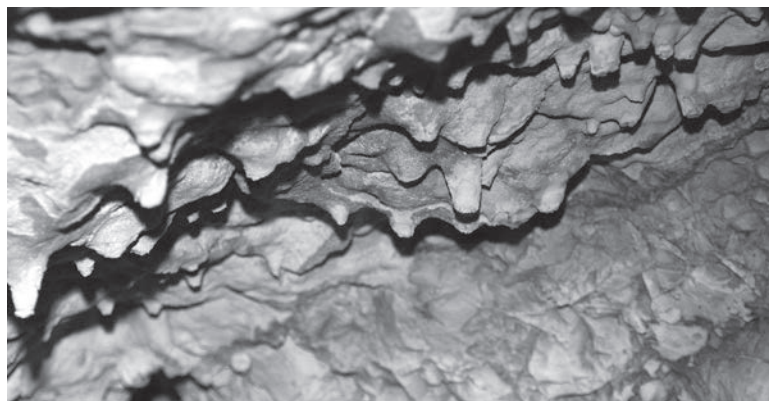
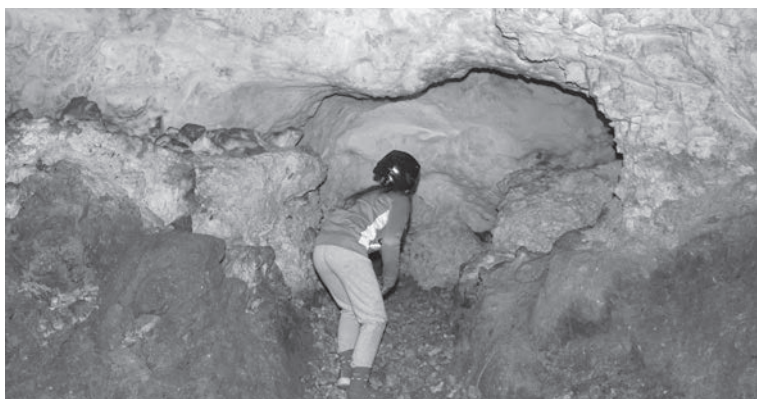
Csatár-hegyi-barlang

A veszprémi barlangok közül a legnagyobb, kataszteri száma: 4430-3. A bejárata a csatár-hegyi kápolnától 300 méterre, a Szarkaláb utcában található. A barlangot 1960. május 11-én egy legelesző tehén „találta meg” úgy, hogy beszakadt a föld a hátsó lába alatt. A tehén tulajdonosa, Happ József elmondása szerint ő és fia kitágította a kis lyukat, és létrával lemásztak a hét méter mélységű barlangba. Május 14-én Markó László vezetésével kezdték meg a barlang felmérését.

A Csatár-hegyi-barlang bejárata (bal) és az alatta levő nagy létra és terem

Az első bejárás során csontleleteket találtak, amelyeket Vértés László és Vörös István határozott meg. A csontok kora holo-cén, többségükben háziállattól, kisebb mennyiségben vadon élő állattól származtak. Az első jelentés alapján a barlang 5 méter mély és 21 méter hosszú volt. 1965-ben kezdődött meg a barlang feltárása, amit a Veszprémi Barlangkutató Csoport végzett.

Hegyitejes-fülke (előző kép), cseppkövek a barlang falán

1965 és 1991 között a terület többszöri rendezése során egy teherautónyi termőfölddel és egy dózerrel próbálták eltüntetni, de ez nem sikerült. 1991-ben Gyurmann Csaba és a korábbi veszprémi csoport tagjai közösen felmérték a barlang járatait, amiből arra következtettek, hogy az üreg víznyelőként is működhetett. 1993. április 31-én folytatódott a barlang feltárása. 1993-ban a barlang már 7 méter mély és 25 méter hosszú volt, a levegő hőmérséklete 10 fok.

Borsókövekkel borított falfelület (felső kép) és réteges dolomit a felső teremben

A legújabb eredmények alapján a barlang keveredési korrózióval keletkezett, de víznyelőként is működött. Az oldásos üregek formáját más fizikai folyamatok alakították tovább. A barlang falain több helyen cseppkövek és borsókövek is láthatók, melyek hideg vizes képződésre utalnak. Néhol több centiméteres vastagságban hegyitej-kiválás is megfigyelhető. A barlang jelenlegi hossza 50 méter, maximális mélysége 14 méter. Kis mérete ellenére az ország harmadik legnagyobb dolomitban kialakult barlangja. A barlangot 1994-ben lezárták, látogatása engedélyköteles.

Tekeres-völgyi kőfülkék

A Tekeres-völgyi kőfülkék első írásos említése 1935-re nyúlik vissza, ezt Bertalan Károly készítette. Ez volt az első olyan bakonyi barlangi ásatás, amely a kitöltő üledékekre is kiterjedt. Az ásatások eredményeit 1960-ban publikálta dr. Bertalan Károly és dr. Kretzoi Miklós a *Karszt- és barlangkutató folyóiratban*.

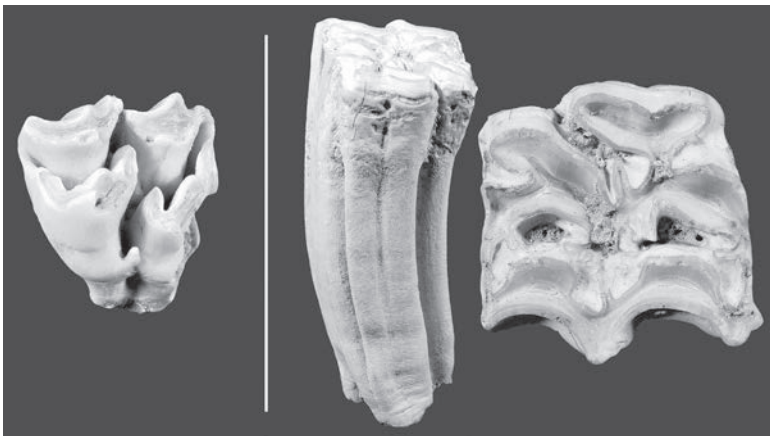
A feltárt üregek többsége nem érte el a barlang minimális méreteit, csak a Tekeres-völgyi-kőfülke. Rendkívül fontos jégkor-

A Tekerés-völgyi-kőfülke

szaki üledéke miatt megkülönböztetetten védett, kataszteri száma: 4430-4.

A kőfülkékről azt gondolták, hogy aktív karsztvízjáratok lehetnek, majd ezeknek a találkozásánál teremként beszakadhattak. Az üreg legalább 4 méter mély, átlagos magassága 1-1,5 méter volt. Az ásás során több korból kerültek elő ősmaradványok, a legtöbb a holocén időből (talán a legérdekesebbek az ember- és vidracsontmaradványok). A jégkorszaki üledékből rénszarvasfogak és -agancstörödékek, lófogak, valamint rókaállkapocs-törödékek kerültek elő. Miután ősemberre utaló nyomokat nem találtak (pl. tűzrakó hely), úgy gondolták, hogy nagy testű ragadozók hordhatták össze a maradványokat. Az üledék kora feltehetően az utolsó eljegesedésre tehető.

Rénszarvas- (bal) és lófog (jobb) a Tekerés-völgyi-kőfülke 1946-os ásásáról. A leletek a MTM Bakonyi Természettudományi Múzeuma gyűjteményében található

A kőfülkétől nem messze található a Tekerés-völgyi-szikladó, ami már Nemesvámoshoz tartozik, kataszteri száma: 4430-88. Az ásások során megtalálták az örvös lemmit is, ami jelenleg Skandinávia és Észak-Ázsia tundraterületén él. A kutatók szerint ez az üledék minden bizonnyal idősebb, mint a kőfülke faunája. A barlang végpontjánál nagyon szűk, kb. 4 méter hosszú vízszintes csatorna található, mely egykori karsztvízforrás lehetett. A jelenlegi helyzetéből következően az akkori karsztvízszint nagyjából 30 méterrel magasabb volt, mint most.

A Tekerés-völgyi barlangok dolomitban fejlődtek, kialakulásukat a hőmérséklet-ingadozás és a karsztvíz oldása szabályozta.

Kádártai-forrásbarlang

A barlang Kádárta település mellett, a Bánya-tó partján található, a forrás megtekintése a Kádártai Sporthorgász Egyesület engedélyével történhet.

A Kádártai-forrásbarlang egyedülálló a Bakonyban, mert jelenleg az egyetlen aktív patakos forrásbarlangja a hegységnek. Egy helybéli elmondása alapján a barlang nagyon fiatal, az 1970-es években kezdett felnyílni, majd a hivatalos felmérését és nyilvántartásba vételét Eszterhás István és kollégái végezték el 1991-ben. A barlang annak ellenére, hogy hivatalos felmérés készült róla, nem szerepel az Országos Barlangnyilvántartásban.

A horgászto eredetileg egy működő dolomitbánya volt, ahol mindig voltak források, de azok vizét szivattyúval átemelték a Ha-

marászó-völgybe. Egy robbantás következtében újabb források nyíltak meg, és ezek több ezer liter/perces hozamával már nem bírták a szivattyúkat. Így alakult ki a mai napig működő horgászto.

A 11 méter hosszú barlang erősen töredezett késő triász korú Földolomitban alakult ki. A járatok magassága 0,7 m és 2,6 méter között változik, a végponttól 1 méterre a járatok kettéágaztak, és alig félméteres magassággal mentek tovább. A belső teremben kilenc forrasszát azonosították a kutatók.

A Kádártai-forrásbarlangból távozó patak

A forrás vízhozama 1993-ban mért adatok alapján 600 l/perc, ami az évszaktól függően változhat, de az utóbbi aszályos időszakokban sem csökkent látványosan a vízhozam. A víz hőmérséklete 11,5 fok volt, ami meghatározta a barlang klímáját is. A barlangba csak tapasztalt barlangászok mehetnek be engedéllyel.

Veszprémi Egyetemi Barlangkutató Egyesület

1993. április 1-én alakult meg az egyesület, amely a Bakonyi Barlangkutató Egyesületek Szövetségének tagszervezete. Több tucat barlang feltárását végezték el az utóbbi 28 év alatt. A járványhelyzet a barlangászatot is éppúgy sújtotta, mint minden más, de reméljük, hogy a járvány múltával újból nagy erővel állhatunk neki a bakonyi barlangok kutatásának, amihez várjuk az új és régi barlangászok közreműködését. Ha valaki kedvet kapott a Csátár-hegyi-barlang megtekintéséhez, vagy csatlakozni kíván az egyesület vagy a szövetség munkájához, a szerzőn keresztül kaphat további információt.

Katona Lajos Tamás

Jegyzet:

Köszönöm a Kádártai Sporthorgász Egyesület részéről Sándor Lászlónak, a Bakonyi Barlangkutató Egyesületek Szövetsége elnökének, Schäfer István Zsoltnak és Magyar Imrének, hogy segítették a cikk létrejöttét.

Fotók: Katona Lajos Tamás

Felhasznált irodalom:

- Schäfer István Zsolt: *Jelentés a Veszprémi Egyetemi Barlangkutató Csoport 1993. évi munkájáról*
http://www.termeszetvedelem.hu/_user/browser/File/barlangkutat%C3%A1-1si%20jelent%C3%A9sek/1993/veszpremi_1993.pdf
 Bertalan Károly és Kretzoi Miklós: *A tekerés-völgyi barlangok Veszprém mellett és az örvös lemmit legdélibb előfordulása* http://epa.oszk.hu/02900/02967/00002/pdf/EPA02967_karszt_es_barlangkutatas_1960_02_083-094.pdf
 Eszterhás István: *A Kádártai-forrásbarlang és környéke* <http://www.barlang.hu/pages/science/mkbt/vke93/13kadarta.htm>

A Rozé, Rizling és Jazz Napok – látogatószemmel

Kedves felkérésnek eleget téve írok pár sort kedvenc fesztiválomról, a *Rozé, Rizling és Jazz Napokról*. Az idei évben tizenegyedik alkalommal rendezték meg a *VeszprémFest* kísérőrendezvényeként elnevezett fesztivált, amely azonban meglátásom szerint önmagában is tökéletesen megállja a helyét. A tíznapos rendezvényen naponta három együttes kap fellépési lehetőséget jellemzően a jazz, szving, soul, funky és blues műfajok, valamint ezek ötvözeinek képviselői közül, amihez a Balaton borvidékeinek borászaik kínálják a frissítő, minőségi borokat, és emellé a helyi gasztronómiai élet jeles és elismert képviselői biztosítják a jobbnál jobb borkorcsolyákat.

Boldogan írnék egyenként valamenynyire fellépőről is külön-külön, akiket sikerült meghallgatnom – jobban mondva, akiknek a műsorába sikerült belehallgatnom –, de ennek a fesztiválnak az egyik, számomra kedvenc különlegessége, hogy igen ritkán és akkor is rövid ideig vagyok magányos, elmélyült zenehallgató. Ha magam megyek is, mindig akad egy-egy rég nem látott ismerős, barát, akivel a jóleső beszélgetés máris eltereli a figyelmet a színpadi produkcióról, amely innentől a kellemes háttérzene funkcióját tölti be. De – boldogságomra – már évek óta meglehetősen ritka, hogy egyedül érkezem: „vidéki” barátaim is szívesen választják ezt az időszakot, hogy meglátogassanak, és pár napot a „nappal Balaton, este rozé, rizling, jazz” programkörben velem töltve beszéljük át mindazt, ami az utolsó találkozásunk óta történt. Tapasztalatom szerint legkésőbb a hatodik napra mindenkinek van kedvenc pincészete, bora, hovatovább hígítási aránya is – és új kedvence a fellépő együttesek közül, akiknek a nevével talán először találkozott, de máris biztos, hogy nem utoljára.

Én személy szerint a veszprémi formációk műsorát várom leginkább, azokon igyekszem lehetőség szerint mindig részt venni. Nemcsak azért, mert igazán – és bízom benne, hogy elfogultság nélkül – szeretem a művészetüket, vagy mert tényleg érdekes érzés személyes ismerősöknek, barátoknak tapsolni a színpad másik oldalán, hanem azért is, mert meglátásom szerint meglehetősen kevés lehetőséget kapnak az év többi napján arra, hogy megmutassák magukat. Szerintem egy, az UNESCO által „a zene városa”-nak minősített megyeszékhelyen sokkal több fórumra lenne szükség a helyi zenekarok számára, és bár látni rá pár egyedi kezdeményezést, bízom benne, hogy a jövőben, akár az EKF-státusz eredményeként, ez tényleg nem korlátozódik majd a *Rozé, Rizling és Jazz Napokra* és néhány vendéglátóipari egység által bevállalt, szűk körű vacsorakísérő rendezvényre (és itt nem a vacsorakísérőn, hanem a néhányon van a hangsúly...).

Örök kedvenceim közül a teljesség igénye nélkül kiemelnék néhányat. Felépésük sorrendjét tekintve elsőként a Swing-Swinget, akik a járvány előtti időszakban a Hangvilla kávézójában adtak havonta egy, a nevük alapján sejthető műfajú zenés, táncos estét, ami pontosan azt nyújtotta számomra, amiért húsz évvel ezelőtt még Budapesten képzeltem el az életemet, ahol az ilyen jellegű eseményekhez csak azt kell megtalálni, melyik helyszín a leginkább megközelíthető. Muzsikájuk szinte engem is táncra csábít – és a baltával faragott botlábamra tekintettel nagy szerencse, hogy jellemzően nincs hozzá partner –, olyan beleérzéssel adják elő a tánczenei melódiákat.

A Németh Kyra Smallchestra Minimalt sajnos nem sikerült az elejétől hallanom, pedig az énekesnő hangjába azóta vagyok „szerelmes”, mióta először hallottam, akkor még a Csapok Demizson Allstars Orchestra énekesnőjeként. Bájából és énekhangjából mit sem vettett az évek alatt, számomra örök fiatal énekesnő, aki most Pingiczer Szilárd oldalán mutatatta be a klasszikus jazzstenderdeket itt, és boldog vagyok, hogy néha a helyi, erre szakosodott éttermek kis színpadain is lehetőségük adódik zenélni.

Örök kedvencem, a Gyöngyhalász Latin Zenekar az ötödik nap első színpadára lépésének lehetőségét kapta. Az egészen egyedülálló formáció nemcsak zenéjével, hanem öltözetével és színpadi dekorációjával is elénk tárja azt a világot, amelyet bemutatni kíván, jelen esetben Spanyolország és a Kanári-szigetek népzeneje képezte műsoruk gerincét. Szerencsére ők is megfordulnak olykor a veszprémi puzdoszínpadokon, leginkább az egyetem által rendezett programsorozatokon, de új kezdeményezésként a közelmúltban a Kossuth utca egyik vendéglátóipari egységének teraszán is lehetőségünk volt őket hallani, akár beülve, akár az utcán járókelőként meg-megállva. (Igen, ebből is szeretnénk sokkal többet...)

Őket Veszprém egyik nagyobb létszámú zenekara, a Bluesberry Band követte, akiknek lendületes muzsikája minden bűlin garantálja a kiváló hangulatot. A virtuóz gitárösszjátékok engem személy szerint mindig lenyűgöznek, ahogy az is, hogy ez a társulat is együtt zenél már 25 éve, de a lelkesedésük még mindig olyannak tűnik, mint egy tinédzserekből álló garázszenekaré, akik épp csak hogy elkezdték a közös munkát.

Szerda veszprémi fellépője az egészen új Footprints, amelynek zenéje engem egy tíz évvel ezelőtt megismert, megkedvelt (és sajnos feloszlott) formációra emlékeztet, így követni fogom munkásságukat. Örök kedvenceim, az *Isn't She Lovely*, a *Superstition* és a *Street Life* is elhangzottak tőlük (utóbbi többek repertoárjának része, hiába, ezek megkerülhetetlen sztenderdek).

A fesztivál zárónapjának helyi fellépője a veszprémi lokálpatrióta házaspár, a Ladányiné Cz. Nagy Zsófia és Ladányi Péter nevével fémjelzett Sofi & The Funktazi formáció volt. A páros olykor csak kettesben – Sofi n' Peti jazzy duo néven – szóra-

koztatja közönségét, a fesztiválra viszont zenésztársakkal kiegészülve érkeztek. Ladányi Gábor (gitár) és Gyugos Tamás (dob) mellett Szalai Bence dobta fel virtuóz billentyűkezeléssel és énekhangjával a hangulatot, aki a hajdanvolt Funk Infection zenekarban alkotott maradandót, és jelenleg az LGT Emlékzenekart erősíti.

A Veszprém határain túlmutató zenekarok közül kiemelném vadonatúj kedvencemet, a Jambalaya – New Orleans Music Show elnevezéssel fellépő együttest, akiknek már a bevonulása sem volt mindennapi: a fesztiválhelyszínen kívülről, a nézők között vonultak át, miközben már zenéltek hangszereiken, ezzel már is felhúzza a hangulatot egy olyan szintre, ahová az jobbára a koncert közepe táján érkezik. A szintetizátor a műsor folyamán is sokszor elhagyta az állványt, szinte a levegőben táncolt. A Nemes Zoltán által vezetett zenekar hamisítatlan New Orleans-i hangulatot varázsolt az Óváros térre.

A legnagyobb hangulatfelelős, Pribojszki Mátyás megkerülhetetlen szereplője a *Rozé, Rizling és Jazz Napok*nak, idén Jumping Matt & His Combo nevű formációjával mutatta meg, hogy zenél egy olyan muzsikus, aki kiérdemelte, hogy társaival Tom Jones előzenekara lehessen. Szájharmonika-játéka virtuóz, technikája követetetlen, lendülete a húszévesekét is meghazudtolja. Közvetlensége a közönséggel megnyerő, neve számomra az „ott kell lenni” felhívást jelenti, ha meglátom a koncertplakátokon.

A fesztivál záróakkordjaként pedig a „magyar Michael Bublé”, alias Gájer Bálint mozgatta meg az Óváros téren összegyűlt közönséget, aki 2014 óta visszatérő kedvence a *Rozé, Rizling és Jazz Napok*nak.

Aztán persze sorolhatnám a végtelenségig a csodás művészeket, akiknek előadásába még sikerült belehallgatnom: a bájos Lidi zenét, Nagy Gergő és Czuczor Tamás gitáros duóját (amelynek részleges lekésését a leginkább sajnálom), vagy akár a Valami Swinget – de majdnem mindegy is, kit neveznék meg: Mészáros Zoltán fesztiválígazgató és segítői kiváló érzéssel választják ki a zenekarokat, formációkat évről évre a *Rozé, Rizling és Jazz Napokra*, amelynek jelenléte számomra a legjobb dolog, ami Veszprémmel történhet. Boldog vagyok, hogy mindez pont ebben a városban zajlik (mi több, pár évvel ezelőtti ideköltözésem motivációjában is komoly szerepet játszott a sok szempontból pezsgő helyi kulturális élet, köztük a színvonalas fesztiválok intenzív jelenléte).

Nem kívánhatok többet ennek a kedves és szép városnak, mint hogy az ilyen nívós rendezvények vigyék hírért még nagyon sokáig országnak-világnak, hogy legyünk vonzó célpontjai az igényes zenét kedvelő magyar és nemzetközi közönségnek – nemcsak egy-egy fesztivál erejéig, hanem lehetőleg egész éven átívelően.

Hancz Karolina

Városunk építőmestere, Csomay Kálmán nyomában

Városismereti séta a kulturális örökség napján. A programot az Eötvös Károly Megyei Könyvtár szervezte, a sétát vezette: Palkóné Jádi Melitta.

2021. szeptember 18.

Jó érzés látni, mekkora érdeklődés kíséri a veszprémiek részéről is a múltba tekintő sétákat. Tegyük hozzá még: talán nincs is a városnak olyan lakója, aki ne ismerné a Csomay nevet. A legutóbbi, Csomay-sétán gondoltam arra, hogy egy ekkora építéscsaláddal, élén id. Csomay Kálmán építőmesterrel, vajon mennyire lenne elégedett azzal, ahogyan az utókor megbecsüli, értékeli tevékenységüket? Vegyük a szimpla összehasonlítást: közismert kivitelezőként egy-egy év alatt valósított meg hatalmas beruházásokat lényegesen fejlettebb technikai feltételek között, és valószínűleg a vállalási ár sem nőtt ennyi idő alatt a duplájára, háromszorosára... Ha egy tiszteletben álló mester munkáját csak egyetlen alkalommal is ilyen tapasztalatok kísérték volna, takarékos őseink bizonyára indulni sem engedték volna még egyszer a tenderen.

A Csomayak eredményeibe betekintő városismereti séta magától értetődő kiindulópontja lehet az Alsóvárosi temető, ahol közülük a legtöbben nyugszanak családi sírboltban, néhai neves veszprémiek között. (Akik egy részét holtában is megbecsüli az utókor, viszont jelen van a másik példa is: Gácsér Katalin elhagyott sírja ugyanitt.)

Viszonylag rövid idő alatt listázható, mi mindent épített önállóan vagy együttműködésben Veszprémben a híres család, sokkal több idő kell viszont ahhoz, hogy szerteágazó hatásukat is követhessük. A séta alatt szóba került például, hogy az 1872-ben Balatonalmádiban született (Veszprémben halt meg 1961-ben) id. Csomay Kálmán nemcsak sikeres építőmester volt, előrelátó, jó szervező, alkalmazottaikat megbecsülő vállalkozó, hanem mindenféle tehetséggel megáldott lokálpatrióta is, aki kapcsolatait is városépítésre, szépítésre használta. Ő építette a Dózsa György utca – Óvári Ferenc út kereszteződésében álló Postapalotát. 1901-ben ott volt az első telefonfülke, és 1910-ben oda vezették be először a villanyvilágítást. Budapesti mintára, szecessziós stílusban az épület mellett a takarékpénztári bérház is az ő munkája, mint ahogyan a régi mozi (a későbbiekben Hungária Filmszínház) is a törésárok miatti vasbeton alapozással. Merőben új megoldásként vasbetonból készítették a Petőfi Színház, a Margit-templom épületét, az evangélikus templom később hozzáépített

tornyát. Nevéhez fűződik a Davidikum átépítése, a szentkirályszabadjai repülőgéphangárok létrehozása, a Laczkó Dezső Múzeum, a gyermekmenhely (a későbbi gyermekkorház), a jószágkormányzósági palota, a Csomay építővállalat munkásainak kertés lakóházai, vagy amiről naponta emlegetik a veszprémiek: a Csomay-strand kialakítása kéthektáros területen, három medencével, melyek egyikében úszó- és vízipólóversenyeket is rendeztek. Egyedülálló volt a legelső medence várpanorámája is. Ma a Völgyikút parkban ugyanaz a forrás táplálja a tavat, mint anno a Völgyikút strandot. Csomay Kálmán művészetpártoló volt, a Királykúti Úszó Egyesület elnöke, de például országszerte ismert építész üzletember is – tudták, hogy tíz éve védettek a vasútállomások mellett ma is látható, Csomay-szabadalom alapján készült vasbeton kerítések? Mindet itt gyártották Veszprémben, id. Csomay Kálmán betonüzemében.

Örsi Ágnes

„Az irodalom utcája az utca irodalma”

Irodalmi séta.

A Művészetek Háza programja,
2021. október 5.

A Szentháromság térről indult az az irodalmi séta, melyre három költő: Fenyvesi Ottó, Korinek Janka és Somogyi Csaba várta az érdeklődőket a séta megálmodójával, a Művészetek Háza igazgatójával, Kilián Lászlóval együtt. Alig több mint egytucatnyi sétálni vágyó jött el az érdekesnek ígérkező programra.

Valamennyi résztvevő régi veszpréminek mondhatta magát. Évtizedek óta róják már a város utcáit, a várat és környékét is jól ismerik. Mi újat adhat hát nekik ez a rövidke séta, mely a Szentháromság térről indulva az Óváros téren álló városházáig tartott? „Az irodalom utcája, az utca irodalma” címmel hirdetett séta, a kortárs irodalom klasszikus helyeken történő megjelenése akár izgalmakat is ígérhet. A három költő a városhoz fűződő írásait olvasta fel a számukra kedves helyszíneken.

A Szentháromság téren először Fenyvesi Ottó beszélt kötődéséről a városhoz. A Bácskából 1991-ben áttelepült költőt nem kell bemutatni a veszprémieknek. Három évtizede már aktív szereplője ő itt is az irodalmi életnek. De talán kevesebben tudják, hogy a város, ahol él, különleges helyet foglal el a szívében. „Veszprémnek süteményillata van” – idézett egy utcán hallott mondatot, s a „süteményillat, múlt és jövő ideköti az embert” – mondta. „Ez a város soha nem volt úgy, hogy ne ékesítette volna a hazát” – ezekkel a gondolatokkal kezdte írását Fenyvesi Ottó, és elmesélte, miért is kultikus hely számára a város a lakásuktól a Rá-

kóczi utcán át a vár végéig. Szereti ezt a várost, mely befogadta, s ahol lépten-nyomon a történelem felemelő és tragikus pillanatai előtt hajthat fejet az ember. Ősz a *Buhimban* című verse pedig, melyet még felolvasott, megidézte azt a különleges hangulatot, mely nap mint nap megérinti az itt élőket. A völgyek, a dombok, s körben a Bakony lankái, a házak, a kövek, a harangok s a színes falevelek, a Buhim-völgy szépsége és nyugalma jószágot áraszt. S ebben a szétáradó versben mindez megjelent ott, a Szentháromság téren. Folytatva a sétát egy pillanatra megálltunk Batsányi János emléktáblájánál is. A második helyszínen, a tűztorony udvarán pedig a fiatal Korinek Janka nem a rá jellemző rövidke verseiből olvasott fel, hanem egy novelláját mondta el, mely az ott lévő panteon emléktábláinak megelevenedését mesélte el *Kacsingató emléktáblák* címmel. „Kacsingatnak a táblák, tréfás kedvükben vannak az emlékek” – kezdte. S a műben a gyermeki képzelet életre keltette a tábla lakóit, akik jókedvűen diskuráltak az élet dolgairól, a múlttól, a jelenről. Valóban nagyon érdekes dolgokról beszélgettek ezek az egymás számára ismeretlen és más-más korban élő híres személyek. Megelevenedtek a táblák lakói. Egy-egy kacsintás mellett vitáztak a történelem és a hétköznapi élet gondjairól. Ők még nem tudták akkor, hogy Veszprém a zene városa lesz, de abban egyetértettek, hogy zenélni, zenélni kell, ez átszeli mindenben, ez az az imádság, mely feledtet bajt, és felel. Megjegyzem, a táblalakók nagy része zenész, vagy kötődött valamilyen módon a zenéhez. Lendületes, magával ragadó, jó hangulatú novellát írt Korinek Janka. Úgy érezte az ember, hogy a tűztorony udvara hirtelen benépesül, egymásra mosolyog múlt és jelen. Ez a különleges, varázslatos hely új értelmet kap. Újat ad annak is, aki már sokszor járt ott. Minket, idősebb sétálót magával ragadott a fiatalos lendület, az életre kelt udvar hangulata.

Az Óváros téren, a városháza előtt végződött a séta. Ott Somogyi Csaba slammer rappelte el versét, egy vidám életképet a városról. „Odalökött költészet” – írják magukról közösségi oldalukon a slam poetry képviselői. Somogyi Csaba ennek a költészetnek egyik kiváló ifjú képviselője. Verseiben a fiatalok mindennapi életének mozgalmas vagy éppen unalmas pillanatait eleveníti fel. A szerelmeket, a sétákat, a „méz és áfonya” érzést. S ami összeköti a fiatalokat: az Óváros tér és a buszpályaudvar. „Egyirányú körforgalom az élet, mi voltunk az Óváros tér szűrt zaja” – mondta. S ha ő úgy is érzi: „szíved kívül téglá, belül város, elhordtuk a várost”, azért mi úgy éreztük, maradt itt még nekünk is valami ebből a téréből. A jelenlétük többsége még csak most ismerkedett ezzel az új műfajjal, melyet a slammerek képviselnek. A ritmikusan kántálva elmondott szöveg heves kézmozdulatokkal kísérve sajnos nem mindig érthető. A hadarás közben a tiszta beszéd elvész, pedig a szöveg híven tükrözi azt az életérzést, melyet a rohanó hétköznapi napok adnak a mai fiataloknak. Somogyi Csaba kiváló slammer, van hite és jövőké-

pe. Jól látja a jelen fonákságait. Neki is jó lehetőség volt ez a séta a bemutatkozásra Korinek Jankával együtt.

Az időjárás is kedvezett ehhez a nagyon jó hangulatú, rendhagyó sétához. Örültünk a kezdeményezésnek, mely újat tudott adni a régóta itt élő veszprémieknek. Az EKF támogatásával jött létre ez a program. Várjuk a folytatást, és újabb fiatal költők bemutatkozását a már elismert veszprémi írók, költők mellett.

Molnár Erzsébet

A hely szelleme

Fenyvesi Ottó: *Paloznak Overdrive*; 66. Kötetbemutató. Szeged, Grand Café. A szerzővel Virág Zoltán beszélgetett. 2021. november 9.

A kötetbemutató első felében Virág Zoltán a 66-ról kérdezte Fenyvesit. Véleménye szerint ez egy rocktörténeti körkép, mire Fenyvesi kifejtette, hogy a korábbi kötetek elfogytak, a 66 valójában a régi ciklusainak, verseinek válogatott újrakiadása, és ebből a szempontból kétségkívül láthatóvá válik a zene hatása az életműre. Valójában életének abból az alkotói szakaszából kerültek ki ezek a szövegek, amely az elmúlt 25 évet öleli fel, vagyis a Magyarországra való átköltözése, tehát az 1991. november 6. óta született verseket. Mint elmondta, ehhez a naphoz kapcsolódik a kötet első verse is.

Virág a könyv címe kapcsán kiemelte a kötetben is megjelenő amerikai kulturális kötődést, ami főként a zenéhez való kapcsolódásban jelenik meg. Másrészt arra is felhívta a figyelmet, hogy a költő életművében fontos szerepet töltenek be a számok, például a prímszámok iránti vonzalom, ami a kötet egységeinek számában is megjelenik. Fenyvesi elmondta, itt nem volt tudatos a számokkal való játék, a véletlen alakította ki ezt a mintázatot.

Virág kiemelte, hogy a szerző gyakran illusztrátora is a saját könyveinek, bár a 66 és a *Paloznak Overdrive* vizualitása nem hozzá kötődik. Fenyvesi elárulta, hogy a 66 Bánki Ákos munkája, akit a magyar Jackson Pollocknak tart, a *Paloznak Overdrive* képi világa pedig Szajkó István nevéhez köthető, aki gyakran fest bicikliket, a képe által pedig a kötet borítója illeszkedik a címadó vershez is.

Fenyvesi felidézte Virág kérdésére, hogy a *Paloznak Overdrive* versei kikhez kötődnek. Mint a költő elmondta, a kötet a gyerekekkel kezdődik, a képregények iránti szeretettel. A szövegben megjelenik az édesapja, míg a későbbi alkotásokban a szakmai pályája során megismert személyekhez kötődnek a versek, például Benes Józsefhez, Mócsi Ferenchez, Fogarasi Miklóshoz, Sziveri Jánoshoz vagy Tolnai Ottóhoz. Tolnaival kapcsolatban azt is hozzáfűzte Fenyvesi, hogy mestereként

nagy hatást gyakorolt rá. Tolnai azt tanácsolta neki, hogy lokalizálja a szövegeit, kötődjenek jobban egy-egy fizikai helyhez, foglalkozzon a hely szellemével. Mint a költő megjegyezte, megfogadta a tanácsot, és az utóbbi időben a Balaton lett a központi témája, korábban viszont erősen kötődött (Tolnaihoz hasonlóan) a Tiszához.

A versekhez kapcsolódó emlékek felidezésére reflektálva Virág „emlékezeti tablónak” nevezte a kötetet, amely kapcsán Fenyvesi kifejtette, az emlékezés az életünk központi lényege, a költészet pedig a korral való dialógus. Mint mondta, számára fontos a költészet demisztifikálása, ezt a szemléletet tanulta. Saját bevallása szerint esztétikailag inkább az elhibázott, a rút, a szabálytalan érdekl.

Mint Virág megjegyezte, a korábbi vadság helyett, ami a verseket jellemezte, mintha valamiféle lágyulás jelenne meg az új kötetben. Fenyvesi szerint meglehet, hiszen a változó világra és halottakra tekint vissza. Úgy gondolja, lágyult a világ, tompább korszakban élünk, más lényegi kérdések kerülnek elő manapság. Ma már minden a marketingről szól.

A beszélgetés zárataként Fenyvesi felolvasott néhány verset, végül bekapcsolta a *Hey Joe*-t Otis Taylor és Joe Cocker előadásában, és közben elmondta, számára nagy hatású ez az előadás, hiszen az énekes élete végén készült a felvétel, és itt már hallhatók a betegségének nyomai.

Borbíró Aletta

„Folyamatos jelen”

Fenyvesi Ottó *Paloznak overdrive* című kötetéről.

Kötetnyi vers, belevágunk, belekezdünk, néhány sor aztán róluk, valamiképp, hogy valami teljes és egész legyen.

Talán úgy, hogy szól a zene, automatikusan rákeresek a felidézett dalokra, minden egyes vers mintha valaminek a dallamára íródott volna. Szólnia kell közben a zenének, mert egyébként is szól. Visszatér, ismétlődik a dallam, persze versek – ha nem is strofikus elrendezésben – egymást követő, rímes és ritmikus, egymásra halmozódó sorok. De lüktet a ritmus valahol a mélyben is, az egymásra halmozódó emlékképek ritmusa, az emlékezet, az eltűnő idő és vele együtt a felidézés, a megidézés kényszerének mélyből felhangzó ritmusa, mert el kell mondani, ha már elhallgatni nem lehet, hogy valami mégis teljes, mégis egész legyen. Szól a blues, a jazz, a cool, a rock and roll, szól a Getno. Ismétlődő harmóniamenetek. A blues eredendően a szomorúság és a fájdalom műfaja.

Erre hangolva, még ha mindvégig át is üt a derű, az ütemek között tisztán kihallatszik. Tematikus építkezésben, a gyerekkortól a közelmúlt pillanatainak ké-

peiig, Gunarastól Paloznakig. Közben a helyek, Topolya, Újvidék, Chicago, London, a Balaton, a Somló, Bucsinn, Veszprém és Szabadka. A pillanattól, mikor az „idő még kerek volt, tiktakolt és vadul forgott körbe-körbe”, a pillanattól, addig a percig, mikor az idő már maga a pillanat, az egymásra halmozott pillanatok előterében, egy 20:18, egy kiragadott, de megragadhatatlan „éppen most”, amikor belátható lesz, valami baj van az idővel, hogy legjobb elhajítani az órát. Ha az idő már úgyis visszafordíthatatlan.

A tér meg az idő, meg mindaz, ami történt. Minden, ami történt, minden, ami történet, minden, ami személyes. Ami személyes, ami történet lehet, aminek valamiféle jelentéssel kell bírnia, hogy valami teljes és egész legyen. Hitek, álmok, elkötelezettség, valamit kimondani, legyen valami más, valamilyen nyomot hagyni magunk után a világban. Elkötelezettség, kötődések, kapcsolatok, kötelek, mesetek és barátok. Barátok, társak az úton, megkérdőjelezhetetlen jelenlét, kitüntetett pontjai a tér geometriájának. Jellemző gesztusok, közös kóborlások, együtt töltött idő, annyi mindent el lehetne mondani, egyedi színek és különös hangok. Mindig ugyanaz a ravatal. A memória örök jelene. Minden megvan, és még sincs. Építkezik az emlékezet. Szól a Getno.

Az emlékezet versei, az emlékezet építményei. Ez lenne a szándék, a múlt homogén tömbjéből kifejtetni a részleteket, a részek részeit, kibontani belőle azt, ami valóságos, ami személyes, ami valóságosnak mondható. Egy állandó köztesben, a szavak áramában, a végtelenre hangolva, nyitva tartva a lehetőséget, lehetőségét annak, hogy elérhető az a pont, ahol átbillenhet minden, ahol megnyílhat tér meg az idő, ahol átszakadhat a felszín, ahol a jelentések sűrűjéből kiolvasható maga a jelentés. A végesre hangoltan, az átlépés szándéka, a leküzdhetetlen végpontok köztesében. Leírt szó, ritmikusan egymásra halmozódó sorok, finomra hangolt túlhajtás, ismétlődő harmóniamenetek.

„A világ bölcsessége Isten előtt merő oktalanság.” Vagyok, aki vagyok, van, ami van. Egyetlen képtelen képben összezsugorított jelentés. Leküzdhetetlen örök hiány.

„Felhők rongya a szó... Nem jelent már semmit.” A mondhatatlannal szemben mégis a mondható. A kétely mellett talán a bizonyosság. A megragadhatatlan időben, a régmúltban és a jelenben, az ittlétben, magában az eltűnésben, valami gyengédség, valami szépség. Valami megindító és felemelő a mindig halál, mindig világrajövetel kettősségében, fájdalom, szomorúság és derű a pillanat meghitt, tünékeny ölelésében.

A zene örök, szól a Getno, a blues halhatatlan, Fenyvesi Ottó kötetének versei szépek, jelentsen bármit is e szó.

Horváth András

Egyetlen szenvedély

Géczi János *A napcsíkos darázs-hoz* című kötetének bemutatója. Budapest, Írók boltja. 2021. október 12.

Talán csak a *Kívül* című kisregényének hangulata miatt, de ahogy Géczi János vaskos, hétszáz oldalra rúgó verseskötetét, *A napcsíkos darázs-hoz* című kötetet nézem, egy déltengeri kikötővárost látok magam előtt, de nem egy turisták által elköptatott, hanem egy eldugott, szinte senki által nem ismert, ahol az egyetlen idegen egy idősödő, világos vászonnadrágos úriember, aki komótosan, nézelődve sétál végig a fűszerszagú sikátorokon, a kikötő halszagú, sűrű, sós tengeri levegőjében.

Ülünk a budapesti Írók boltjában Géczi Jánossal, Reményi József Tamás szerkesztővel, a Kalligram kiadót képviselő, *A napcsíkos darázs-hoz* bemutatóját moderáló Torma Máriával, és ahogy ők beszélgetnek, majd a program végén verseket olvasnak, ugyanaz a világ bontakozik ki előttünk, mint ami a kötet olvasása közben.

Van-e primátusa az életében a lírának? – hangzik el a kérdés, miután vázlatosan ismertetik a „reneszánsz ember” Géczi János terjedelmes életművét, amelyben egyszerre van jelen tudomány és művészet, mindkettőnek több ága is, biológia és művelődéstörténet, költészet és képzőművészet egyaránt, amelynek tehát csak egy szelete a költői életmű. Egyetlen szenvedélye van, az a költészet, hangzik el a válasz, „költő vagyok, minden többi csak ennek a függeléke vagy szükséges tartozéka”.

Van-e a költészetnek illata? – a kérdés annak apropóján jön elő, hogy a rózsának, amit Gécziről neveztek el, annak nincs. De jó is, hogy előjön, mert innen lépünk be a könyv világába: oda, ahol a verseknek, a lírának bizony van illata és szaga, vannak hangjai, szinesztéziák sorakoznak az Írók boltja zsúfolt galériáján, a költészetnek van illata, fenyőillata van, mediterrán szaga van, a költészetnek van íze, a tenger moszatos, sós íze Géczi János verseinek íze; mediterrán világ ez, bár a kötet nem tipikusan mediterrán kötet.

Hanem mi? Egy életmű keresztmetszete, „a magam Géczi Jánosát most fogom tudni összerakni”, erre a mostani a legjobb pillanat, mondja maga a szerző, hozzátéve ugyanakkor, hogy amikor az első változatot meglátta, „picikét zavart” lett. Azt, hogy a maga Géczi Jánosát rakta össze, nem véletlenül hangsúlyozza, arról is beszél, hogy reméli, mindenkinek lesz egy Géczi Jánosa, és ehhez – ezt már mi tesszük hozzá – tökéletes alapanyagot biztosít az ő sokszorosan rétegzett költészete.

Hogy milyen ez a költészet? Ahogy írtuk, rétegzett, és számos rétegét fel is fejtik a könyvbemutató. Holisztikus tö-

rekvés, holisztikus világnép jellemzi, amelyben a nyelvet mint egy élőlényt éri tetten. Jellemzi emellett biopoétikai szemlélet, ami „hátborzongatóan szép képekbe torkollik”, jellemzi archeológiai szemlélet, a szándék, hogy a részben az egészet megkeresse, hogy a mostani időben a múltat és a jövőt megtalálja, jellemzi evolucionista szemlélet, „mindennek van története, amit megtalálni nem antropomorf nézőpontból lehet”.

A könyv, aminek rondó formája lett, nem az „összes versei”: 1983 előttről sok mindent kihagyott belőle a szerkesztő – mint elmondják, a szerző egyetértésével –, viszont új, a legutóbbi kötet óta született versek is vannak benne. A kihagyásról egy interjúban azt mondta: „...erőt vettem magamon, és arra törekedtem, hogy világosan kirajzolódjanak azok a költészeti törekvések, meghatározottságok és poétikai mintázatok, amelyek az indulásomtól jellemeznek. Mindent, amit nem tudtam ebbe a rendbe sorolni, a javaslatomra, inkább kihagyunk”. A könyvet, mint ebből is látszik, szerző és szerkesztő együtt állították össze, ez sem véletlen: Géczi János gondolkodása kötetközponitú, nemcsak szövegben, hanem mint műtárgyban, egyfajta kötetegészben gondolkodik. *A napcsíkos darázs-hoz* könyv pontosan megmutatja, milyen értékei vannak ennek.

Haász János

Poézis és filozófia

Búzás Huba:
Évszázadok feje fölött.
Művészetek Háza, 2021.

Búzás Huba termékeny költői éveinek ismeretében bizonyára érdeklődéssel veszi kézbe az irodalom iránt érdeklődő olvasó a karcsú könyvecskét, amely filozófiai esszéként próbál rendet vágni – évszázadok feje fölött – a filológiai fogalmak dzsungelében.

Törekvésében a poézis bölcséletével foglalkozó ma élő kutatókra hivatkozik. Bár e tanulmány úttörő munkának tűnik, nem ő az első költő a huszadik században, aki a költészetre vonatkozó filozófiai reflexióit – ha nem is ilyen rendszer-szemlélettel, mint Búzás Huba – megfogalmazta. Ezt igazolja Juhász Ferenc, továbbá Füst Milán, Márai Sándor és sok más alkotó megidézése a magyar és a világirodalomból.

Búzás Huba gondolatmenetét három fő részre tagolja. Szerinte kell legyen a költészetnek lételmélete (ontológiája), ismeretelmélete (gnoszeológiája) és szövegelemzési tudománya (metafizikája). Az első rész, a poézis ontológiája a személységtől független műalkotás világával foglalkozik, vagyis kiemeli az alkotást összefüggései relációjából. Folytatva okfejtését, az újhumanizmus megalapozásá-

ra törekszik. Ez jellemzi *Ég Föld Emberek* című harmadik lírai eposzát is.

E görcső alá vett eszme-futtatás tudatosítja a költői világnézet progresszivitásának szükségességét, annak fontosságát, hogy az egyedi világlátásban nemcsak az egyéni sorsnak, de az emberiség megtett útjának is összegződnie kell. E fejezet alcímei aforizmaszerű tömörséggel közvetítik a lényeg: a poézis egyetemességet teremtve „a mulandóságból a maradandóságba” ível. A fejezet zárásában ráeszmélteti az olvasót, a szépirodalom művelőjének szem előtt kell tartania az írástudók felelősségét, ezért a nemzet, az emberiség legfontosabb sorskérdéseivel kell foglalkoznia. Ezzel elutasítja a l'art pour l'art költői attitűdöt.

A második, gnoszeológiai fejezetben a költészetet mint a léttudat eszközt taglalja. Hivatkozva az ókori szerzőkre kifejti – amire már Arany János is figyelmeztetett a *Vojtina ars poétikájában* –, hogy a művészi alkotás, így a vers sem lehet a valóság pusztá másolata, ezért filozofikusabb és mélyebb, mint a történettudomány. Juhász Ferencet idézve beszúrja megismerkedésének, kapcsolatának történetét a költővel. A harmadik részben pedig Márai-életrajzot olvashatunk. Bármennyire szubjektív műfaj az esszé, mindezek szövegeidegen elemként hatnak.

E rész a poézis spiritualitását éppúgy taglalja, mint a stilisztikai követelményeket, a költői eredetiség, valamint a szövegértés viszonylagosságát. A magyar költészetre térve felhívja a figyelmet a magyar nyelv vitathatatlan értékeire, s arra, hogy az alkotó felelősséggel tartozik az emberiség, a haza sorsáért. Vallja, a költészetnek kötelessége a „megőrző folytonosság” is. Különösen megszívlelendő gondolat ez, mert sok mai költő életműve tükrözi, megszakadt az évezredek irodalmi hagyománnyal való kapcsolat. E fejezet záróakkordja az ihletettségről szól, mely lángra lobbantja a művészi képzeletet.

A kötet legterjedelmesebb része a harmadik, a költészet metafizikája, amelyben a költő a nyelvvel foglalkozó tudomány gyakorlatának módszertanát kísérli megalapozni, ami a filológiai, esztétikai és értékelméleti jellemzők kutatását jelenti. E részlet taglalja a nemzeti és a világirodalom kapcsolatát, kiemelve a magyar költészet különös sajátosságát, melyet nyelvünk egyedülvalósága, történelmi meghatározottsága teremtett meg.

Kitér az avantgárd, illetve posztmodern kötetlen formáira, és felhívja a figyelmet e költői gyakorlat veszélyeire. Mindenkor követelménynek tartja, hogy érvényesüljön a műalkotásban az elrendezés, a mozgalmasság, az erő, az elevenesség, a zeneiség, az eredetiség kritériuma. Helyet kap a gondolatmenetben az értő irodalomkritika szükségessége és a művelődéspolitikai gyakori zsákutcájának témája.

Itt fejt ki részletesebben a reneszánsz által megalapozott emberközpontúság, a humanizmus látható újjáéledésének folyamatát. Ezen érték szellemében alkotott Márai Sándor, aki nem nevezhette magát

„újhumanista”-nak, mert e fogalmat ezen esszé írója a már említett, újhumanizmusról szóló tanulmányában alkotta meg. Márai szavaival társadalompolitikai kritikát is megfogalmaz, amely a múlt század harmincas-negyvenes éveiben létező eszmei veszély miatt talán kissé szűkre szabja a művészi alkotás társadalompolitikai viszonyulásait. Jogászi okfejtéssel hangsúlyozza a hatalommegosztás, a fékek és ellensúlyok elvét, a jogállamiságot, amely fogalmak inkább a politikaelmélet, mint ezen esszé keretébe tartoznak.

Külön kiemelendő az esszéíró könynyed, ragyogó stílusa, amely „emészthetővé” teszi a mélyenszántó gondolatiságot.

Summa summarum: ez a költészettfilozófiai rendszerezés hézagpótló munka. Metodikája segítheti az alkotás mélyebb rétegeit tanulmányozó tudós elméket, egyetemi hallgatókat, de a költőket, írókat, sőt az írásművészetet alaposabban érteni akaró olvasókat is a műalkotások érték-szemléletének megalapozásában, kidolgozásában, megfejtésében.

Kanyár Erika

Korszellem és személyes sors

Szatmári-Nagy Anikó: *Búzás Huba költői élete*. Napkút Kiadó, 2021.

Az elmúlt évezredekben sok curriculum vitae-t és életrajzt vetettek papírra. Ezek a következő korok számára – túl a magánéleti vonatkozásokon – rendkívül értékes korrajzok.

A *Búzás Huba költői élete* című alkotás – Satmári-Nagy Anikó műve – kettős célt szolgál: egyrészt életrajz, másrészt a megidézett költemények – a poéta személyes reflexiói – egyúttal az életeseemények értelmezései. A költő iránti figyelem azért indokolt, mert az utóbbi években a lírai eposzaiban megkonstruált világkép miatt több ítéssel felfigyelt Búzás Huba műveire.

Nem véletlen, hogy Satmári-Nagy Anikó – tanár, helytörténész – fontosnak érezte Búzás Huba költői életének bemutatását, mivel egykori salonukban volt alkalma megismerni a poéta költeményeit, személyiségét. A bevezetés értékeléséből kitűnik, hogy a bemutatott életet önmagán túlmutatónak érzi, mivel „megrendítőkre” a huszadik század történéseinek, továbbá nem titkolt célja, hogy Búzás Huba „a jelenleginél méltóbb helyet foglalhasson el a kortárs költészet Parnasszusán”.

Búzás Huba – lévén ma már 85 esztendő – végigélte a 20. század nagy katalizmáit, történelmi sorsfordulóit, szinte egy évszázad tanúja, ezért is találta elengedhetetlennek az életrajzíró, hogy fölvezolja a költő „lélektérképét”, megpróbáltatásokkal teli életét.

Ez a könyv – a maga kettősségével: részben életrajz, másrészt a költői élet-

mű lényegének kifejtése – egyedi és szokatlan, ezért különösen figyelemreméltó, de kritikusan is értékelhető, mivel sem nem biográfia, sem nem irodalomtörténeti monográfia. Ugyanakkor láthatóan szól mindazon tragikumról és értékről Búzás Huba életében, alkotóművészete alakulásában, amelyet egy hosszú életpálya felhalmozhat.

Az életrajz írója három fő részbe rendezi a művészi és életanyagot: a gyökerekről, a költő által a költészetig vezető útról és magáról az alkotóművésztről szól.

Miután minden ember élete szűkségszerűen összekapcsolódik a történelmi-társadalmi-gazdasági fordulatokkal, a biográfia írója, főleg a háborús évektől – az élettörténet elmesélésétől kissé elszakítva a történelmi bemutatást – taglalja tanári alaposággal a történelmi eseményeket, amelyek átgázoltak az egyéneken, így Búzás Huba életén is.

A költő kisgyermekként élte meg a második világháborút, az ötvenes évek hányattatásait, majd egyetemistaként az ’56-os forradalmat, amelyben egy nemzetőrrajparancsnokaként tevékenykedett, amiért később fegyelmi tárgyalásra is megidéztek. Folyamatosan tanult, megfogadva nagyapja máig érvényes szentenciáját: „Minden napnak végezd el a maga dolgát, soha többet egyre ne hagyj! Így építed szép jövődnek biztos alapját, mert hazádnak hű fia vagy.” A diploma megszerzése után bírósági fogalmazó, majd ’60-tól büntetőjogász vagyron elleni és erőszakos bűncselekmények tárgyalásain. Az elvárások és a zsarolhatóság elkerülése miatt a kommunista pártba is belépett. Ezután hivatást váltva közigazgatási vezetőként, a nyugdíjba menetel után ismét bíróként tevékenykedett. Magánéletét viharos szerelmek, házassági nehézségek, válások közepezte élte.

Az életrajz utolsó része az alkotóművészi pályát láttatja. Bár Búzás Huba már a hetvenes években a poézis sikeres művelőjeként lépett fel, közel két és fél évtizedig elhallgatott. Ahogy az utószóban Trencsényi László egyetemi tanár kitér rá, Búzás Huba költő élete azért is rejtély, mert nehezen megfejtendő, hogy a költészetől oly távol eső bírói pálya művelése ellenére mi vonzotta a költészethez; oly hosszú hallgatás után mitől szabadult fel ismét költői hangja. Természetesen erre is igyekszik választ adni az elemzett költői életrajz.

Miután a biográfia sokkal később születik meg, mint a megtörtént életeseemény, az ezekről később írt költemények átértelmezik az egyén tudatában az átélteket. Az önéletrajz – amely mindig sokkal később íródik a történeteknél – buktatója, hogy a felidézés gyakran egyfajta apológiaként is hat, mert visszatekintve évtizedek tapasztalata alapján másféle fénytörésben tűnnek fel a történetek. E biográfia írójának nyilván az önéletrajssal ellentétben sikerült elkerülnie e botlást.

Búzás Huba költői élete – Satmári-Nagy Anikó tollából – érdekesítő nemcsak azért, mert kortársunkat, a lokális irodalomban alkotó életművét állítja a figyelem fókuszába – s ez ritkaság a ma-

gyar irodalmi életben, amely erősen fővároscentrikus –, hanem azért is, mert túl az egyénre vonatkozó empirikus tényeken, izgalmas kordokumentum, történelmi tabló is.

Kanyár Erika

Petőfit olvasni nem kell félnetek

Nem mondom, többször megfogadtam már, hogy nem teszek felelőtlen kijelentéseket. Nem mondom már soha, semmi-re, hogy na, ez egészen biztos, ez másképp egyszerűen lehetetlen, hiszen nemegyszer kellett szembesülnöm a szomorú ténnyel, miszerint legnagyobb meglepetésemre én sem vagyok tévedhetetlen.

Most azonban meghazudtolom saját magam, és igenis kijelentem: aki bárhol a világban magyar anyanyelvűként született, mentálisan többé-kevésbé egészséges, és még egy bizonyos – nem túl magas – életkort is volt szerencséje megérni az utóbbi, mondjuk száz évben, az egészen biztos legalább hallotta a Petőfi Sándor nevet. Lehet, hogy azt hiszi róla, eleve csak egy utcanév (gyermekkoromban – természetesen – én is Petőfi Sándor utcában laktam a szüleimmel), lehet, hogy életében nem olvasott tőle egy sort sem, talán még azt sem tudja, hogy költő (nem, nem volt, ma is költő), de legalább a nevét egészen biztosan hallotta. Ha kellőképpen infantilis, avagy vicces, szebben mondva gyermekleg lelkületű, akkor tisztában van még tán a táncolási szokásaival is.

És vannak természetesen, reményeim szerint többen, sokkal többen, akik nem csupán a nevét hallották, hanem tudják is, hogy költő, ráadásul még a verseit is ismerik. Jó, nem az összeset (bevallom, az összeset én sem ismerem), de legalább is néhányat.

Most mondhatnám, hogy utóbbiaknak készült az *Ex Symposion 108.*, *Szabadság, szerelem* című száma, de nem mondom. Mégpedig két okból. Az egyik, az egyszerűbb, hogy nem akarom Ladányi Istvánnak, a szám szerkesztőjének az intencióit sem megelőlegezni, sem meghatározni. Sőt, legfőképpen nem szeretnék e szándékokra vonatkozóan súlyosan tévedni.

És akkor itt el is érkeztünk a második, bonyolultabb okhoz. A szám címe, ami nyilvánvalóan afféle hívószó, egyértelműen Petőfi Sándorra utal. Nem mint ha ez önmagában kevés lenne, egyáltalán nem, de azért már csak a tartalomjegyzéket megnézve jóval többről van szó. Sőt, magánál Petőfi Sándornál is jóval többről van szó annál, mint ahogy ezt eddig, mondhatni rutinból oly sokan gondoltuk, és ezt megtudhatjuk Margócsy István igazán kiváló verselemző tanulmányából. Már csupán a kérdésvetéseivel a legtöbünk Petőfi-olvasata szempontjából merőben szokatlan távlatokat nyit meg.

Igen, a távlatok. Nekem most voltképpen az lenne a feladatomban, hogy írjak

a számról, esetleg amolyan kedvcsináló módon mutassam be. Vagyis föl kéne nagyjából sorolnom, hogy ki is írt, és mit. Lehetetlen vállalkozás. Ha csupán a tartalomjegyzéket felsorolnám, már bőven meghaladnám a terjedelmi korlátokat, ráadásul a szövegek minőségét tekintve jogosan sérelmeznék akármelyik szerző, ha a felsorolásból pont őt hagynám ki. Ugyanis a szám nem csupán (csupán... mi az, hogy csupán?) Petőfire vonatkozóan nyit új távlatokat, hanem a szabadság és a szerelem Petőfitől függetlenül is evidensnek gondolt fogalompárosítására. Ráadásul nem is csak a párosításra. A két fogalom önmagában való kibontására is. És ha távlatokban beszélek, akkor azt most szó szerint értem. Két okból is. Egyrészt a műfaji sokféleségre gondolok, a filozófiatörténetileg alaposan alátámasztott esszéktől a verselemzéseken át a szépprózáig, külön kiemelve a szám gazdag és (ha már Petőfi) igen magas színvonalú versanyagát. (Ha egyvalakit mégis megemlítek, akkor Babinszky Csillát, akitől a szám képzőművészeti anyaga származik.) Másrészt, amint arra már tettem némi célzást, gondolok a fogalmi távlatokra. Persze, könnyű lenne azt mondani, hogy a szabadsággal és a szerelemmel vagy a szabadság, szerelemmel nem lehet mellélőni, pedig ez egyáltalán nem igaz. Nagyon is mellé lehet, és ezt tudja mindenki, aki szokott olvasni. Nos, nem tudom, hogy van-e bármi indokom is azt kérni, hogy a tisztelt olvasó higgyen nekem, mégis ezt kérem. Az *Ex Symposion* a *Szabadság, szerelem* című számával egyáltalán nem lőtt mellé, és noha jeleztem már, van okom tartani a kijelentésektől, de most egyvalamit megint csak kijelentek: ellenkezőleg. Olyannyira nem, hogy meggyőződésem, aki kezébe veszi az *Exet*, az a folyóirat egyik legjobb és legfontosabb számát tartja majd a kezében. Ezért köszönet illeti az összes szerzőt és fordítót, mindenekelőtt azonban Ladányi Istvánt, a szám szerkesztőjét. És ha azzal kezdtem, hogy Petőfit olvasni nem kell félnetek, akkor azzal fejezem be, hogy *Ex Symposion*ot olvasni jó lesz.

Mesés Péter

A kulturális ellenállás dokumentumai a Laczkó Dezső Múzeumban

1954. Elfüggönyözött szobában írógép katóg. XII. Pius Magyarország érsekeihez és püspökeihez címzett enciklikáját gépelik sietős mozdulatokkal. A Remtor írógépbe öt hajszálvékony átütőpapírt fűztek, köztük indigók. Az asztalon gondosan összerendezve állnak a már elkészült példányok.

1961. Négy fiatalember alkalmas táborhelyet keres a Bakony erdejében, hogy

indiánként éljenek néhány hétig. Szabaddon, a saját szabályaik szerint. 1979. Néhány fotóművész kiállítást szervez. Olyan fotókat szeretnének bemutatni, amilyeneket még nem készítettek addig Magyarországon. 1982. Középkorolás srácok szokatlan, égbe meredő frizurával lépnek az utcára, fülükben, orrukban „ékszerek”. Éppen elhatározták, hogy zenekart alapítanak. 1985. Irodalmárok egy csoportja folyóirat szerkesztésébe kezd. A kortárs irodalom legjavát és olyan szerzőket jelentetnének meg, akikről addig hallgatni kellett. Azaz olyan lapot szeretnének csinálni, amiben arról írnak, amiről akarnak.

Időben sem estek egymástól nagyon távol ezek az események, térben még kevésbé. Veszprémben vagy legalábbis a környékén történtek meg ugyanis. Az illegális hitoktatáshoz gyártott vallási szamizdat, a bakonyi indiánélet kezdete, a *Dokumentum* fotókiállítás-sorozat indulása, a Közellenség punkzenekar megalakulása, a *Visszhang* című KISZ-lap csodás átalakulása. Azonkívül, hogy valamilyen esemény kötődik Veszprémhez, van még valami közös bennük. Ezeket a cselekedeteket nem külső, hivatalos elvárások, hanem a főszereplők belső autonómiája diktálta. Számoltak persze azzal is, hogy létezik olyan nézőpont, ahonnan úgy látszik, fejfel rohannak a falnak. Ez a nézőpont a pártvezetés és a belügyi szervek nézőpontja volt, és sajnos ötből négy esetben (akkor még) ők „láttak jól”. Az illegális hitoktatást felszámolták, a fotókiállítást betiltották, a punkokat börtönbe zárták, a folyóiratot öt szám után leállították. (Az indiánokat már akkor sem lehetett legyőzni.) Mindenesetre a létezett szocializmus fojtogatón szűk levegőjében a kulturális ellenállás egy-egy formájának tekinthetjük ezeket az eseményeket. Csakúgy, mint a szamizdatot. Kezdvé a már említett gépiratos vallásos irodalommal, egészen a kiadókban, folyóiratokban intézményesült polgárjogi szamizdatig, amely a második nyilvánosság megteremtésével érzékelhető szerepet játszott a szocialista rendszer összeomlásában.

Ez utóbbiból egy (pontosabban két) jelentősnek mondható sorozattal bővült a Laczkó Dezső Múzeum gyűjteménye, amelynek apropóján a kulturális ellenállás kérdését és annak helyi vonatkozásait szeretnénk számba venni, alaposan át- és újragondolni, majd 2023-ban, az EKF programsorozat keretein belül bemutatni a nagyközönségnek.

A frissen átvett szamizdatanyag két helyről érkezett. Egyrészt a Petőfi Irodalmi Múzeumból hosszú távú kölcsönzésként, másrészt vásárlás révén egy gyűjtőtől. A két sorozat együtt közel 600 tételt tesz ki. Nagyobb része magyar, de található köztük cseh és lengyel szamizdat is. A magyar anyagban közel teljes sorozatok találhatóak a legjelentősebb szamizdat folyóiratokból (*Beszélő*, *Máshonnan Beszélő*, *Hírmondó*, *Demokrata*), és töredékanyag, egy-két szám más folyóiratokból (*Égtájak között*). Az önálló kötetek viszonylag szerényebben vannak jelen, de kétségtelen kuriózumai az anyagnak a sokszorosításra előkészített

gépiratok, autográf bejegyzésekkel, javításokkal. A cseh anyag elég jó mintavétel a magyarnál jóval gazdagabb cseh szamizdatból. Mutatja tematikai sokszínűségét: a teológiai-vallásos irodalomtól kezdve a szépirodalomon keresztül az interjúkötetekig. És szinte valamennyi jelentős cseh szamizdatszerző (Havel, Vaculik, Patočka, Bondy, Kundera stb.) előkerül. Nem beszélve a cseh underground világ néhány jeles képviselőjéről: a Plastic People of the Universe és a Rock and Jokes Extempore Band dalszövegei is megtalálhatók az írássokban. Ráadásul pedig elegendő távlaton megemlíteni a költő Ludvík Kundera által szerkesztett egyedi, azaz egy példányos *Česká zima* című művészkiadványt. A lengyel anyag ennél jóval szerényebb, de azért bekerült néhány legendás kiadvány, például a KOS vagy a *Wola* periodika, és jó sok aprónyomatvány a Szolidaritás fénykorából.

A szamizdatgyűjteményt még lehet és kell bővíteni, de már önmagában is elegendő ahhoz, hogy körüljárjuk a kérdést (nem csak) egy kiállítás keretében.

Petrik Iván

Könyvbemutató festményekkel

Édes Imrém! Lelkem, Márikóm!
Gróf Mikó Imre és felesége,
Rhédey Mária grófnő leveleskönyve 1848–1849-ből.
Kötetbemutató.
Laczkó Dezső Múzeum,
2021. szeptember 29.

A Laczkó Dezső Múzeum különleges könyvbemutatónak adhatott otthont szeptember végén. A 92. Ünnepi Könyvhéten megjelent *Édes Imrém! Lelkem, Márikóm!* című, gróf Mikó Imre és felesége, Rhédey Mária grófnő 1848–1849-ből származó levelezését közreadó kiadványt maguk a szerkesztők, Liphay Endre (Országos Széchényi Könyvtár) és Somogyi Gréta (Hadtörténelmi Intézet) ismertették.

A rendezvény rendhagyó jellegét az adta, hogy az ekkorra rögtönzött kiállításban a leveleket író személyek portréfestményeit is meg lehetett csodálni, ezeket a festményeket ugyanis múzeumunk Képzőművészeti gyűjteménye őrzi. Jeles darabok olyan mesterektől, mint Vastagh György, Hora Lajos, Joseph Krafft és Barabás Miklós. Sőt, mivel leveleskönyvről van szó, a kötet gondozói által választott levélrészletek hangzó formában is megidéztek alakjukat Kiss Dávid előadásában.

A kötet maga is különleges tartalma révén, hiszen egyszerre forráskiadvány, személyes hangú dokumentum, meghitt családi levelezés. Házastársak egymáshoz írt, őszinte ragaszkodástól, a másik hiányát panaszoló, féltő aggódástól átha-

tott sorai, akik a kényszerű távolság miatt rendszeres levélváltás formájában tudták egymással tartani a kapcsolatot. Szerelmes levelek, de ugyanakkor példaadó bizonyítékai a hűségnek, az egymásért vállalt áldozatnak, a családjáért, gyermekeik jövőjéért, a hazáért érzett felelősségnek, mely istenhitnek. A háttérben pedig ott hömpölyög szinte kézzelfoghatóan a történelem személyes életutat közvetlenül meghatározó kényszerítő ereje ebben a nevezetes, valóban piros betűs évszámokkal jelölt időszakban.

Az egyik levélíró az „Erdély Széchenyije”-ként emlegetett, magas pozíciókat betöltő Mikó Imre, aki 1848 januárjában erdélyi kincstárnokká kinevezve családját kénytelen Kolozsváron hagyni, hogy az erdélyi kincstartóság székhelyén, Nagyszombatban elfoglalja hivatalát. Innét aztán a forradalmi események sodrában továbbvezet útja Budára, Bécsbe, majd az uralkodót követve Innsbruckba. Ez a kényszerű távolság adja a levelek keretét, az események nyomán pedig feltűnik bennük számos prominens történelmi alak. Időben egy év (1848. január 13. – 1849. január 30.) termése, megszakadásukat a másik fél halála indokolja.

Gróf Rhédey Mária szintén előkelő személy magas rangú felmenőkkel mindkét szülői ágon. Emberi nagysága rövid életútjának végén derül ki megrázó erővel, amikor életet adva gyermekének végrendelező sorait írja saját közeli halála tudatában. Mikó Imre ezután fiatal felesége emlékéért őrizve gondosan kötetbe rendezi a 155 levelet. Később hasonlóképpen őrizi a gyermekágyi lázban meghalt, ismeretlen édesanya múltbeli alakját Mikó Anna, az utolsó gyermek a kötet gondos továbbszállításával életének későbbi helyszíneire. Sőt, nemcsak a levelek töltötték be ezt a családi ereklye funkciót, hanem a családtagokat, elődöket, erdélyi felmenőket ábrázoló, a múzeum gyűjteményében található festmények is. Rendkívül különlegesek, egy családi arcképcsarnok, portrégaléria megmaradt darabjait láthatjuk bennük.

Talán nem véletlen, hogy az odaadó tisztelettel, rajongással körülvevett Rhédey Mária alakját három festmény is őrizi, mindhárom kiváló portréfestők alkotása: tízesztesen Joseph Krafft (1787–1828) neves osztrák, főként miniatűrűfestő munkájaként 1821-ben; fekete ruhában megörökítve Hora Lajos (1812–1868) ecsetje nyomán 1842-ben; és fehér ruhában a híres portréfestő Vastagh György (1834–1922) által pontos dátum nélkül. A kérdéses festmények keletkezési helyszínéül szinte bizonyossággal kínálkozik a dátum alapján Hora Lajos képeinél Kolozsvár, mivel tudjuk, hogy a festő ezekben az években, 1841–1842-ben bécsi és párizsi tartózkodás után itt tevékenykedett. Vastagh György esetében szintén elképzelhető ugyanez a város, hiszen a híres, székely ősöktől származó, akadémikus tanultságú arcképfestő felváltva tett eleget bécsi, kolozsvári és budapesti megrendeléseknek. A bécsi festő, Joseph Krafft esetében azt tudjuk, hogy ugyanekkor készítette el Rhédey Mária édesanyjának, Teleki Máriának a portréját is.

Mikó Imre leghíresebb portréját Barabás Miklós készítette. A közismert személy népszerűségét bizonyítja, hogy a festmény sokszorosított nyomtatásban terjedt, a múzeum gyűjteményében is ez van meg. A családtagok, ősök közül megtalálható viszont még számos más alak (Mikó Ádám, Mikó Ferenc, Mikó György, Rhédey Ádám), valamint az erdélyi történelemhez kapcsolható személyek is. Nem kétséges, hogy régóta őrzött és szándékosan együtt tartott gyűjteményről van szó. Ugyanúgy vándorolhatott, mint a leveleskönyv és más, azóta a Veszprémi Levéltárba került családi kézirat. Tudjuk, hogy az említett Mikó Anna második házassága révén Pejachevich Artúr gróf Nógrád megyében található ludányi birtokára költözött, majd fia, Pejachevich-Mikó Endre feleségével, Esterházy Amáliával ezt a birtokot eladva a Bakonyban, Szépalmapusztán telepedtek le. Joggal feltételezzük, hogy a kéziratok és a festmények több generáció helyváltoztatása ellenére követték a család költözéseit, együtt vándoroltak a családtagokkal. A festmények nyilván nemcsak a falak díszítésére szolgáltak, hanem identitásőrző szerepük is volt.

Mint arról a kötet szerkesztői beszámolnak, a leveleskönyv felbukkant Veszprém-ben az 1950-es években, majd hosszú lappangás után a 2000-es évek elején jutott el az Országos Széchényi Könyvtárba. A festmények esetében viszont közvetlenül a porva-szépalmapusztai kúria volt az utolsó helyszín. Több száz iparművészeti, néprajzi, történelmi jellegű műtárggyal együtt az 1952. évi államosítási törvény következtében kerültek a Laczkó Dezső Múzeum gyűjteményébe. Bekerülésük óta mind ez ideig soha nem kaptak nyilvánosságot, soha nem hagyták el a raktár sötétjét. (Kivétel ez alól Vastagh György gróf Rhédey Máriát ábrázoló olajfestménye a Veszprémi Akadémiai Bizottság épületében.) Nem volt alkalom a bemutatásukra, ebből adódik, hogy ugyanazt az állapotot őrzik – restaurálatlanul, helyenként szakadtan –, amelyben az egykori szállítás során a múzeumba kerültek. Ráirányítják a figyelmet a gyűjtemény egy értékes szegmensére, amely mind ez ideig nem talált olyan alkalmat, amely reflektorfénybe állíthatta volna. Sőt, jelen esetben, a mostani kiadvány nélkül nem is ismernénk a portrékon ábrázolt alakok személyes élettörténetét. Ebből a nézőpontból is köszönet illeti a könyv kiadásán hosszú évek óta dolgozó Somogyi Grétát és Liphay Endrét, a festmények alakjai kutatásai nyomán kelhetek életre, míg legalább néhány órára, a könyvbe-mutató idejére láthatók lehetnek.

Valószínűleg ilyen komplex módon máshol nem lehetett volna ennek a kötetnek bemutatót szervezni, a levelek szerzőit ábrázoló képzőművészeti anyag bevonása a múzeumban tűnt megvalósíthatónak. Ily módon a budapesti megjelenés után a Laczkó Dezső Múzeumban tarthattuk meg az első hazai bemutatót, amit azóta nagy sikerrel rendeztek meg Mikó Imre szülőhelyén, Zabolán és Sepsiszentgyörgyön.

A kötet az Országos Széchényi Könyvtár, a Kovászna Megyei Művelődési Központ és az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadványa.

Tevesz Mária

Levonul a napszekér

Olvasólámpa Can Togay János-sal. Az irodalmi beszélgetés moderátora Kilián László. Művészetek Háza, Dubniczay-palota, 2021. november 17.

Beszéltünk egyszer telefonon, ismeretlenként is segítőkésznek mutatkozott. Most, az est előtt adtam át M. Pálfi Livia üzenetét, akinek a kiállítását ő nyitotta meg a Humboldt Egyetemen. Idéztem a hírt, milyen jó néven vették a Bécsben élő magyarok, hogy a Collegium Hungaricum igazgatójaként a hét meghatározott napján és órájában Hamvas Bélát olvasott fel – akkor is, ha sokan voltak a teremben, és akkor is, ha csak ketten hallgatták –, ő pedig azonnal listát ajánlott, hol is kezdjem én magam az ismerkedést Hamvas Bélával. Láttam előzőleg az EKF 2023 Veszprém projekt művészeti igazgatójaként sajtótájékoztatót, ahol azonnal beavatottak lettünk mi mindannyian, akik hallgattuk. Ezek után őszintén kíváncsi voltam, ki is Can Togay.

Az elhangzó rendkívül gazdag életrajzi adattárból egyet módosít; a neve ugyan török, mert török szülőktől származik, de Magyarországon született, itt is élt kilencéves koráig. Akkor kezdődött a vándorlás, ami bár fáradságos volt, de élvezetes is, vitte térben és időben a szellemi érés egyre magasabb fokára. Német–angol szakot végzett az ELTE-n, összehasonlító nyelvészetet hallgatott a Sorbonne francia–német szakán, diplomát szerzett a Színház- és Filmművészeti Főiskolán, ahol mestere Fábri Zoltán volt, lett továbbá nyolc-nyolc film rendezője, forgatókönyvírója külföldön és itthon, játszott is ezekben – *Petőfi '73*, *Redl ezredes*, *Je t'aime*, vagy a *Hidember*, amelyben Batthyányt alakította. Bereményi Gézával írták együtt a *Hidembert*, az ő ötlete alapján, Pauer Gyulával közösen valósították meg a *Cipők a Duna-parton* emlékhelyet.

Az *Olvasólámpa* sorozatban az irodalmi tevékenység áll a középpontban, ezúttal az 1978 óta megjelenő írásai közül Can Togay versei. Rendhagyó módot választ a bemutatásra; először a vers születésének körülményeiről beszél. Mint mondja, nagy önmérséklettel a terméskől két karcsú kötetre valót válogatott – harminc évet ölel fel az első kötet (*A fénykutya és a vonat*), és tízet a második (*Átmeneti ember*). Megtudjuk közben, hogy rendetlen embernek tartja magát, ezért nagyon örült a számítógépnek.

Korábban mindenhova írt, ám amióta komputere van, a gépben naplószerűen minden együtt lehet.

Mindkét kötetből válogat, és mivel előadóművész is, az élmény magával ragad – „kézzelfoghatóvá” válik, miért tartja C. T. azt, hogy a művészetek csúcspontját a költészet jelenti. Elég korán jutott erre a felismerésre, kilencévesen írt először verset. Az olvasólámpa alatt elsőként a barát, Halász Péter halálútjáról szóló, Brooklynban íródott *Halál kora tavasszal* című munkáját olvasta fel, majd a Szerb Jancsiról szólót, *Az okos varjút*, ami Berlinben született.

Úton lenni Közép-Európában mást jelent, mint itthon. A vándorlás számára bevallottan ismétlési kényszer, rendre jön a nyugtalanság, hogy menni kellene, valami mást is látni. Az új helyzet új pofonokkal jár; ezt is elfogadja, mint a létezés biztos jelét.

Jött még az *Átmeneti ember* dilemmája, aki lelépett a járdáról, de még nem ért át a másik oldalra, az *Ithaka projekt* Odüsszeusz–Kirké esete, ami sokunkkal előfordult már. Megérte? Groteszkekről szólt az *Ulysses visszatér*, majd érkezett a *Burbank és az angyalok*. Mivel Can Togay „odavan” Hamlet töprengő figurájáért, a Hamlet-téma sem maradhatott ki; a *Hamlet látogatása az apjánál* megrendítő jelenet egy idősotthonból. Hogy a jól sikerült előadás ne maradjon ráadás nélkül, az est zárásaként a *Gyermekkori üzenet* című verset hallottuk.

Órsi Ágnes

„Az írás nem okozója a gyötrelmeknek, hanem gyötrelmekből születik”

William Goldman: *Tortúra* – pszichothriller. Rendező: Tasnádi Csaba. Veszprémi Petőfi Színház, Latinovits–Bujtor Játékszín, 2021. szeptember 28.

Stephen King a horror és a thriller műfajának világhírű, koronázatlan királya, még akkor is, ha jómagam sose tartoztam rajongói népes táborába, s a számos King-regényből készült számos filmadaptáció közül is egyedül a *Tortúrát* sikerült végignézniem. Ugyanezzel a megnyugvással ültem be a Játékszín egyik, szokatlanul kései kezdési időponttal meghirdetett *Tortúrájára* is, remélve, hogy egy képernyőről ismert pszichothriller már nem üthet túl nagyot a színpadon. Ez a feltevés azonban ott és akkor örökre megcáfolódott.

A történetet nyilván sokan ismerik: Paul Sheldon, a népszerű bestselleríró egy havas téli napon éppen befejezi legújabb regényét, s a szállodából kijelentkezve ha-

zaindul az egyre romló időjárási viszonyok ellenére. Amint az várható, a járhatatlanná vált hegyi utak valamelyikén súlyos autóbalesetet szenved. Óriási szerencse, hogy regényei egyik helybéli rajongója, Annie Wilkes éppen arra jár, s még időben ki tudja menteni az autórönszai közül. Így aztán mire Paul ismét magához tér, már Annie otthonában fekszik, aki, minthogy ráadásul képzett nővér, odaadó ápolást nyújt imádott írójának. Miközben a telefonvonalak helyreállítása szokatlanul sokáig késik, Annie-nek sikerül beszereznie Paul romantikus regénysorozatának legújabb darabját is, melyben azonban a hősnő, Misery, váratlanul életét veszíti. Paul őszintén bevallja Annie-nek, hogy komolyabb írói kihívásokra vágyik, és nem áll szándékában folytatni a történetet. Annie vigasztalhatatlan, s a kezdeti lelkes ápolóból egyre könyörtelenebb fogvatartóvá változik át, aki bármit megtenne, hogy Misery ismét feltámadjon. Paulnak nincs választása; ha élni akar, folytatnia kell a regényt, méghozzá úgy, hogy az Annie-nek is megfeleljen...

A filmes szöveggel William Goldman írta, s habár a rendező, Tasnádi Csaba is ennek magyar fordítását használta fel, maga az előadás mégis inkább az eredeti King-regény világához közelít. A színpadkép a darab elejétől kezdve változatlan, végig azt az egyetlen szobát látjuk, ahol Paul ápolása zajlik, s Keller János – elképesztő alakítást nyújtva – valóban ott tölti a teljes, 2 óra 40 perces játékidőt. Ennyi időn keresztül a teljes kiszolgáltatottság állapotában lenni (az előadás nagy részében fekszik, kisebbik felében ül), miközben ráadásul valódi fizikai kínzásnak van kitéve, ugyanolyan átéléssel rettegni és rezzenni össze Annie minden váratlan gesztusától és mozdulatától: óriási teljesítmény. Ettől a Paultól azonban a darab még többet követel, hiszen az Annie-t vezérlő szadista téboly mellett azt is igyekszik megjeleníteni, amint a nő által kínzott férfi elméje szintén lassú bomlásnak indul (ezt az intenciót a filmes adaptációnak egyáltalán nem sikerül átadnia). Annie nem csupán írói önérzetétől, de teljes emberi méltóságától is megfosztja Pault, állandó fizikai fájdalomban tartja, illetve hagyja, hogy elvonási tünetek gyötörjék – nem csoda hát, hogy lassan a férfi elméje is felmondja a szolgálatot. A darabot remekül kiegészítő hangjátékot erre a célra kifejezetten jól használták fel, hiszen a rejtett hangszórókon keresztül mindig az éppen zajló akcióval együtt nyerhetünk bepillantást a Paul fejében cikázó gondolatokba is. Gyermekkori emlékfoszlányok elevenednek meg, többször édesanyja fegyelmező szavait halljuk, vagy épp titkárának valamikor elhangzott megjegyzéseit (tematikusan beágyazva saját jelenleg zakatoló félelmei közé), miközben épp amiatt izgulunk, el tudja-e rejteni a kést, vagy visszaér-e a szobába, mielőtt Annie észreveszi, hogy sikerült kijutnia – tökéletesen idegborzoló élmény.

Kiválóan felépített, nagyon intenzív színészi alakításokat láthatunk tehát, melyek az előadás elejétől végéig nem csupán fenntartani, de fokozni is képesek az izgal-

mat. Hibátlan rendezői arányérzékkel, az állandó rettegés közben mindig épp csak annyi humort kapunk, hogy azután újult erővel vehessen erőt rajtunk a vérfagyasztó borzongás. Módri Györgyi nem csupán eljátssza az örült nő szerepét, ő ott a színpadon valódi Annie Wilkes; együgyű vidéki vénlány, aki bármikor képes igazi démoni gonosszá válni, saját meggyőződése szerint a lehető legtisztább szándékoktól hajtva. Ne higgyük azonban, hogy az eredeti King-story valamiféle szoftos pszichodramává alakulna át, hiszen a rendezői koncepció a horror műfaji jellegzetességeivel sem fukarkodik, sőt valójában ebben a vonatkozásban is jóval többet enged meg magának, mint a film... De erről már mindenki győződjön meg a saját szemével!

Lovizer Lilla

Az ismeretlen Händel

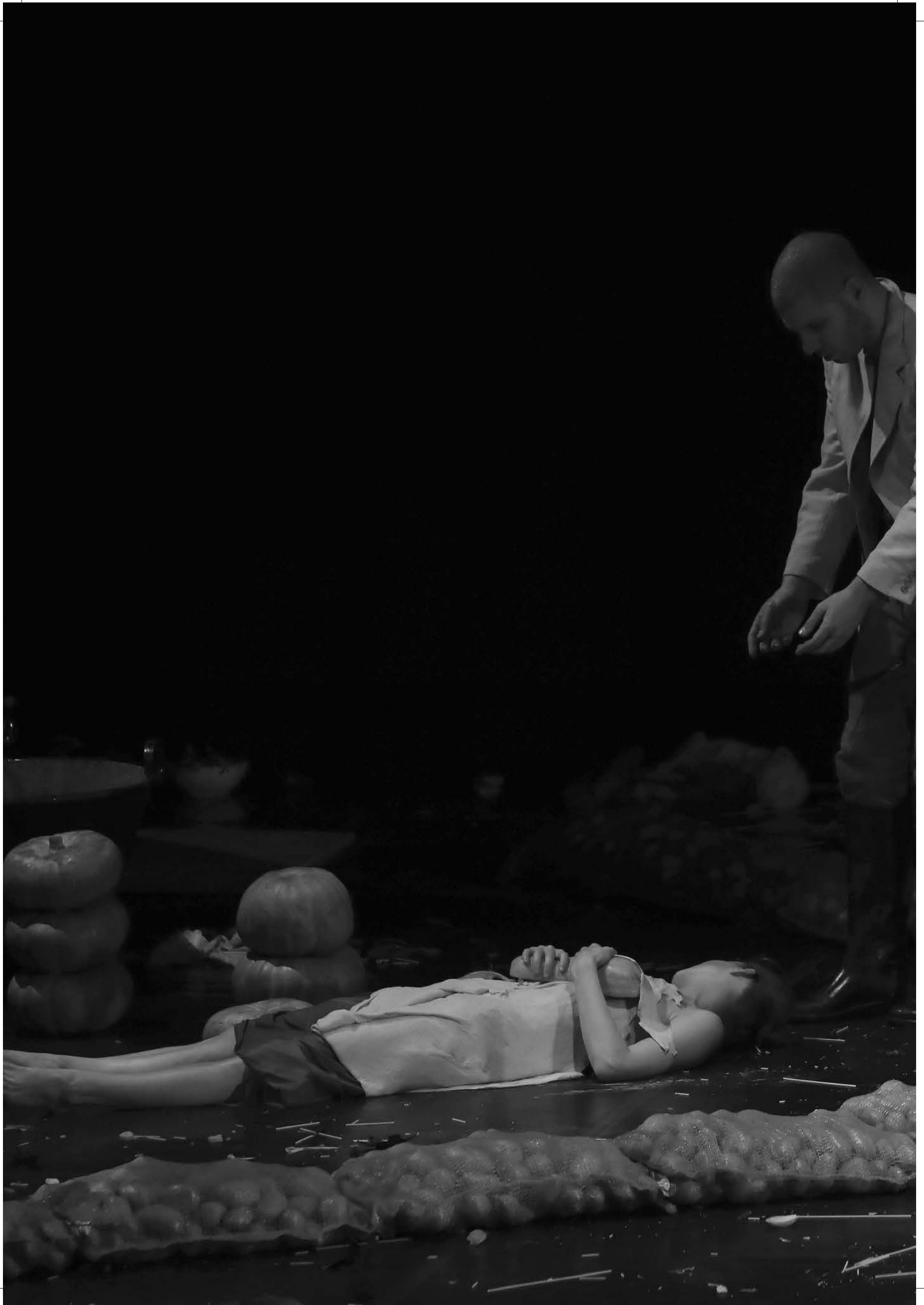
A Capella Savaria és a Purcell kórus koncertje.

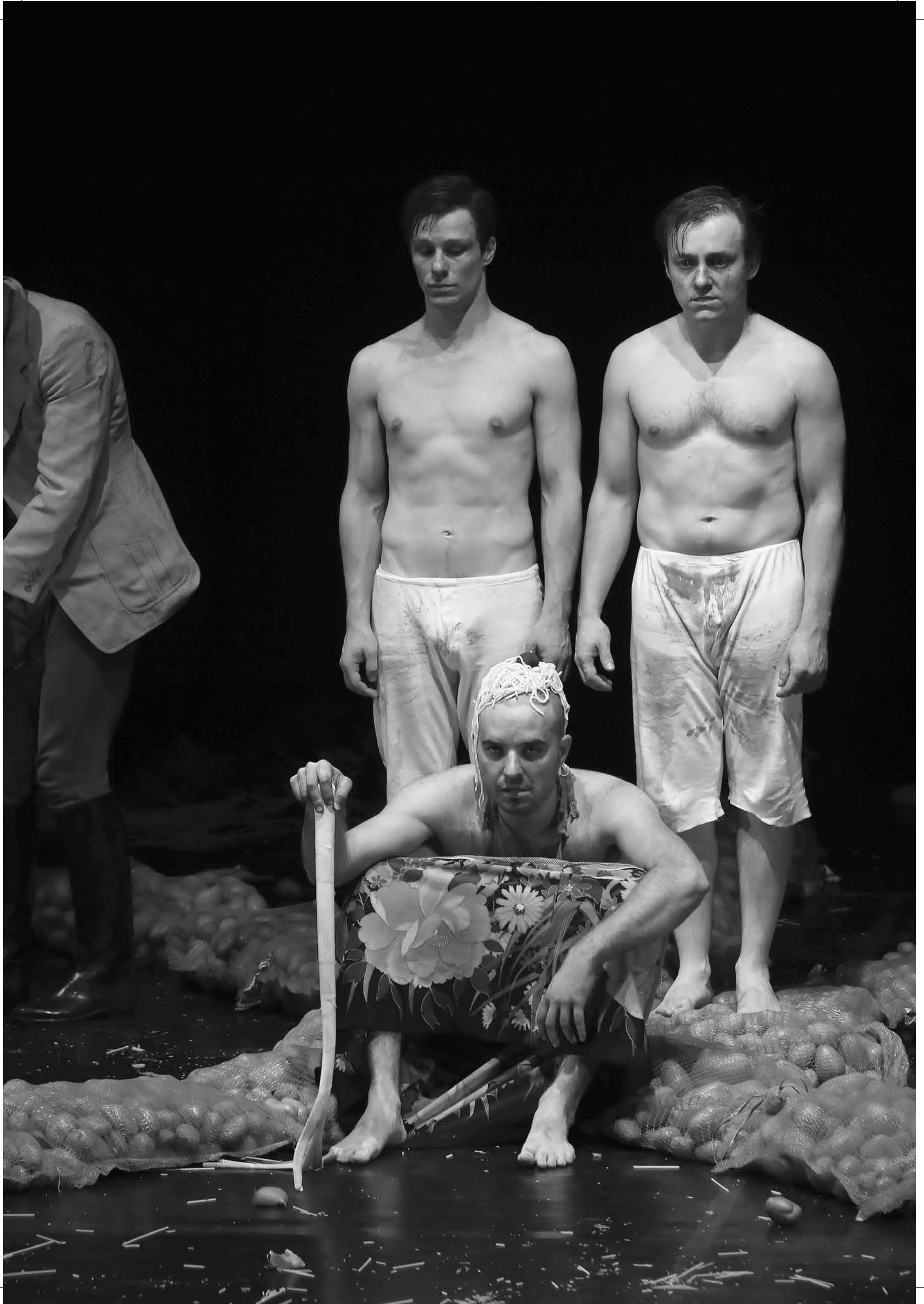
A Filharmónia 2. bérleti hangversenye. Hangvilla, 2021. november 6.

Händel *Theodora* című oratóriuma volt műsoron ezen az estén, mely Händel utolsó előtti „eredeti” oratóriuma, a szerző egyetlen tisztán keresztény témájú zenedramája. A többi Händel-oratórium ismeretében annyira más, ezért az ismeretlen szó a címben. Mindig azonnal megismertem Händel műveit a csillogásuk, a világos hangvétellük, a hangszerelessük miatt. Ezt a művet, ha nem tudom, ki írta, bizonytalanul tudnám elhelyezni az érett barokk művek sorában. Ezért lehetett, hogy a maga korában nem volt sikeres. Nem ezt várták Händeltől az emberek. Csak az első tételben voltak trombiták, utána nem. A kürtök is csak puhán, szinte észrevétlenül szóltak. Megrendítően drámai, szívbe markoló hatású recitativók, áriák és kórusok, három órán keresztül, mely észrevétlenül telt el.

A szerző viszont csalódott a londoni közönségben, hogy nem értékelték ezt a művét. Csak kevés kivétel akadt, aki felismerte a mű zsenialitását. Shaftesbury grófja ezt írta a harmadik előadás után: „Nem tudom elfelejteni a Theodorát. Háromszor hallottam, és ki merem jelenteni: van olyan tökéletes, gyönyörű és kidolgozott kompozíció, mint Händel bármelyik műve. Tudomásom szerint jelentős időt töltött megírásával. A város egyáltalán nem szereti, de kiváló muzsikusok hoztam hasonlóan vélekednek.” Valóban, míg a *Messias* esetében a kidolgozás két napig tartott, ez a *Theodora* esetében két hetet vett igénybe.

Händel maga is szerette és nagyra tartotta ezt a kompozícióját, egy társaságban arra a kérdésre, hogy a *Halleluja* kó-

»Az ordonánc pokrócot adott nekünk«”). Az ikrek felváltva mesélnek a színpadon, ugyanolyan jelen időben, mintha épp a Füzetbe jegyeznék le az eseményeket. Fehér László és Horkay Barnabás ilyenkor valóban egylényegűvé válik; magától értetődő természetességgel folytatják egymás mondatait, mozdulatait; gesztusaik, mimikájuk tökéletesen megegyezik.

A Füzettel együtt találja ki magának a két kisfiút azt a háborzongató „edzésprogramot” is, melynek eredményeként, úgy tűnik, valóban szinte az összes lehetséges testi-lelki fájdalommal szemben ellenállóvá vagy legalábbis érzéketlenné válnak – s egyre hasonlóbbá saját nagymamájukhoz. Mindeközben a maguk bőrén tapasztalják, hogyan torzul el, illetve válik teljesen hamissá az eddig ismert „civilizált világ”, s miként marad az egyetlen, erkölcsi értelemben is hiteles referenzia személy a Nagyanya, akit eleinte mi is csupán gonoszunk és primitívnek hittünk. A háború poklában egyedül ez a nagymami világ marad kiszámítható és biztonságos, s az itteni kemény lecke végül nem csupán túlélni, de embernek maradni is megtanítja a két kisfiút. Az az értékrend, melyet mindeközben magukévá tesznek, valójában nagyon is humánus, igaz, megalkuvást nem tűrő és következetes is: épp oly kitartóan segítenek a szomszédban élő Nyúlszájnak (NB. a táncszínházi karakter Földeáki Nóra alakjában érvényesül leginkább, aki bámulatba ejtően torz, mégis mélyen megejtő mozgáskooreográfiát visz végig az egész darabon), mint amilyen kíméletlen ítéletet hirdetnek a pap szolgáloja vagy saját apjuk felett.

Ezt a jelentést erősíti, hogy miközben minden más nőalak Simkó Katalin, s az összes férfi szereplő Widder Kristóf kiváló játékában formálódik meg, a Nagyanya – Andrassy Máté grandiózus alakításában – valóban egy nemek fölött álló mesterré változhat át a színpadon (minden szereplőhöz tartozik ráadásul egyetlen, jól kiválasztott ruhadarab, melyek akár önmagukban is, mintegy attribútumaként jelenítik meg az adott karakter transzcendens lényegét), aki idővel nem csupán a távol lévő/nem létező anyát, de a gyerekek életének összes férfi szereplőjét is messze felülmúlja. Nem írhatom persze, hogy az ikrek hálát vagy szeretetet éreznének iránta, hiszen „a »szeretet« bizonytalan szó, nem pontos és nem tárgyilagos”, csupán annyit, hogy betegségében gondosan ápolják, haláláig mellette maradnak, s utolsó kívánságát is pontosan teljesítik...

Mindenkinek ajánlom a darabot.

Lovizer Lilla

Szólít a szörny

Szólít a szörny. Patrick Ness – Siobhan Dowd eredeti ötlete nyomán készült – regénye alapján írta Vidovszky György. Rendező: Vidovszky György. A szombathelyi Weöres Sándor Színház és a Mesebolt Bábszínház közös produkciója a Kabóca Bábszínház együttműködésével. Latinovits–Bujtor Játékszín, 2021. november 9.

A *Szólít a szörny* egy magába zárkózott fiú történetét meséli el, akinek nincsenek barátai, az iskolában ellenszenves osztálytársa kihasználja sérülékenységét és megalázza, nagymamája merev, túlonúl rendszerető világa taszítja, apja távol él tőle, édesanyja pedig halálos beteg.

Conor édesanyjához ragaszkodik, és ezért nem akar szembesülni édesanyja közelebb, elkerülhetetlen halálának a tényével, szeretné, ha hátralévő napjaiban boldoggá tehetné őt. Édesanyja számára fontos a közelükben található, temető szélén álló tiszafa, aminek árnyéka Conort félelemmel tölti el, tudja, hogy a tiszafának fontos üzenete lehet számára, egy ideig bízik abban, hogy tiszafából készült orvossággal meg lehet gyógyítani édesanyját, de végül ez is hiú reménynek bizonyul.

A szombathelyi Mesebolt Bábszínház, a Weöres Sándor Színház és a Kabóca Bábszínház együttműködéséből megszületett előadás Conor küzdelmét mutatja be, ahogy édesanyja elalvása után, éjfél után néhány perccel egy szörny látogatja, aki ki akarja kényszeríteni belőle a szembenézést. Conor ellenáll, a történeteket családnak tartja, persze a fiú, aki „gyerekek már túl idős, de felnőttek még túl fiatal”, őrzi menthetetlenül megváltozó életének utolsó pillanatait.

Kezdőképként egy három oldalról deszkafallal zárt szűk dobozt nézünk, a nézőtér felől nyitott oldalon át benne egy fekete ruhás színészt, körülötte mindenféle tárgyakat: házikókat, keretben álló idős hölgy bábját, elöl egy fekvő bábót. Ezek a tárgyak, bábok az előadás során mind megelevenednek, lesz olyan, ami meg is változik, módosul. Lassan derül ki számunkra a történet cselekménye. Megismerkedünk a King Kong történetében vágyait és agresszivitását kiélő Conorral (a fejből kiálló pálcá segítségével mozga-

tott, hatalmas szemű, kutató, velőig hatoló tekintettel néző bunraku báb), a merev gondolkodású nagymamával (kezdetben keretben megjelenő fekete ruhás, kontyos, tartórudas marionettbáb), anyával, akinek először csak a hangját hallhatjuk, aztán megjelenik két mozgóval életre keltett bunraku bábként is (valójában csak egy fejből és vállakból áll, testét szépen eső, lágyan mozgatható kék köntös érzékelteti), és az először árnyépként felidézett, majd hatalmas facsikokból készített koronájával arcát rejtő emberként Conornak megmutató szörnyvel, a tiszafával. Az előadás finoman kiszámított részletekben adagolja az érzelmeket felkavaró történetet, a tiszafa Conort segítő történeteinek segítségével a fiú kedélyének hullámzásait. Amikor anya kórházba kerül, Conor a nagymamához költözik. Elkeseredett dühében szétveri a berendezést, az étkészletet, edényeket (amikből a szörny történetéhez várost lehet formálni), a keretbe függesztett órát, és meglepetésére nagymama ezután nem megbünteti, hanem kilép a keretéből, és emberibb hangon beszél vele, megértőbb lesz. Conor apját is megismerjük, utazóbőröndből előkerülő, nevetséges kis bajszos, kalapos cowboybaba, még csak nem is báb igazán. A szörny segítségével Conor eljut addig, hogy saját történetét is meg tudja fogalmazni.

Vidovszky György rendező egyik legszébb bábos megfogalmazásában láthatjuk Conor álmát, hogy meghal édesanyja – testből hosszan, szünni nem akaróan por hullik abba a gödörbe, ahová Conor

korábban a számára kellemetlen emlékeket dobálta. Nem sokkal ezután az anya valós halálát is hasonlóan szép, szívszorító megoldással mutatja meg az előadás – Major Erik, a Conort életre keltő színész az anya bábjának fejét kezében tartva, lassan kitért mozgással lefekteti saját karjára. Az előadás folyamán végig kiérlelt, kidolgozott, finom bábos játékot láthatunk. Már a szereplők számára kiválasztott bábfajtáknak is jelentése van – az emberi valót legjobban megmutatni tudó bunraku, az értelemmel szorosabb kapcsolatban álló marionett, a transzcendencia világát idéző árnyjáték, de még az óra világító számai is mind-mind segítik a darab többretegű jelentéseinek felfejtését. Végig finoman kidolgozott kapcsolat van a színészek és az általuk mozgatott bábok között, érteni lehet, miért kerül előtérbe időnként a színész, különösen Conor esetében. Mindezek újabb és újabb meglepetéseket, újraértelmezéseket tesznek szükségessé a darab előrehaladása közben. Egészen az utolsó pillanatig, amikor megérthetjük, hogyan sikerül Conornak megbékélnie belső küzdelmeivel.

A sokfunkciós díszletet és a bábokat Mátravölgyi Ákos tervezte, a zenét Monori András szerezte, a szöveggönyvet Patrick Ness regényéből színpadra alkalmazta Vidovszky György (irodalmi konzultánisa a mai angol nyelvű dráma egyik legizgalmasabb szerzője, az ír Marina Carr volt). A többi szerepeket Kolozsi Angéla, Varga Bori, Gyurkovics Zsófia, Lukács Gábor és Kovács Bálint alakították.

Kovács Gáborján

Nem mese ez, gyermek!

Amiképpen nélkülözhetetlen lelki szükségletünk a felszabadult jókedv, a harsány röhögések, annyira szüksége van az esendő léleknek arra a vértetetre, amit csak nagy szomorúságok súlyos történeteiből kovácsolhat ki magának. Bár a *Szólít a szörny* megtekintését csak tizennégy éven felülieknek ajánlják az alkotók – nagyon helyesen –, az élet nem ilyen körülmények között tapintatos velünk. Azt, ami Conorral, a tizenhárom éves, tehát korhatáron aluli fiúval történik, a kieroszakolt felnőtté érés szenvedésekkel teli útját bármikor, bárkire rámerheti az élet.

Akár egyszerűnek, akár köznapinak is nevezhetnénk a történetet. Conor tizenharmadik életévének egy pontosan be nem azonosítható pillanatában szembe találja magát a szörnyvel, azzal a rádöbbenéssel, hogy az édesanyja, akit tiszta szívéből

szeret, és aki tiszta szívéből szereti őt, meg fog halni. Lelkét nem, de testét elemészti a rák, ott fogy, ott sorvad el a gyermekmese szép, kerek világából a valóság rideg, érdes tényei közé kényszerülő kislány ámuló, nagy, kék szemű előtt. Conor pedig

végigjárja személyes passiója stációit az öncsalástól a szörnyű sejtelen, a hitelenségen, a romboláson át az elengedésig, az elfogadásig. És tovább: olyan könyörtelenül őszinte belső igazságokig, amit alig bír már el személyes meséje. Amit csak a

gyáva kis (ön)ámításoktól megszabadult lélek viselhet el.

Mindent megelőzve csak azt mondom: nagyon rég nem láttam előadást, ami súlyával ennyire meggyötörte volna, katarziséval ennyire magasra emelte volna korhatáron messze túli, személyes passiók útjait szintén megjárt lelkemet. Szinte bánt valamiféle szakmaisággal beszélni róla, bárha tudom, hogy csak jót mondhatok. Mindenekelőtt az előadás két, egymással tökéletes harmóniában élő értékéről, a páratlan következetességgel végiggondolt szövegről és Vidovszky György rendezői víziójáról, ami a szöveg félúti jutó tökéletességét az előadás teljességébe emelte. A szöveg, a színlapon irodalmi konzultánsként feltüntetett Marina Carr munkája, tökéletesen hiteles életet él, miközben motívumainak szövedékén, illeszkedésén, finom kapcsolatokat létrehozó belső történetén messzire látszik a megmunkálás finommechanikája. Egyszerre alkotott és spontán, lírai, emelkedett és már-már drasztikusnak mondhatóan köznapi. Világos az elgondolás, ami a történet elején elhangzó mondatokat a történet végén új életre kelti, a szavak azonosságai mögött megsejtetve a köztük megtett út mérhetlenségét, hiszen közben meghalt Anya. Hiszen közben meghalt és lassú önépítésbe kezdett egy egészen másik világ.

A rendezői vízió pedig... Szorongatva a korlátozott terjedelemtől, az ámult tudósító nem is tudja, mivel kezdje, mivel folytassa, hova kapjon. Először a játéktérről talán, mely a Latinovits-Bujtor Játékszín fekete dobozában egy másik, nyitható és zárható doboz, Conor vergődő, a nem rá méretezett teher alatt roskadozó belső tere, ha zárva van, s a külvilág harsány, általában értetlen, tahó behatolásának metaforája, ha kinyílik. Minden, ami igazán fontos, belül történik, a bent világának része a tiszafa, a gyógyító, akit oly sokáig vélünk Szörnynek, hogy csak Conor küzdelmes előrejutásának ütemében eszmélünk rá magunk is: félreértettünk valamit. A betegség, az Anyát elemésztő rák a szörny itt, körülricsajozva olyan hitvány-ságokkal, mint a gyengét boldogan bántó iskolatársak, vagy a semmirevaló, nagydu-más, „very happy” amerikai apa.

Minden, minden valamiképpen Conor belső világának léptékéhez igazodik itt. Conor az etalon, hozzá képest jelenik meg fizikai értelemben is nagyként Anya és a tiszafa, mert Conor küzdve megérő belső világában övék a legnagyobb tér, a főszerep. Hozzá képest kicsiny és kivitelében is feltűnően silány az apa, a báb összeféreltsége, vázlatosságuk pontosan azt teszi szemmel láthatóvá, amit Conor az apjáról gondol. Külön szót érdemel a csodásan végiggondolt Nagy alakja, aki a maga rendszertől világának zárt és szűk keretei között él mindaddig, míg szinte erőszakosan ki nem szakítja magát belőle, hogy a világa pusztulását éppen pusztító dühvel megélő Conornak a fülébe súghassa a megértés mondatát. „Néha rombolni kell.”

És Anya, ez a világból egyre inkább kihulló, utolsó erejével még Conor lelkét végigsimító csodálatosság a maga szinte

kirakati bábokra emlékeztető egyszerűségével, kemoterápiás kopaszágával, mert Anya világának végtelensége nem a lerombolt test szó szerint elfolyó szöveteiben rejlik, hanem abban, ami akkor is ott marad Conornak belőle, amikor a testnek már az emléke is elenyészett. A szeretet az. Az, amit csak Anya tud.

Nem tudom, van-e értelme méricskéltni, mekkora szerepe van némely részeknek egy előadásban, a Monori András alkotta zenének például, mely szinte észrevehetetlenül, hallatlan alázattal válik részévé az összhatásnak. Maradjunk egyszerűen abban, hogy ebben az előadásban a fény, a fény által festett kép, a fény derengése, a fény éles árnyékvetése szöveggel, bábok és színészek testével egyenértékű főszerep. Skálája a külvilág szegényesen konkrét realitásától a belső terek szürrealitásáig terjed, és bár minden keretet szétfeszítő terjedelemben sorolhatnám a bámulatos megoldásokat, azt említem csak, ami – gondolom én – csúcs- és fordulópont is volt az előadásban. Az a pillanat, amikor az Anya testéből végeláthatatlanul kiperülő homokot magába issza szinte az alulról előtűnő fénysugár, miközben a test a szemünk láttára porlik el, hogy a fény megmaradjon akkor is, amikor már rég bezárult a hatalmas doboz.

Sok kabócás előadásból megtanultam már, hogy a bábok színháza egyre inkább a báb és a színész közös testi, fizikai jelenlétére épül. Már rég nem rejtőzködik a pusztán hangja által mutatkozó színész paravánok mögé, de a színészek és a bábok tökéletes integritásának azt a fokát, amit a szombathelyi társulat elhozott, nem láttam még soha. Valami nagyon mély, bár – miért ne vallanám be? – első látásra nehezen megfejthető logika van abban, ahogyan a színész és a báb hol „kéz a kézben”, hol egymástól fizikailag elkülönülten, néha a báb „idegen” kézbe adva, mégis egymástól soha el nem szakadva egyesülnek közös történetük közben. Miközben a báb aprólékosan kimunkált mozdulatok által él, máskor, mint a tiszafa esetében, az ember maga válik bábbá, furcsa, hasadt fák halmára emlékeztető koronája egyszerre maszk is. Mátravölgyi Ákos remekelt az előadás vizualitásának megteremtésében, hiszen a bábokon túl a jelmez és különösen az elképesztően sokat tudó játéktér megteremtése is az ő teljesítménye. És remekeltek a bábokat olykor a szó legszorosabb értelmében életre keltő színészek is. Mindenekelőtt Lukács Gábor, aki a Szörny figurájának adott testet és hangot. Hangjának finom, mély tónusú lágysága már az első percek után kikezdi az előzetes feltételezést: szörnyet várunk, horrorfigurát, de hamar ráébredünk, hogy a szörny ezúttal a betegség, a tiszafa pedig, aki Conor belső világában szörnyként jelenik meg, valójában félsikerű gyógyító. Félsikerű, hiszen Conor anyukáját nem mentheti meg, de Conort talán igen. Nemcsak az Anyát megjelenítő báb mérete, de színpadi jelenlétének intenzitása miatt is a Szörny mellé kívánczik Varga Bori teljesítménye. Ahogyan lassan elfolyó életének minden maradékát a fia iránti szeretetbe beleöm-

leszti, ahogyan egyszerre tragikus és mégis felemelő küzdelmének bukását egyszerű, tiszta eszközökkel, a hatást keltve, de nem vadászva a nagybetűs Anyát elének állítja, mindannyian megértjük Conor elmondhatatlan veszteségét, amin csak a Szörny segíthet, ha egyáltalán. Szépen egészíti ki alakját Kolozsi Angéla Nagyija, ez a korlátai közül magát kitépő idős asszony, akit Conor talán nem, de a közönség méltányol és a szívébe zár. Bár az előadás peremén mozognak inkább, hitelesen, a szükséges mértékű figyelmet igényelve jelennek meg Conor színpadán a külső világ szereplői, az idegenek: az Apa és Harry (Kovács Bálint) és Lily (Gyurkovics Zsófia).

A végére hagytam, mert feltétlenül külön említést érdemel Major Erik Conorja. Amit a színpadon csinál, nagyon érzékeny ötvözetű a bábszínészetnek és az élő szereplős színháznak. Nála kettőződik meg leginkább a báb és az ember, nála jön létre legerősebben az a szimbiózis, amin a karakterteremtés és sok szempontból az egész előadás sikere múlik. Feladatát kimagaslóan oldja meg. Hangjai és különösen arcai a báb számára elérhetetlen intenzitást sugároznak, miközben Conor figurájának (többször többedmagával) mozgásával a holt tárgynak a megtévesztésig eleven, a legapróbb részletekre is figyelmes életet ad. Intonációjának kezdeti harsánysága lépésről lépésre jut el a minden harsányságnál erősebb csendekig, a kényszerülten megérett Conor nagy igazságáig, melyet csak a halk hang erejével lehet a világnak és önmagának megvallani.

Conor nagy igazságához olyan bátorságra van szükség, amit a gyermek nem, csak az Anyával közös szenvedésben lassan és korán felnőtté érett fiú birtokolhat. Be kell vallania, hogy a gyerekmesék kerek igazságosságát felülírta a könyörtelen valóság, be kell vallania, hogy egy ponton elveszítette a reményt, be kell vallania, hogy egy másik, egy végső ponton kívánta már, hogy legyen vége. Hogy haljon meg Anya. Csak aki állt már valaki nagyon fontos mellett, csak aki végignézte hosszú évek reménytelen szenvedését és sorvadását, csak aki mindent megadott volna, hogy jobb legyen, miközben semmit nem tudott adni, csak az értheti meg, mennyi bátor, tiszta szándék van ebben a kívánságban. Legyen végre vége.

A Szörny nem mentheti meg Anyát, mint Conor kedvenc filmjében King Kong a lányt, de amikor Conor belső világa végleg, minden irányból bezárul, az eddig nem látott, hatodik oldalon mégis King Kongot látjuk, amint hatalmas mancsában tartja... Anyát tartja hatalmas mancsában, akitől Conor a játék legutolsó pillanatában egy leheletnyi érintéssel elköszön. Semmi nem lesz többé úgy az életében, mint valaha volt. De ott, a doboz immáron kívülről láthatatlan belsejében gyógyulni kezhetnek a dolgok. A Szörnyre, aki nem is szörny, még nagy munka vár.

Asztalos István

HÍD – Vajdasági alkotók Veszprémben

A Pannon Várszínház szervezésében háromnapos fesztivál keretében láthattunk, hallhattunk olyan vajdasági alkotóművészeket, akik több művészeti ágban is világhírű alkotóknak számítanak. A három nap kezdő és végpontját két színpadi produkció jelentette: november 19-én, pénteken Ladik Katalin *Alice Kódországban* című performanszával kezdődött, és Nagy József társulata *OMMA* című táncszínházi előadásának vasárnapi bemutatójával zárult a minifesztivál. Pénteken Ladik Katalin és Ladányi István előadás utáni, szombaton pedig Tolnai Ottó, Nagy József és Géczi János beszélgetése idézte meg azt a világegyetemet, aminek Ókanizsa, Újvidék, Párizs és Budapest a központja, és aminek határtalan végpontjai valahol Tokió és Bogotá körül sejthetők. Erre az élénk emlékek jelenné varázsolható történeteiből, apró részletekből épülő monumentális képekkel teli világra most egy rövid időre Veszprémben is rácsodálkozhattunk.

Ladik Katalin költő, képzőművész, színésznővel bemutatója után Ladányi István költő, kritikus, irodalomtörténész beszélgetett. Elsősorban a nőiség mibenlétének, megjelenésének, megélésének hangsúlyos kifejeződéséről volt szó a da-

rabban. A nőiség megértése, felvállalása Ladik Katalin művészetében a kezdetektől, a hatvanas évektől fontos szerepet kapott. Ő nem feminista értelemben, hanem emberi szempontból tartotta igazságatlannak, hogy kezdetben az újvidéki, erősen férfifülsúlyú irodalmi közösségben őt nem alkotóként, hanem elsősorban mutató nőként tartották számon. Az abban az időben radikálisnak számító verseseivel, melyek nem egyszerűen szépen deklamált versmondást jelentettek, hanem performansz-előadásokat, melyeket rövid sázmánstertartáshoz hasonló, félmeztelenül előadott jelenet zárt le, műveinek értékére akarta felhívni a figyelmet. Hangköltészeti előadásaival nemzetközi hírnévre tett szert, de hangsúlyozta, hogy a kortárs művészetekre (beleértve a színházi világ újdonságait is) sokkal nyitottabb szerb közönség hamarabb befogadta, mint a jugoszláviai magyar, Magyarországon pedig a hivatalos körök sokáig makacsul csak a „meztelen költőnként” ismerték.

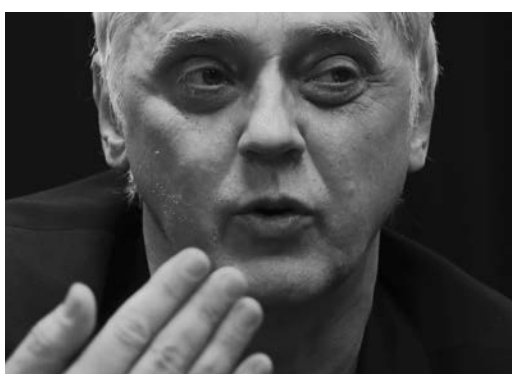
Az *Alice* előadást először a nyolcvanas években mutatta be, akkor még a Lewis Carroll által írt mese más értelmezése volt fontos számára. Már akkor az archetipikus jelképek gazdagsága volt vonzó, de első előadásaiban a szerep, amit játszott a mesevilágban, ahová betévedt az előadás során, az androgün személyt hangsúlyozta inkább. Már ekkor jelen volt előadásában a vörös hajú babafej, ami egy színpadot a nézőktől elhatároló, keresztben kifeszített kötélről lóg le, a mesében szereplő patakot egyszerűen jelző, a hátsó színpad magasá-

ból előrehúzódo fóliafátylak, a fehér esernyő és a szék. A gépről szóló kísérőzene és a hangkulisszaként is megjelenő, a meséből, Joyce-írásokból, illetve saját költeményekből kiemelt vendégszövegek nagy része is készen volt már. Több kelléket használt. Hosszú szünet után, amikor felújította a darabot, egyszerűsödött a színpadkép, több kelléket elhagyott, és a körülötte élő világ változásait leginkább abban tudta kifejezni, hogy a mindenütt elszaporodott vonalkódokból és QR kódokból a színpad hátsó falára vetített új vizuális hátteret alakított ki. Az előadás mai változatában egy kalapba, csipkés fehér ruhába öltözött szemüveges öreg hölgy, kezében fehér ernyővel, piros kockás nagy műanyag bevásárlósatyorral, csodálatos világra bukkan, ahová csak egy nyúlós, ragacos közeg legyőzésével léphet be. Vetített kódok, vízcsobogás, fóliafátylak varázsirodalmában átlényegül a kifeszített kötélről vörös esőkabátban függő bábfej rekvizitumainak átvételével. Egy pillanatra mintha köldökszinór kötné össze őket, aztán megindul az öreg hölgy megfiatalodásának folyamata. A kislánynak hiába nyújtott párnaszív vörös harisnyává, majd karjaira húzva szárnyakká változik, a kalap a szatyorba kerül, az öreges kontyból két oldalsó copf lesz, magára ölti a vörös esőkabátot. Élvezi a mesevilágban létezését. Így, kavargó emlékektől, álmoktól, vágyaktól elvarázsoltan térne vissza a másik, való világba, ahonnan jött. Az eddigi előadásokhoz képest talán a legnagyobb változás, hogy láthatatlan fal akadályozza meg a visszatérést. Pantomimes mozdulatok idézik meg a hiábavaló erőfeszítést, megkísérik a szék segítségével a kötél fölötti átkelést is, az út visszafelé nem járható. A varázsvilág

felidézésében fontos szerepe volt a kódok vizuális és akusztikai megjelenítésének. Az előadás performansz jellegéből adódóan, mint egy jó mesét, ilyen formájában csak itt és most élhettük át.

Tolnai Ottó, Nagy József és Géczi János beszélgetése a fiatalkori emlékek felidézésével kezdődött. Tolnai Ottó kiváló mesemondó, neki köszönhetően megelevenedett számunkra a Tisza-parti kisváros, a régi Ókanizsa (Magyarkanizsa), otthonosan mozoghattunk vezetésével Párizs és általában Európa művészvilágában, de az elhagyott bácskai tanyasi házak bomló falain található egykori falfestések részleteivel és egy hosszú becsei fehér fal szén karcolta fekete jeleivel is megismerkedhettünk. Mindezt azért mesélte el, hogy Nagy József fényképezi és koreográfusi művészetének jelentőségét érzékeltesse velünk. Nagy József többnyire csendben, figyelemmel hallgatta a történeteket, néha helyeslően vagy helyesbítésként röviden hozzászólt, szívesen ecsetelte, miért szükséges, hogy tíz éven át visszajárjon a tanyasi házak omló falain újabb és újabb rétegekből felmerülő részletek fényképen való megörökítése céljából, de igazán akkor nyílt meg, amikor a Tolnai Ottó által korszakos jelentőségűnek tartott *OMMA* előadásról esett szó. Elmesélte, hogyan választották ki az afrikai táncosokat az előadáshoz, mennyiben gátolta és késleltetésével mégis hogyan segítette a Covid-járvány az előadás érlelését, és mikor kezdődött el megfogalmazódni benne az előadás terve. Nagyon szép volt, ahogy leírta, mekkora hatással volt rá, amikor afrikai utazása végén, búcsúzásképpen megszervezték számára egyetlen afrikai táncos estjét. Ezután biztosan tudta, hogy a fekete afrikaiak táncában rejllő, máséhoz nem

hasonlítható spiritualitás, odaadás segíti megfogalmazni a mostani érzéseit. Mindenképpen a lecsupaszított alapokat, alapérzéseket, alapjeleket akarta megmutatni, ezért fekete afrikai táncosok jelennek csak meg a csupasz színpadon, nem használnak kellékeket, a kísérőzene is alaphangszerekre és hangokra korlátozódik. Az előadás bemutatója Párizsban volt, azóta számtalan helyen játszották. Az eddigi előadások legértőbb közönségével Szabadkán, Romániában és a moszkvai egyetemisták között találkozott. A beszélgetés befejezésekor elmesélte még egy felemelő afrikai élményét, hogy megpróbálja megmagyarázni számunkra, milyen érzésekből nőtt ki az előadás. Afrikában egy tízéves kisfiú volt a kísérője, tolmácsa, aki elvitte őt, hogy megmutassa neki a dogonok által elűzött tellem népcsoport szépen megőrzött házait, amiket magasra, hegyoldalakra építettek. A házak olyan állapotban vannak, mintha ma hagyták volna el őket korábbi lakóik. A kisfiú olyan nagy tisztelettel beszélt a házakról, hogy amikor egy különös alakú épülethez értek, ő úgy érezte, engedélyt kell kérnie tőle, hogy az épületet lefényképezze. A kisfiú mondta, hogy rendben, de csak kívülről, bemenni nem szabad, mert ebbe az épületbe régen csak nők léphettek be, és ezt ma is tiszteletben tartják. Azt is mondta, hogy azért őrzik a házakat, hogy ha a tellemek visszatérnek, jó viszonyban maradhassanak velük. A legcsodálatosabb ebben a történetben, hogy a dogonok ötszáz éve üzték el a tellemeket, új házait a hegyek tövében, a síkságon építették fel, de a tellemek házait ötszáz év óta, mintha számukra fontos szellemek lakóhelyei lennének, őrzik és tisztelettel övezik.

OMMA

Nyolc fekete férfi jön be a színpadra, szorosan egymás mögött lépve, libasorban. Van közöttük kopasz, rasztahajú, rövidebb hajú, vannak magasabbak, nyúlánkabbak, de van köpcös és alacsony is. Fekete bőrszínük is eltérő. Az öltöny egyenöltöny. Az egyik elkezd tutulva énekelni, a többi is rákezd, összevisszaság támad az énekben. Még egyszer nekikezdenek, ez sem lesz „fésültebb”, aztán harmadszorra finom többszólamú dallam szólal meg. Hirtelen lerogynak, visszaegyenesednek, közben hangosan, karcosan veszik a levegőt – egymás után sokszor. Alig észrevehetően félkörbe húzódnak szét. A félkör közepére táncol egyikük, a többiek hátul mintha kíséretként mozognának. Két félkör alakul.

Gépzene szólal meg: dob, csatt, dob, csatt. Kevés hangból áll. Kiválik a kis köpcös a többi közül, mozdulatai alapján akár állatot is imitálhat, akár mitikus teremtsképek eget tartó figuráját is idézheti, ahogy fenekét magasba tolva négykézlábon jár, földet törő munkavégzés mozdulatai, majd örület jelei keverednek furcsa táncába, a többiek egyenesen állva nézik őt, akit megérint, megmozdul, hanyatlását egy másik felfogja, székként ölében tartja, többek is mozdulnak, aztán hirtelen megáll a játék, és egyikük előbeszédét követve mindenki átveszi a szót: „fekete”, „fekete”, „fekete”. Lerogynak a földre, állatokhoz hasonlóan, négykézláb végzik mozgássoraikat. Közben gépzene szól, dob-dob-csatt, dob-dob-csatt... Önálló játékok után két négyes sorba állnak össze a táncosok, szorosan egymáshoz tapadva járnak. Ebből nagy, antilopok futását, illetve maszáj harcosok magasba lendülő ugrásait utánzó tánc alakul, ketten remegni kezdenek, összerogynak, lüktetve, testet látványosan átjáró szívdobogásokkal támadnak fel.

A változó zenére (csatt-csatt-csatt-csatt) a táncosok gyorsan toporogva keresik helyüket a kitöltendő színpadi térben, közben leveszik a zakójukat, izmos csupasz felsőtestük láthatóvá válik, a jelenet végén térdre hullanak. Egyikük magányosan térdeivel ritmikusan dübörögni, zenélni kezd a színpad elején. Gépről mély dobok dubogása lép be kíséretként. A táncosok felállnak, testükön zenélnék, meztelen karjaik és mellkasuk, oldaluk összecattantásával, lábukat karjukig felrúgásával, lépéseket próbálgatnak egyedül, kettesével, négyesével, néha átveszik egymás lépésvariációit, aztán folytatják saját változataikat, lüktet, mozog, fel-felhangzik a tér. Visszatérnek félkör formába, térdelnek, torokhangokkal búgnak. A bal szélső táncos vezénylő mozdulatokat végez, hívó hangokat ad ki, amire innen-onnan márdárhangutánzó burrogások válaszolnak.

A gépről most nagybögő és csörgők hallatszanak (ugyanolyan megfoghatatlan, ritmikájában lényegi, kevés dallamú kísérőzene szól, mint korábban is, de a dobok helyét nagybögő veszi át). Táncosok válnak ki a hátul térdelők közül, ügyetlennek tűnő mozdulatokkal próbálják különböző állatok mozdulatait, a térdelők közül mintha néha segíteni akarnák a szólótáncosok mozdulatait, főleg ugrások közben, velük emelkednek, néha ketten is. Olykor többen is felszabadulnak, párosokban, csoportokban járnak azonos motívumokat, rövid motívumlánccokat, de egy kiáltásra mindez megakad.

Sorba rendeződnek a táncosok, előre-hajtott felsőtesttel, mintha össze lennének láncolva, mindenki együtt mozog. Kisebb csoportokra szakadnak, egy-egy ember előrébb kerül, mögöttük erőszakos, verést idéző mozdulatokat látunk. A csoport egyenesen, tőlünk elfordulva hátrál a színpad mélye felé. Elöl ketten keresik az ölelés lehetőségét, de szép egymásba gabalyodásukból, anélkül, hogy érintenék egymást, újra és újra kisiklanak. Végül a nyolc ember egy tömbbé sűrűsödik, egyikük, az első sor szélén, nevetni kezd. Nem hangosan, de hall-

hatóan, nem kirívóan, de láthatóan. Aztán a tömbbé terelődött emberek mind égre emelik a kezüket. Kitartott képként állnak. A kézerdőt láthatom akár kegyelemkérőnek, akár protestálóknak is. Szűkölésekből és együttérzésből összekeveredett kényelmetlen és mégis felemelő érzést ébreszt.

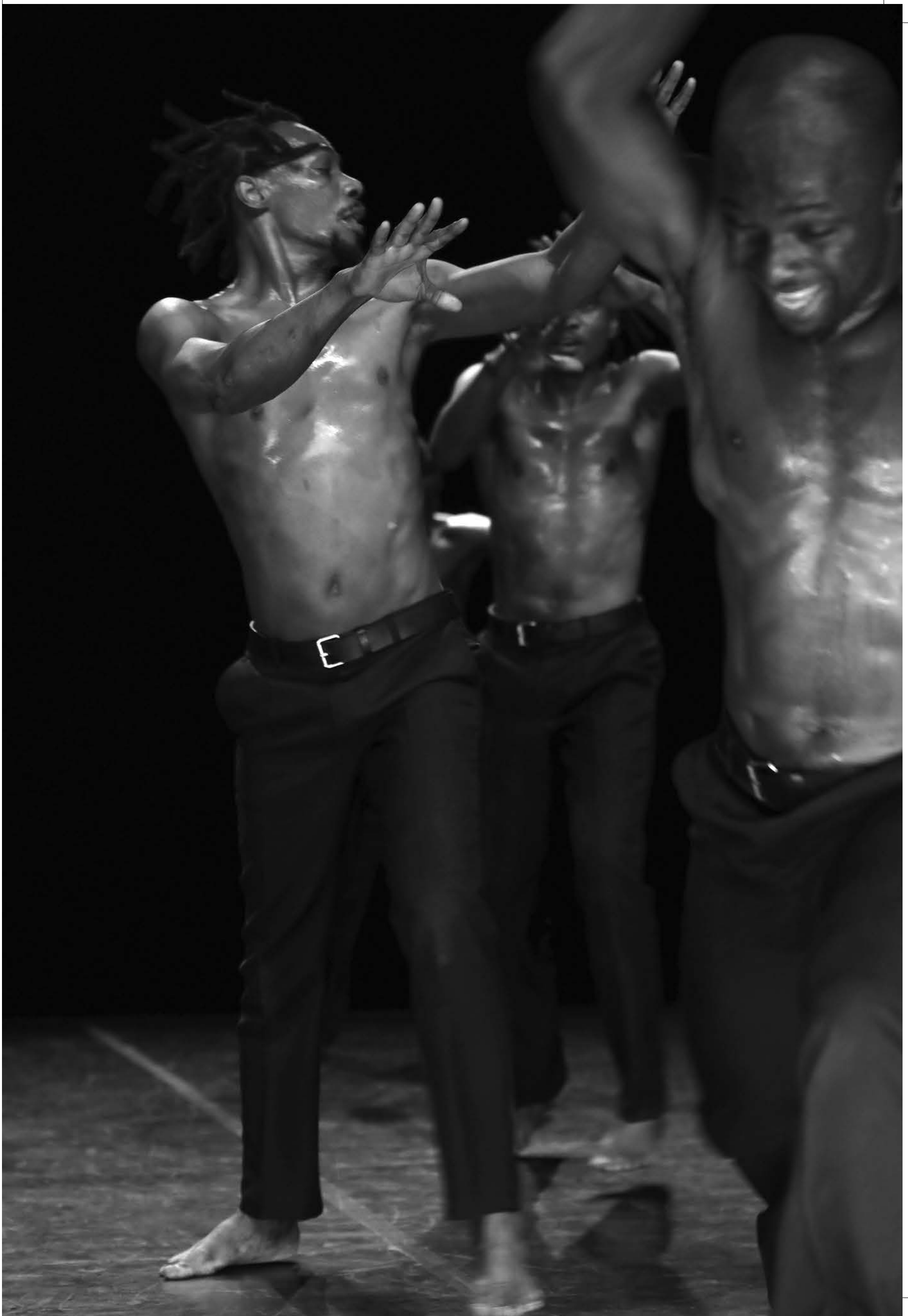
Dob és cintányérok szólalnak meg. Szétbomlik a csoport, a táncosok repülést játszó kézmozgással lejtenek, keringenek a térben. Beszédet imitáló gyorsan pergő hangsorokat mondanak, lövésszerű kisdobok szólnak hozzá, majd egy nagydob buffan az éles ütések közé, aztán még egy, és kavarni kezd a ritmus. Szanaszét ugrálásokkal keltik a zűrzavar érzetét, ezután a futószalag melletti monoton mozdulatok rendezik egységesebbé a csapatot, hozzá sűrű huhogásokkal zajonganak, egymás ellen fordulnak, rövid pillanatokig tartó verekedéseket, összeütközéseket mímelnék.

Gongütés vet véget a dinamikus kavargásnak. A gong mellett, töredezett egymástutániségben, cintányérokkal ünnepelesen zengő udvari zene szól. A táncosok párososan játsszák el a zenéhez illő ünnepelesség, szertartásosság, ironikusan megjelenített udvari etikett mozgásait. Ideges rángásokkal szakadnak ki a mímtelt rendből. Hirtelen torpan meg a jelenet. Egy előénekes gyorsan egymás után kiejtett hangjaira válaszolnak kórusban a többiek, a hangok ismétlésével (kőkőkő, pöpöpő stb.), az utánzandó hangsorok hosszabbakká válnak. Aztán magyar szavakat ismételnék: „véres a föld”, „véres a föld” „véres a föld” „VÉRES A FÖLD!”

Vasgyárat, metró vagy gyárvárosi közlekedést, nagyvárosi sodrásba betagozódást idéző zene szólal meg, az emberek mozdulatai azonosakká válnak, karjukkal fejüket takarva futnak, van, aki röviden félbeszakadó táncba kezd, egyik táncos mintha nagybögőzne, mellé csapódik egy másik, aki gitárjátékot utánoz röhögve. A jelenet hosszan zajlik, tovább nyúlik, mint az eddigi jelenetek, jóleső végre újra csendet hallani a végén. De nem felszabadító – mert az emberek a színpadon mintha betegek lennének vagy részegek, a sodródó horda képzetét keltik.

Szorosan egymás mellett álló két sorba rendeződnek a táncosok, három-három ember mereven fekvő embert tart a hátán. Csak nagyjából összehangolt hangszerű rezesbanda menetzenét, lassú táncot, elvonuló gyarmatosítók hátrahagyott pavilonzenéjét ironikusan idéző kíséretére kissé táncosan lépő halotti menetet látunk. A két magasban tartott, mereven fekvő ember száját vörös fonál köti össze. A hordozó emberek földre eresztik a halottakat, akik egymásnak háttal állva, vakon tapogatják a mögöttük álló másik fejét, kezét, míg végül megtalálják a kettejük közötti helyes szereposztást: egyikük a másikat a földre fekteti. Fölé hajol, mintha halotti köldökzsinórt, szétszakíthatatlan összetartozásuk jelét arra használná, hogy a másik lényegét a vörös fonálon keresztül magába szívja. Feláll. És a másik felsőteste emelkedik vele, mert szétszakíthatatlanul összeköti őket a vörös fonál. Kimerevedik a kép.

Kovács Gáborján

Zsigerekig felkavaró, mondhatni: spirituális élmény részesei lehettek azok, akik megnézték a *HÍD – Vajdasági alkotók Veszprémben* háromnapos programsorozat keretében a Hangvillában bemutatott *OMMA* című táncprodukciót.

Amit néznek, amit látnak

OMMA. Rendező-koreográfus: Josef Nadj. *HÍD – Vajdasági alkotók* Veszprémben. Hangvilla, 2021. november 21.

Hosszú utat járt be a jelenleg Franciaországban dolgozó Nagy József (Josef Nadj), a délvidéki (Magyarkanizsa) születésű színész-rendező-koreográfus a világhírnévig. Színházi pályafutását a Szkénében kezdte, majd tanult Marcel Marceau-nál és Eugene Decraux-nál mimet és mozgást, de kapcsolatba került a bhuttóval, a kontakttáncsal és az akrobatikával is. Már első rendezésével (*Pe-kingi kacsa*, 1987) felkeltette a színházi világ érdeklődését. Számos elismerést kapott, 2001-ben például elnyerte az Európai Színházak Szövetségének Európa-nagydíját (Taormina), amit korábban olyan kiválóságok kaptak meg, mint Peter Brook vagy Ariane Mnouchkine. Ugyanebben az évben a Francia Köztársaság a Be-sületrend lovagja érdemrenddel tüntette ki.

Nagy József életeleme a kísérletezés. Az általa rendezett (és játszott) darabokban alig hangzik el beszélt szöveg, az viszont magyarul. Egyedi látásmódú, képzőművész képzettségéből fakadóan is ösztönös szemléletű rendezései és performanszai a színház és a tánc ősi, rituális, szakrális formáihoz nyúlnak vissza; bennük a legfontosabb hatáselem az önmaga és a világ teljességét megélni és megosztani képes színész/táncos. Egy beszélgetésben (Youtube: „*Varázslók pálcája*”, Lábass Endre vendége Nagy József, ELTE, 2013) arról beszél, hogy nem hisz a rendezői színházban, a munka indulásakor nincs végleges koncepciója. Általában azért keres egy fix pontot, számára ez a tér: megrajzolja, hogy milyen térben játszódik a darab. „Hogy mi fog benne történni, az majd kiderül.” Egy darab mindig másról szól, mint amit előzetesen terveztünk – mondja –, bár iszonyúan sokat készül („napi négy-öt óra olvasás”), de ez „nem a darabra készülés, hanem a felkészülés, hogy az ember mindig élesen tudjon reagálni”: önmagára, arra, ahogy rácsodálkozik a világra. Szerinte a színház még mindig keresi a saját nyelvét, ahogy az alkotók is. Már eljutott odáig: egyfajta megnyugvás, hogy nem tudja, honnan, de majd megérkezik az a kis „bizsergés”, amitől érezni lehet, hogy egyszer csak valamitől elkezd működni, mint mikor „kigyullad a fény”, de hogy mitől gyulladt ki, az rejtély. Ám először meg kell szabadulni minden póztól, minden ötlettől, effektustól, amivel addig hatni akart az ember: „Már nem akarok játszani a közönségnek, most már csak vagyok.”

Ez az intenzív „levés”, a végletekig vitt, az előadás végére eksztázisig fokozódó jelenlét működteti az *OMMA* című produkciót. Nyolc táncos az üres térben, különböző országokból: Mali, Szene-gál, Elefántcsontpart, Burkina Faso, a kongói Brazzaville, a Kongói Demokratikus Köztársaság. Közös identitásuk a tánc és az, hogy fekete férfiak Afrikából. Mezítláb táncolnak, közvetlen kapcsolatban a „földdel”, sok a csúsztató-szökkenő mozdulat, de akármilyen magasra szökellnek, szinte azt várjuk, hogy végleg sikerül legyőzniük a gravitációt, a puha talajfogás (légiesen könnyednek látszik, pedig hatalmas energiát igényel) nem kelt zajt. Mozgásokat indítanak, osztanak meg, ezeket mások átveszik, továbbfejlesztik. Egy

test, nyolc lélek: kollektív és személyes önértelmezés, amelyből mindenki kiveszi a részét és hozzátesz a maga egyénisége, kulturális és táncos háttere alapján; együtt, egymás segítségével, a közösség inspiráló közegében (a koreográfus által irányítottan) merülnek alá oda, ahol a tudatnak már nincs hatalma, és fedezik fel az egyéni és a kollektív tudattalan mélységeit a tánc nyelvén és vokálisan. A mozgást ugyanis emberi hangok kísérik: a folyamat közös légzészenével indul, majd fokozatosan szólók és kórusok épülnek: az ösztönök legmélyéről előhívott, egyre felszabadultabb, artikulálatlan hangokon keresztül eljutnak – feltételezem – saját nyelvükön, de kórusban megszólaltatott szavakig/mondatokig.

A darab egyik fontos hatáseleme – nem meglepő – a zene és a ritmus. Ez egyrészt az eklektikusan válogatott (jazz-) zenéből (pl.: Tatsu Aoki, Eureka Brass Band, Jigsaw), másrészt a táncosok keltette hangokból és zajokból, vagy éppen a csendekből épül. Csendből hang, mozdulatlanságból mozgás, semmiből valami: alkotás és teremtés szép dialektikái. Mindemellett a zenével olykor szinkron, máskor ráfelelő: ellenpontosító, majd késleltetett/aszinkron mozgásrítmus eredményeképpen a táncoló testek is hangszerekké válnak. Zene, tánc és emberi hang (kiegészítve a visszafogott, nem tola-kodó fénytechnikával) összeadódik valami ősi, archaikus, spirituális élménnyé, amelyben a néző is osztozik: a tánc, a színház archetípusa, személyes és kollektív tudattalan tartalmakat előhívó szakrális szertartás, amely épp emiatt – hiába minden próbálkozás – szavakkal pontosan vissza nem adható.

A említett interjúban Nagy József többször használja az „öszinteség” szót, amikor arról beszél, hogy mit jelent számára a hiteles színpadi jelenlét. Ez és sok más elem Nagy színházában Grotowskit idézi, aki szerint a színházi előadás ünnep, rituális megnyilvánulás, a színész totális önátadása, amit a néző befogad, mintegy részesevé válik a szertartásnak; az ünnepben való maximális jelenlét képviseli az őszinte embert. (*A rituális színház nyomában*, nol.hu/kritika.) Valóban: a tánc az előadás végén eksztázisig fokozódik, a táncosok szinte kiszakadnak az időből, a mozgásban és vokálisan is kifejeződő öröm a jelenlét, a tánc (az élet) önkívületig fokozott boldogsága.

Az előadás címe *OMMA*, amely ógörög szó („ὄμμα”), jelentése: „szem”, „fény” vagy „valami, amit látnak vagy amit néznek”. Az előadásban magyarul elhangzó szó: „fekete”. Babits a *Fekete országban* egy igék nélküli, tehát mozdulatlan, időtől függetlenül létező világot fest, amelyet csak a nap fényében látunk színesnek. Az „anyag lelke”, a lényeg fekete, a nap fénye csak a felszínt világítja meg, a megismerés (legalábbis racionális úton) lehetetlen. Ebben az előadásban talán ehhez az időtlen lényeghez, a tudat előtti világ, az ösztönök mélységeihez jutottunk közelebb a tánc, a mozgás, a színház segítségével, főleg, ha érzékeink megnyitásával átengedtük magunkat az élménynek.

Fürj Katalin

Vérvörös és fekete-fehér

Vajdasági alkotóknak szentelt háromnapos rendezvénysorozatot a *TÁNC Nemzetközi Kortárs Fesztivál* Veszprémben. Elsőként Ladik Katalin *Alice Kódországban* című performanszát láthattuk november 19-én a Hangvilla próbatermében.

A nézőtér első sorából indul, ahogy elsőként a terem. Sziluettjét látjuk, hatalmas bevásárlószatyrával totyog az előtérben. Mintha bármelyik városszéli lakótelepről, bizonytalan járású öregasszony, keresi az utat, apró léptekkel tapogatva, merre van az irány. Olyan, mint azok a szebb napokat is látott idős hölgyek, akik egész nap tévován bolyonganak a városban, hogy felleljék, hol olcsóbb aznap pár fillérrel a kifli, a csirkefarhát. Kivilágosodik a játéktér. Baloldalt hatalmas, nejlonszillogású anyag, mint egy zuhatag, fentről lefele, a végtelenbe felfutó út is, folyó is, hideg áradás.

A játékeret egy kifeszített kötél szeli ketté, választja el az innenső világtól. A kötél, a tér jobb oldalán, mint száradni kiakasztott ágynemű, egy bábu lóg. Fából faragott, kicsit már ütött-kopott fej, homlokára feltolt piros szemellenző alól néz, mered felénk. A hölgy elindul befelé, láthatatlan fal állja útját. Nekiveselkedik, bekínlódja, beszuszakolja magát a falon túli világba. Körül néz, székre ül. A háttérben nagy felületen vetített vonalkódok, QR kódok villóznak. Matatni kezd a szatyrában, levesz ruhadarabot magáról, matat. Hajgumit vesz elő, két copfba köti haját. Káprázatos pillanat! Ladik Katalin a szemünk előtt változik át kislánnyá. Igazi kislányt látunk, hol durcás, hol világra rácsodálkozó, él a hideg csillogás, villózó kódok és a fabábuja által határolt világában. Egyszerre idegenül és otthonosan. És cseperedik. Szív alakú piros díszpárnának látszó tárgy kerül elő szatyrából. Mint a gyermek, ki kíváncsi, hogy mi van kedvenc játékában belül, kiszedi, kitépi belőle a vattaszerű tömítőanyagot. Vérvörös harisnyanadrág marad a kezében. Már bakfis lány, karjait bebújtatja a harisnyába. Véres szárnyú madárrá változik. A repülni kész, a felnőtt női lét felé repülni vágyó ember, annak örömet és kínját sugározva mozog a térben. Mozgását Ladik Katalin a csak órá jellemző hangköltészeti hatásokkal – felvételtől és élőben keltve – kíséri. Ritkán hallható, különleges technika ez, ének is meg nem is, zene is meg nem is, beszédféle. Ellenpontoz, kiegészít, aláhúz. Egy adott pillanatban szoknyáját feltűri, bábuja felé fordulva fehér pruszlikját kibontja. Elővilan a piros melltartós felsőttest. A jelenség olyan vérbő életerőt, olyan erotikát sugároz, mely a szemünk láttára válik a szerelmet adni és kapni akaró és tudó nő esszenciájává. Villózó kódok, hangfoszlányok. Így és hasonlóképp zajlik egy női élet Ladik Katalin láthatatlan falon túli világában. Mi a kőhíd? – hangzik fel a kérdés. Ismételteti különböző hangszínnel, dinamikával, mint akinek beakadt a lemez. Közben székét előrehúzza egészen a bennünket elválasztó falig, feláll rá. Már nem kislány, nem bakfis,

nem érett nő, már kortalan. Mi a kőhíd? Mi a kőhíd? Kétségbeesetten próbál pipiskedve átszólni hozzánk a szárítókötél fölött. Már nem hallatszik a hangja, csak a szájmozgását látjuk. A falon túlról, amely ezúttal úgy tűnik, visszafelé már átjárhatatlan.

Ladik Katalin performansza mentes minden teatralitástól. Gesztusszínház, hangszínház. Nincs benne rafináltan kidolgozott koreográfia. Nincsenek jól megírt, pörgős színpadi jelenetek, látványos fényeffektusok. Hatása az előadói jelenlétben, a kérlelhetetlen önazonosságban és sallangmentességben rejlik. Nem szerepel, nem játszik, hanem éli, a szemünk előtt megéli előadását. Nem akar rábeszélni bennünket semmi-re, nincs program, nincs „üzenet”. Gondolat van. De a gondolkodást, azt ránk bízta. Köszönet érte.

Másnap a Csermák Antal Zeneiskola kistermében kérdezte, bírta vallomásra Gécz János két vajdasági művész vendéget, Tolnai Ottót és Nagy Józsefet. Mindketten kimagasló személyiségek a vajdasági kulturális életnek. Tolnai Ottó író, költő, lapszerkesztő (és még sok minden más), a helyi irodalmi-kulturális élet egyfajta doyenje. Nagy József, aki Jozef Nadjként, a Jel színház megalapítójaként vált világszeretközismertté, táncos, koreográfus, képzőművész (és még sok minden más). Ők ketten földik. Rokonok. Magyarok. Magyar-Kanizsaként emlegetni. A beszélgetés során bepillantást nyerhettünk egy termékeny szellemi rokonságba, olyan évtizedeken át tartó barátságba, mely szinte a vérségi rokonságnál is szorosabb. Kettejükben mintha két libanoni cédrust szemlélhetnénk, melynek gyökerei nagyon mélyen a föld alatt vannak összenöve. Történeteik, anekdotáik segítségével elutazhattunk arra a földre, ahonnan elszármaztak ugyan, de amitől elszakadni sohasem tudtak. Nagy József elmondása szerint a Tisza az, ami nem engedi, minduntalan hazahúzza, mintegy figyelmezteti, dolgoz nem csak a nagyvilágban van, hanem itthon is. A főleg Tolnai Ottó által nagy kedvvel és láttatóerővel elmesélt sztorik, melyeket hallgattunk volna napestig, hidat építettek a hallgatóság számára, melyen lélekben át-sétálhattunk, át a Tiszán, arra a termékeny tájra, mely több olyan nagyszerű embert termelt, mint Tolnai Ottó és Nagy József.

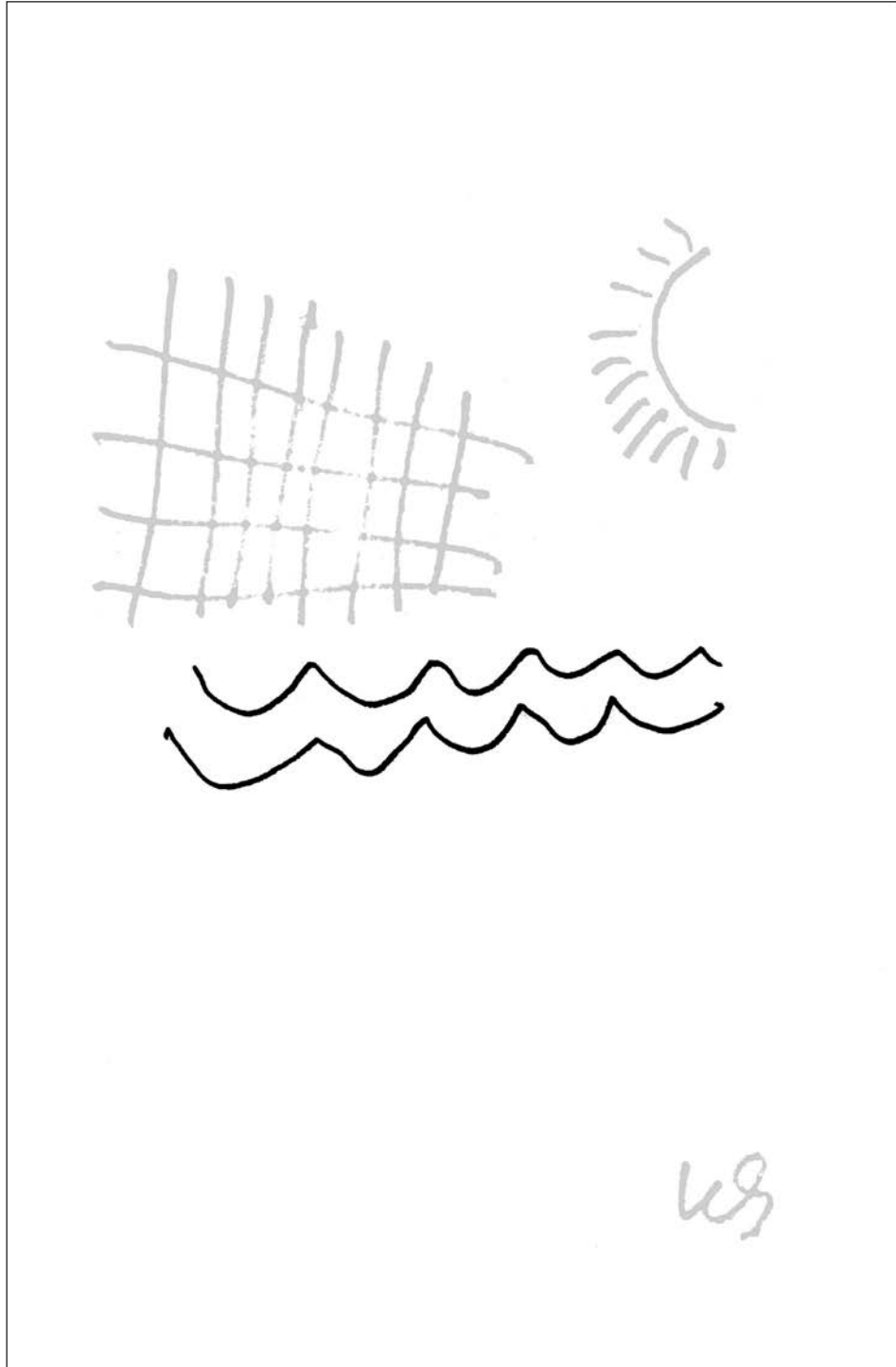
A háromnapos rendezvénysorozat megkoronázásaként a Hangvilla színháztermében láthattuk Nagy József *OMMA* című koreográfiáját, melyet afrikai táncosokból erre a darabra összekovácsolt társulat adott elő. Nyolc, félmeztelen testükön fekete öltönyt viselő, mezítláb, fekete bőrű férfi érkezik libasorban az üres térbe. Nesztelen léptekkel vonulva felsorakoznak a színpad elején a nézőkkel szemben. Törzsi szertartást idéző kántálásba kezdenek, előlékessel, ráfelelő kórossal. Madár- és állat-

hangokat, Afrika rejtélyes neszeit hallatják, nem is tüdőből, torokból, hanem zsigerből szóló hangokkal, miközben lassan rituális félkörbe helyezkednek. A hangkompozíció elcsendesedik. Megérkeztünk. Ez alatt az alig néhány perc alatt elrepültünk egy távoli, egyszerre idegen és ismerős világba. Fergetes táncba kezdenek. Olyan váltakozó szólókat, kettősöket, csoport-mozgás-szólamokat látunk, melyekből árad az erő, árad az élet. A túpontosra megkomponált és túpontosra kidolgozott koreográfiai ritmika és dinamikai hullámmászás, szerkesztett polifónia az embercsoportot egységes maszszaként is és különálló egyéniségekként is képes megmutatni. Az erőnek, a ruganyoságnak, a sebességnek, az iramodásnak, a hajlékonyságnak, a talaj és a levegő birtoklásának mozgásszimfóniája árad a színpadról. Egy adott pillanatban a táncosok megállnak, nagy csönd. Szinte tapintható a teremben az ámulat. A nézőtér körülbelül négyszáz jól öltözött fehér ember ül. Mit néznek, mit nézünk szájatva? Nagy József nem hagy kétséget. A csoporttal szemben álló előénekes fennhangon, jól artikulálva szól. FEKETE – mondja. A kórus válaszol: FEKETE. És folytatódik a tánc. Ellenállhatatlan erővel, az emberi teljesítőképesség határán, az ekstázis felé. Koreográfiai folyamatban kifejeződő mikrotörténeteken keresztül élhetjük át a férficsapat dinamikáját. Harc, egymásnak feszülés, munka, elesettség és egymásra utaltság, halál, újjászületés. Még finom kis fricskára is futja, amikor a fekete bőrű esztrádzsenekarokra hajazó gesztust, musicalszínházat idéző megoldásokat látunk, pici kikacsintással, de belül maradván a maguk teremtette világban. Megrázó pillanat, amikor a csoport egy tömbben megáll felemelt tenyérrel, mint egy kivégzőosztag előtt. Az előénekes még egyszer megszólal: Véres a föld! Véres a föld, ismétli válaszul a férfikórus. Különleges mozzanat, amikor a csoportból kiváló férfi a színpad elején letérdelve térdével veri a ritmust, egyszerre idéz döngő léptű győzedelmes menetelést és a leigázott Afrika tamtamdobolását. Az egész előadás alatt árad a színpadról az őserő. A kitörő és a visszafojtott. A győztes és a vesztes ereje. A csoportban és az egyénben rejelő erő. Olyan előadói minőségben, olyan testkoordinációval, amelyre csak az afrikai ember képes.

Hidat nézünk, hidat látunk tehát a (fehér) kontinens leendő kulturális fővárosában. Lehet átmenni rajta. Nagy József és fekete bőrű táncosai jóvoltából.

HÍD – Vajdasági alkotók Veszprémben. Ez a minifesztivál szlogenje, hívószava. Megtapasztalhattuk a három nap alatt a női energia egységét, az alkotó energia egységét, a férfierő egységét, és ezek mélyen a földben eredő gyökereit. És hogy a kultúra által vert hidak segítségével hogyan járhatunk át ezek között a világok között EGYMÁSHOZ.

Krámer György

Weöres Sándor filcrajza (14 x 20,5 cm).
A Mozgó Világ 1983/7. számában megjelent képeslapok nem közölt rajzanyagából
(Géczi János tulajdona)